

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Διακυβέρνηση, Ανάπτυξη και Ασφάλεια στη Μεσόγειο»

ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ 1959-1967

Διπλωματική Εργασία του Γρηγόριου Τριανταφυλλόπουλου

Παπανδρέου, Αριθμός Μητρώου: 4332021029

Επιβλέπων Καθηγητής:

Ιωάννης Σακκάς

Μέλη Επιτροπής:

1. Σωτήριος Ντάλης

2. Γεώργιος Μαρής

ΡΟΔΟΣ, ΜΑΙΟΣ 2023

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ
ΕΥΘΥΝΗΣ

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιώ πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές. Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναμαι να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που η εργασία μου αποδειχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, σύμφωνα με τον Κανονισμό του Ιδρύματος.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να αναλύσει το ακανθώδες και πολύπλοκο Κυπριακό Ζήτημα και την επίδρασή του στις ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο 1959-1967, εξετάζοντας ωστόσο και την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας στην Κύπρο (1878-1959), διότι κρίνεται ως απολύτως απαραίτητη για την κατανόηση των όσων έλαβαν χώρα μετά την ανεξαρτησία της Κύπρου. Κύριος στόχος της ανάλυσης αυτής είναι η διακρίβωση των αιτιών της δυσλειτουργικότητας του νεοσύστατου (1959) κυπριακού κράτους, της συνεπακόλουθης συνταγματικής κατάρρευσης του 1963 και του ξεσπάσματος των αιματηρών διακοινοτικών συγκρούσεων του 1964. Επίσης, επιχειρείται η ενδελεχής διερεύνηση των πολιτικών στοχεύσεων των κύριων κρατικών δρώντων που ενεπλέοντο στο ζήτημα και κυρίως της Ελλάδος και της Τουρκίας, υπό το πρίσμα της δεδομένης ψυχοπολεμικής αρχιτεκτονικής του διεθνούς συστήματος κατά τα έτη 1959-1967. Αξιολογείται επίσης η στρατηγική ενός εκάστου των εμπλεκόμενων κρατών, όπως και οι διαφοροποιήσεις στην προσέγγιση του ζητήματος από τις εκάστοτε κυβερνήσεις τους, λόγω του διαρκώς μεταβαλλόμενου διεθνούς περιβάλλοντος της συγκεκριμένης περιόδου.

Συμπερασματικά προκύπτει ότι η μακρά βρετανική αποικιακή παράδοση που υποδαύλιζε συστηματικά τον κοινοτικό διχασμό και τον τουρκικό εθνικισμό στο νησί, η από μακρού καιρού καλλιεργούμενη εχθρότητα και ανταγωνισμός μεταξύ των δύο κοινοτήτων αλλά και οι διαμετρικά αντίθετες επιδιώξεις τους σχετικά με τη μελλοντική πορεία της νήσου, η ακαταλληλότητα, η ανεπάρκεια και η αδυναμία του συντάγματος να θεμελιώσει ένα λειτουργικό κράτος που από τη μία θα σεβόταν την υφιστάμενη πληθυσμιακή αναλογία και από την άλλη θα εξοβέλιζε τις κοινοτικές και εθνικές διαιρέσεις, οι σοβαρές ευθύνες της ελληνικής και κυρίως της κυπριακής ηγεσίας που συμφώνησαν να δεχθούν ένα συνταγματικό πλαίσιο που a priori θεωρούσαν ανεφάρμοστο, αποδεχόμενες ταυτόχρονα να καταστεί η Τουρκία εγγυήτρια δύναμη της απარέγκλιτης εφαρμογής του, αλλά και τα γενικότερα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα Ελλάδος και Τουρκίας στην περιοχή, απετέλεσαν ορισμένες εκ των αιτιών της συνταγματικής κατάρρευσης και της κυπριακής και ελληνοτουρκικής κρίσης του 1963-64. Μετά την κρίση αυτή, οι ΗΠΑ, αφού εμπόδισαν τουρκική εισβολή στην Κύπρο, πίεσαν ασφυκτικά, κυρίως την Ελλάδα, για την εξεύρεση νατοϊκής λύσης του ζητήματος, ώστε να αποφευχθεί ενδεχόμενη ελληνοτουρκική σύρραξη που θα σήμαινε καίρια ρωγμή στη νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ (1878-1959)	8
1.1 Το τέλος της Οθωμανικής, η αρχή της Βρετανικής Κυριαρχίας στην Κύπρο και οι εσωτερικές εξελίξεις στη νήσο (1878-1950)	8
1.2 Το Ενωτικό Δημοψήφισμα του 1950, η άνοδος του Μακαρίου Γ', τα νέα πολιτικά δεδομένα και η απόπειρα διεθνοποίησης του Κυπριακού ζητήματος (1950-1955)	14
1.3 Ο ένοπλος αγώνας της ΕΟΚΑ, η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου (1955) και οι προσπάθειες επίλυσης του Κυπριακού (1955-1959)	18
2. Η ΚΥΠΡΟΣ ΩΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΚΡΑΤΟΣ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1959-1964	25
2.1 Η συνθήκη Ζυρίχης – Λονδίνου του 1959 και το δυσλειτουργικό Σύνταγμα του 1960	25
2.2 Τα «13 σημεία»: Απόπειρα του Μακαρίου για αναθεώρηση του συντάγματος και οι αντιδράσεις Τουρκίας και Τουρκοκυπρίων	29
2.3 Η κρίση του Δεκεμβρίου 1963, οι διακοινοτικές συγκρούσεις 1963-1964 και οι τουρκικές απειλές του 1964 για εισαγωγή στην Κύπρο	31
2.4 Ο ρόλος των Η.Π.Α.: Αποτροπή της τουρκικής εισβολής με την επιστολή Johnson, οι αμερικανικές στοχεύσεις και τα σχέδια Acheson	35
2.5 Ο ρόλος της ΕΣΣΔ και η σοβιετοτουρκική προσέγγιση μετά την άνοδο Brezhnev	38
3. Η ΚΥΠΡΟΣ ΩΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΚΡΑΤΟΣ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1964-1967	41
3.1 Η αποτυχία των σχεδίων Acheson, η πολιτική της κυβέρνησης Γεωργίου Παπανδρέου στο Κυπριακό και η πτώση της στα «Ιουλιανά»	41
3.2 Η αλλαγή πολιτικής στο Κυπριακό από τις κυβερνήσεις των «αποστατών» και το πρωτόκολλο Τούμπα-Çağlayançil (1966)	45
3.3 Πτώση της κυβέρνησης Στεφανόπουλου, κατάρρευση του πρωτοκόλλου Τούμπα-Çağlayançil και το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967	47
3.4 Η πολιτική της Χούντας στο Κυπριακό και οι συναντήσεις Παπαδόπουλου-Demirel (Σεπτέμβριος 1967)	48
3.5 Η αποτυχία των διαπραγματεύσεων και η νέα σοβαρή κρίση στην Κύπρο με τα γεγονότα της Κοφίνου	49
3.6 Το τουρκικό τελεσίγραφο για εισβολή στην Κύπρο, η παρέμβαση των ΗΠΑ και η υποχώρηση της χούντας με την απόσυρση της Ελληνικής Μεραρχίας	51
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	53
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	58
Ελληνική	58
Ξένα	59
Πρωτογενείς πηγές	62
Ελληνικές πηγές διαδικτύου	62
Ξένες πηγές διαδικτύου	64

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμώς τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Ιωάννη Σακκά, για το ήθος του, την επιστημονική του εμβέλεια και τη συνεργατικότητά του.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Κυπριακό συνιστά ένα από τα πλέον σύνθετα προβλήματα της διεθνούς πολιτικής, που αποτέλεσε τα τελευταία 80 χρόνια σημαντικό πεδίο διένεξης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό τόσο τις μεταξύ τους σχέσεις, όσο και τις σχέσεις των δύο αυτών χωρών με έτερες χώρες. Μετά τη διεθνοποίηση του, το Κυπριακό Ζήτημα υπήρξε, ένα σημαντικό ζήτημα στην ατζέντα των Ηνωμένων Εθνών, του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου (ΝΑΤΟ), στα μέλη του οποίου συγκαταλέγονται η Τουρκία και η Ελλάδα από το 1952, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της οποίας η Ελλάδα αποτελεί μέλος από το 1981 και η Κύπρος από το 2004, των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, του Ηνωμένου Βασιλείου, παλαιότερα της Σοβιετικής Ένωσης και στις μέρες μας της Ρωσικής Ομοσπονδίας.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να μελετήσει το Κυπριακό Ζήτημα και τα απότοκα αυτού στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, αρχικά επιχειρώντας μια αναλυτική ιστορική αναδρομή στην περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας στη νήσο (1878-1959) και εν συνεχεία κατά την περίοδο 1959-1967, δηλαδή από την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ανεξάρτητου κράτους με τις Συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου, έως και την προσωρινή απεμπλοκή των δύο χωρών – Ελλάδας και Τουρκίας – το 1967 με τη διαμεσολάβηση του απεσταλμένου των ΗΠΑ Cyrus Vance. Εκ των κύριων στοχεύσεων της εργασίας αυτής, είναι η ανάλυση των αιτιών της πλήρους αποτυχίας εφαρμογής των συνταγματικών επιταγών των Συνθηκών Ζυρίχης-Λονδίνου, της συνταγματικής κατάρρευσης του 1963 και του ξεσπάσματος των αιματηρών διακοινοτικών συγκρούσεων του 1964. Επίσης, θα διερευνηθούν ενδελεχώς οι πολιτικοί σχεδιασμοί των δυο κοινοτήτων της νήσου, της Ελλάδος, της Τουρκίας αλλά και των μεγάλων δυνάμεων (ΗΠΑ και ΕΣΣΔ), υπό το πρίσμα του ψυχροπολεμικού περιβάλλοντος των ετών 1959-1967. Δια της ανάλυσης των ιστορικών γεγονότων και των πολιτικών τεκταινομένων της περιόδου αυτής, θα επιχειρηθεί μια αξιολόγηση της στρατηγικής και της πολιτικής στόχευσης ενός εκάστου των εμπλεκόμενων κρατών, όπως και οι διαφοροποιήσεις στην προσέγγιση του ζητήματος από τις εκάστοτε κυβερνήσεις τους, λόγω του διαρκώς μεταβαλλόμενου διεθνούς περιβάλλοντος της εν θέματι περιόδου.

Η μεθοδολογία που ακολουθείται για την προσέγγιση του ιστορικού αυτού ζητήματος είναι η βιβλιογραφική αναφορά, με διεξοδική μελέτη και ανάλυση, χρήση και αξιοποίηση της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας και επιστημονικής αρθρογραφίας, όπως επίσης και μιας πληθώρας πρωτογενών πηγών: επίσημα αρχεία Υπουργείων Εξωτερικών, επίσημα κείμενα αποφάσεων του ΟΗΕ, επιστολές μεταξύ αρχηγών κρατών και αξιωματούχων, επίσημα πρακτικά συναντήσεων. Επίσης, έγινε χρήση διαδικτυακών αναφορών, ενώ εξετάστηκαν αρχεία εφημερίδων και η εξ αυτών αντληθείσα αρθρογραφία, καθώς επίσης και διδακτορικές διατριβές.

Η ανάλυση λοιπόν στο πρώτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στα γεγονότα πριν την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ειδικότερα, αναλύονται τα γεγονότα πριν το τέλος της Οθωμανικής

και την αρχή της Βρετανικής Κυριαρχίας στην Κύπρο, οι εσωτερικές εξελίξεις στη νήσο την περίοδο 1878-1950, το Ενωτικό Δημοψήφισμα του 1950, η άνοδος του Μακαρίου Γ' στο αρχιεπισκοπικό θρόνο, η απόπειρα διεθνοποίησης του Κυπριακού ζητήματος από την ελληνική κυβέρνηση την περίοδο 1950-1955, ο ένοπλος αγώνας της ΕΟΚΑ, η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου (1955) και οι προσπάθειες επίλυσης του Κυπριακού την περίοδο 1955-1959. Η ανάλυση των ιστορικών γεγονότων και η διερεύνηση των πολιτικών και γεωπολιτικών συσχετισμών της μακράς αυτής περιόδου, αποτελούν συνθήκη *sine qua non*, αφενός για την αποτελεσματική κατανόηση και ερμηνεία των μετέπειτα εξελίξεων (1959-1967) στο Κυπριακό ζήτημα, αφετέρου για την ενδελεχή εξέταση της διάχυσης του ζητήματος αυτού στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει τα γεγονότα της περιόδου 1959-1964. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στις Συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου του 1959 και στο δυσλειτουργικό Σύνταγμα του 1960, εν συνεχεία εξετάζονται τα «13 σημεία» του Μακαρίου για αναθεώρηση του συντάγματος και οι αντιδράσεις της Τουρκίας και των Τουρκοκυπρίων, η σοβαρή κρίση του Δεκεμβρίου του 1963, οι σφοδρές διακοινοτικές συγκρούσεις της περιόδου 1963-1964 και οι συνεπακόλουθες τουρκικές απειλές του 1964 για εισβολή στην Κύπρο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται, στον ρόλο των ΗΠΑ για την αποτροπή της τουρκικής εισβολής με την επιστολή Johnson, στις αμερικανικές στοχεύσεις σχετικά με το μέλλον της Κύπρου που αποτυπώθηκαν εν πολλοίς στα σχέδια Acheson, άλλα και στον ρόλο της ΕΣΣΔ, η οποία με την σοβιετοτουρκική προσέγγιση που υλοποίησε μετά την άνοδο του Brezhnev, προκάλεσε τον σταδιακό επαναπροσδιορισμό της αμερικανικής πολιτικής τόσο στο Κυπριακό όσο και στα ελληνοτουρκικά.

Το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζει τα γεγονότα της περιόδου 1964-1967. Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην αποτυχία των σχεδίων Acheson, ενώ αναλύεται η πολιτική της κυβέρνησης Γεωργίου Παπανδρέου στο Κυπριακό, η μετέπειτα πτώση της στα «Ιουλιανά», η αλλαγή πολιτικής στο Κυπριακό από τις κυβερνήσεις των «αποστατών» και η θέσπιση του πρωτοκόλλου Τούμπα-Çağlayanlı το 1966. Εν συνεχεία, εξετάζεται η πτώση της κυβέρνησης Στεφανόπουλου, λόγω της οποίας προεκλήθη και η κατάρρευση του πρωτοκόλλου Τούμπα-Çağlayanlı, η επιβολή του στρατιωτικού πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967 αλλά και η πολιτική της πραξικοπηματικής κυβέρνησης στο Κυπριακό, που σημαδεύτηκε από τις συναντήσεις Παπαδόπουλου-Demirel τον Σεπτέμβριο του 1967 και από την παταγώδη αποτυχία των ελληνοτουρκικών διαπραγματεύσεων που έλαβαν χώρα, οι οποίες και απετέλεσαν ουσιαστικά τη θρυαλλίδα μιας νέας σοβαρής ελληνοτουρκικής κρίσης στην Κύπρο με τα γεγονότα της Κοφίνου. Εν συνεχεία αναλύονται τα απότοκα των γεγονότων της Κοφίνου, ήτοι το τουρκικό τηλεσίγραφο για εισβολή στην Κύπρο, η συνεπακόλουθη παρέμβαση των ΗΠΑ και η υποχώρηση του χουντικού καθεστώτος, με την απόσυρση της ελληνικής μεραρχίας από τη νήσο.

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ (1878-1959)

1.1 Το τέλος της Οθωμανικής, η αρχή της Βρετανικής Κυριαρχίας στην Κύπρο και οι εσωτερικές εξελίξεις στη νήσο (1878-1950)

Παρότι η Κύπρος βρισκόταν υπό μακρά οθωμανική κατοχή από το 1571, μια εξέλιξη που έλαβε χώρα το 1869 υπήρξε καθοριστικής σημασίας, διότι ουσιαστικά άλλαξε άρδην την ιστορική πορεία της νήσου, λόγω της ραγδαίας αναβάθμισης της γεωπολιτικής της αξίας.¹ Η διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ, η οποία βρίσκεται σε μεγάλη εγγύτητα με την Κύπρο, εξασφάλισε τη σύνδεση της Μεσογείου με την Ερυθρά Θάλασσα, γεγονός που έθεσε τα θεμέλια για τη συνακόλουθη εξέλιξη των εμπορικών θαλασσίων οδών και μετέτρεψε το νησί σε στρατιωτικής σημασίας κόμβο στην Ανατολική Μεσόγειο.^{2 3} Αποτέλεσμα των διαμορφωθείσών συνθηκών ήταν βεβαίως η προσέλκυση του έντονου ενδιαφέροντος της Βρετανίας, της ισχυρότερης ναυτικής δύναμης της εποχής, για την Κύπρο.

Κατά τη διάρκεια του Ρωσοτουρκικού Πολέμου του 1877-78, λόγω της επαπειλούμενης ρωσικής προέλασης προς νότο, η βρετανική πολιτική είχε ήδη προσδιορίσει ως ανάγκη την δημιουργία μιας στρατιωτικής βάσης της χώρας στην Α. Μεσόγειο,⁴ ανάγκη που κατέστη αδήριτη μετά την ήττα των Οθωμανών. Εν προκειμένω, σύμφωνα με τον βρετανικό σχεδιασμό η βάση αυτή θα αποτελούσε το Γιβραλτάρ της Ανατολής,⁵ που θα ήλεγχε τις συριακές ακτές και κυρίως τη διώρυγα του Σουέζ.⁶ Λαμβάνοντας υπόψιν όλα τα πολιτικά, γεωγραφικά, στρατιωτικά και εμπορικά δεδομένα, οι Βρετανοί αποφάσισαν ότι η Κύπρος ήταν το ενδεικνυόμενο μέρος για την εξυπηρέτηση της ως άνω περιγραφείσας στόχευσής τους.

Μετά την ήττα των Οθωμανών από τους Ρώσους, υπεγράφη η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, σύμφωνα με τους όρους της οποίας η Ρωσία επετύγχανε, δια της δημιουργίας της Μεγάλης Βουλγαρίας, την επέκταση της στα Βαλκάνια. Κατόπιν όμως σφοδρών πιέσεων από την Βρετανία και τις άλλες Μεγάλες Δυνάμεις, οι Ρώσοι αναγκάστηκαν να αποδεχτούν τη συρρίκνωση του μεγέθους της Βουλγαρίας, υπογράφοντας τελικώς τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878), η οποία απετέλεσε διπλωματικό θρίαμβο της Βρετανίας και προσωπική πολιτική νίκη του πρωθυπουργού της Benjamin Disraeli. Κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής του Συνεδρίου του

¹ Τσίσιος, Ε., *Παλιό και Νέο Λιμάνι Λεμεσού – Μετεξέλιξη και Ανάπλαση*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Διπλωματική Εργασία, Αθήνα, 2011, σ. 9.

² Οπ. π.

³ Mercieca, S., *Review of British Imperialism in Cyprus, 1878–1915. The inconsequential Possession* by Andrekos Varnava. *Journal of Mediterranean Studies*, Project MUSE, Vol. 21 No. 1, 2012, σ.σ. 201-203, διαθέσιμο στο: muse.jhu.edu/article/671669, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

⁴ Richter, H., *The Grand Game and Britain's Acquisition of Cyprus*. *Çanakkale Araştırmaları, Türk Yılı* 12, Güz 2014, Sayı: 17, σ.σ. 85-96.

⁵ Οπ. π.

⁶ Οπ. π.

Βερολίνου, υπεγράφη παράλληλα, με άκρα μυστικότητα, η Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης μεταξύ Βρετανών και Οθωμανών (1878). Με τη συνθήκη αυτή, η Βρετανία ανέλαβε την υποχρέωση να συνδράμει στρατιωτικά τον Σουλτάνο σε περίπτωση επίθεσης της Ρωσίας, ενώ ο Σουλτάνος συμφώνησε στην εκχώρηση της Κύπρου στην Βρετανία, που μόνον τυπικά θα παρέμενε οθωμανικό έδαφος. Στις 18 Ιουλίου του 1878 η Βρετανία ανέλαβε επισήμως τη διοίκηση της Κύπρου. Με την προσάρτηση της Κύπρου η Βρετανία ενσωμάτωσε μία σημαντική ναυτική βάση που θα εξυπηρετούσε τρεις εξαιρετικά σημαντικούς στόχους της:

1. την προστασία και τον έλεγχο της διώρυγας του Σουέζ,
2. την εξασφάλιση ενός εμπορικού δρόμου ως την Ινδία,
3. την εξασφάλιση ενός πολύ σημαντικού γεωπολιτικού ερείσματος που της προσέδιδε αυξημένη ισχύ και ειδικό βάρος στη μετέπειτα σχέση της με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.⁷

Η απόκτηση της Κύπρου αποτέλεσε για την Βρετανία μια σημαντική κατάκτηση στο διαρκή ανταγωνισμό με τη Ρωσία. Παρότι για τον κυπριακό λαό η αρχή της βρετανικής κυριαρχίας σηματοδότησε το τέλος των 300 χρόνων τουρκοκρατίας, κατέστη σύντομα σαφές ότι οι Βρετανοί δεν ανέλαβαν τη διοίκηση της Κύπρου εμφορούμενοι από ανθρωπιστικά κίνητρα αλλά αποκλειστικά για την εξυπηρέτηση των στρατιωτικών, γεωπολιτικών και οικονομικών στοχεύσεών τους.⁸ Παρά ταύτα, ο τότε πολιτικός σχεδιασμός της Βρετανίας για την Κύπρο με τη μετατροπή της δηλαδή σε βρετανική βάση στην περιοχή της Α. Μεσογείου θα οδηγούσε εξ αντικειμένου στην εισροή σημαντικών επενδυτικών κεφαλαίων στο νησί.⁹ Τα γεγονότα ωστόσο του 1881, με τη βρετανική εισβολή και κατάκτηση της Αιγύπτου και άρα τον άμεσο έλεγχο του Σουέζ, άλλαξε εκ διαμέτρου τη στρατηγική σημασία της Κύπρου και τους πολιτικούς σχεδιασμούς των Βρετανών σε σχέση με αυτή.¹⁰ Ο άμεσος έλεγχος, όχι μόνο της διώρυγας αλλά και του λιμένος της Αλεξάνδρειας, ήρε αυτοδικαίως την ανάγκη διατήρησης της Κύπρου ως αγγλικής βάσης και υποβάθμισε την αξία της νήσου ως αναγκαίου μοχλού της βρετανικής επιρροής στην ευρύτερη περιοχή.¹¹

Παρά τη δυνατότητα ακύρωσης της συμφωνίας του 1878 και επιστροφής της νήσου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, υπήρξαν τέσσερις βασικοί λόγοι που η Βρετανία δεν κατέφυγε σ' αυτή την επιλογή:

1. Αποτελούσε ζήτημα κύρους για μια αυτοκρατορία όπως η Βρετανική να μην εγκαταλείψει ένα κατακτηθέν –και μάλιστα προσφάτως– έδαφος.¹²

⁷ Οπ. π.

⁸ Richter, H., *The Grand Game and Britain's Acquisition of Cyprus*, οπ. π. σ. 91.

⁹ Οπ. π.

¹⁰ Οπ. π. σ. 92.

¹¹ Οπ. π.

¹² Οπ. π.

2. Θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να εκριζωθούν οι διοικητικές δομές που είχαν ιδρυθεί στο νησί.¹³
3. Θα υπήρχαν μεγάλες αντιδράσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και εντός της Βρετανίας εάν παραχωρείτο ένα νησί με πάνω από 75% χριστιανικό πληθυσμό σε μια μουσουλμανική αυτοκρατορία.¹⁴
4. Απαιτείτο αποπληρωμή του δανείου που είχε λάβει η Οθωμανική Αυτοκρατορία λόγω του Κριμαϊκού Πολέμου. Το δάνειο αυτό είχε συναφθεί με εγγύηση της βρετανικής κυβέρνησης και έτσι σε περίπτωση μη αποπληρωμής του, θα μετακυλιέτο βαρύνοντας τους Βρετανούς φορολογουμένους.¹⁵

Στην βρετανική πολιτική σκηνή, συζητείτο το πως θα ήταν δυνατόν, έσοδα από την Κύπρο να χρησιμοποιηθούν για αποπληρωμή του χρέους των Οθωμανών. Στη μυστική Συνθήκη παραχώρησης της Κύπρου του 1878 και συγκεκριμένα στο άρθρο 3, προβλεπόταν ότι θα πληρωνόταν ως ενοίκιο στο Σουλτάνο το πλεόνασμα των δημοσίων προσόδων από το νησί. Το συμφωνηθέν ποσό ανερχόταν σε 92 χιλιάδες αγγλικές λίρες.¹⁶ Το ποσό ήταν πέραν πάσης λογικής και υπερέβαινε κάθε δυνατότητα να καλυφθεί από τα εκ της νήσου έσοδα, πόσο μάλλον μετά την αφαίρεση των δαπανών. Ωστόσο οι Βρετανοί συναίνεσαν, διότι όπως απεδείχθη, ουδεμία πρόθεση είχαν να πληρώνουν, αλλά σκόπευαν να κατακρατούν το ποσό για να αποπληρώνονται οι τόκοι του προαναφερθέντος οθωμανικού δανείου του 1855.¹⁷

Η βρετανική διοίκηση στο νησί χαρακτηρίστηκε από μια άνευ προηγουμένου υπερφορολόγηση του κυπριακού λαού.¹⁸ Ουσιαστικά η Κύπρος έγινε μια από τις πιο βαριά φορολογημένες περιοχές του κόσμου και η χειρότερα φορολογημένη αποικία του Στέμματος σε σχέση με το βιοτικό επίπεδο των πολιτών της, ενώ άμεσο απότοκο της υπερφορολόγησης αυτής ήταν ότι δεν διατέθηκαν καθόλου πόροι για τον εκσυγχρονισμό και τη δημιουργία υποδομών στο νησί.¹⁹

Το 1914 με το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η Βρετανία κατήγγειλε τη Συνθήκη με τους Οθωμανούς και ανακήρυξε την Κύπρο βρετανική αποικία, πράξη που επισημοποιήθηκε τελικώς το 1925. Παρ' όλ' αυτά και παρά το γεγονός ότι η Αγγλία με τη Συνθήκη της Λοζάνης παραιτήθηκε από τις απαιτήσεις του οθωμανικού δανείου, η Κύπρος συνέχισε να καταβάλλει υπέρογκους φόρους, διότι το οθωμανικό χρέος επαναπροσδιορίστηκε και από υποχρέωση των Βρετανών φορολογουμένων μετετράπη σε δημόσιο χρέος των αποικιών.²⁰ Το

¹³ Οπ. π.

¹⁴ Οπ. π.

¹⁵ Οπ. π.

¹⁶ Γιωργαλλής, Κ., *Το ζήτημα του «φόρου υποτέλειας» - Φορολογία και πολιτική στην πρώτη περίοδο της Βρετανικής επικυριαρχίας στην Κύπρο*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Κύπρου, 2015, σ. 56.

¹⁷ Οπ. π. σ.σ. 56-58.

¹⁸ Richter, H., *The Grand Game and Britain's Acquisition of Cyprus*, οπ. π. σ. 93.

¹⁹ Οπ. π.

²⁰ Οπ. π. σ. 94.

δημόσιο αυτό χρέος έπρεπε να αποπληρωθεί, οπότε οι Βρετανοί απομύζησαν όλον τον πλούτο του νησιού. Παρά το γεγονός αυτό, η ανακήρυξη της Κύπρου επίσημα ως αποικίας, αλλά και η τοποθέτηση του Ronald Storrs, ο οποίος εθεωρείτο φιλέλληνας,²¹ ως νέου κυβερνήτη, δημιούργησαν μια νέα πραγματικότητα για τους κατοίκους της νήσου, οι οποίοι αντέδρασαν με εκ διαμέτρου αντίθετο τρόπο προς τη νεοδιαμορφωθείσα κατάσταση. Πέραν της συνέχισης της υπερβολικής οικονομικής τους επιβάρυνσης υπήρξαν αρχικώς θετικά διακείμενοι σε πολιτικό επίπεδο για τη μετάβαση από την τουρκοκρατία στην αγγλοκρατία και τούτο διότι κατέστη εδραία η πεποίθηση μεταξύ των Ελληνοκυπρίων, ότι διά της αγγλικής κατοχής θα επιτυγχάνονταν ευκολότερα η ένωση με την Ελλάδα.²² Αντιθέτως η στάση των Τουρκοκυπρίων ήταν εξαιρετικά εφεκτική και εν πολλοίς αρνητική απέναντι στην εξέλιξη αυτή. Δημιουργήθηκε στους Τουρκοκυπρίους ένας διάχυτος φόβος ότι θα επέρχονταν η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, με τον ίδιο τρόπο όπως συνέβη με την ένωση της Κρήτης.²³

Την περίοδο που ακολούθησε έλαβαν χώρα σοβαρές εξελίξεις και γεγονότα συνεπεία των πολιτικών και οικονομικών επιλογών της βρετανικής διοίκησης:

1. Οι Ελληνοκύπριοι αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στις επετειακές εκδηλώσεις των 15 χρόνων από την εγκαθίδρυση της βρετανικής κυριαρχίας στο νησί.²⁴
2. Η εκκλησία της Κύπρου μετετράπη σε έναν από τους σημαντικότερους πυλώνες του ελληνικού εθνικισμού και της υπεράσπισης του στόχου της ένωσης με την Ελλάδα, διαδραματίζοντας ταυτόχρονα μείζονα ρόλο στην πολιτική και κοινωνική ζωή της νήσου.²⁵
3. Το 1929, τα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου, Αρχιεπίσκοπος Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς και Σταύρος Σταυριανάκης, μετέβησαν στο Λονδίνο για να παρουσιάσουν στον Υπουργό Αποικιών Λόρδο Passfield μνημόνιο, το οποίο –μεταξύ άλλων– περιείχε απαιτήσεις για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.²⁶

Το 1931 ο Storrs επιχείρησε να εισάγει νέους φόρους, αλλά το Νομοθετικό Συμβούλιο τους απέρριψε. Ο Βρετανός Διοικητής επιχείρησε να παρακάμψει την απόφαση του Νομοθετικού Συμβουλίου, επιβάλλοντας τις αποφάσεις του με Βασιλικό Διάταγμα, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση του Μητροπολίτη Νικοδήμου, ο οποίος και κάλεσε τον ελληνικό πληθυσμό της νήσου

²¹ Klapsis, A., *Between the Hammer and the Anvil. The Cyprus Question and the Greek Foreign Policy from the Treaty of Lausanne to the 1931 Revolt*. Modern Greek Studies Yearbook, 2009, 24: σ.σ. 127–140.

²² Οπ. π.

²³ Κτωρής, Σ., *Τουρκοκύπριοι: από το περιθώριο στο συνεταιρισμό, 1923-1960*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2013, σ. 80.

²⁴ Wikipedia, *1931 Cyprus revolt*, διαθέσιμο στο: https://en.wikipedia.org/wiki/1931_Cyprus_revolt, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

²⁵ Οπ. π.

²⁶ Klapsis, A., *Between the Hammer and the Anvil. The Cyprus Question and the Greek Foreign Policy from the Treaty of Lausanne to the 1931 Revolt*, οπ. π. σ.σ. 131-135.

να σταματήσει να υπακούει στους αποικιακούς νόμους και να αγωνιστεί για την ένωση.²⁷ Τρεις μέρες μετά, στις 21 Οκτωβρίου, και αφού δήλωσαν παραίτηση όλοι οι Ελληνοκύπριοι βουλευτές του Συμβουλίου, ακολούθησε μια πάνδημη διαδήλωση διαμαρτυρίας στη Λευκωσία, με κύριο αίτημα την ένωση. Κατά τη διάρκεια της διαδήλωσης έλαβαν χώρα πολύ σοβαρά επεισόδια, που είχαν ως κατάληξη την πυρπόληση του Κυβερνείου και τη βίαιη αντίδραση της αποικιακής αστυνομίας που άνοιξε πυρ κατά του πλήθους. Η ως άνω εξέγερση έμεινε στην ιστορία ως «*τα Οκτωβριανά*».²⁸

Αμέσως μετά την καταστολή των «*Οκτωβριανών*», η Βρετανία υιοθέτησε πολύ πιο σκληρή και αδιάλλακτη στάση στο Κυπριακό. Ακολούθησε περαιτέρω περιστολή των δικαιωμάτων των Κυπρίων, διά της εφαρμογής ενός απολυταρχικού θεσμικού και νομικού πλαισίου. Καταργήθηκε το Νομοθετικό Συμβούλιο και οι δημοτικές εκλογές, ενώ οι διοικήσεις των Δήμων και Κοινοτήτων όπως και οι Δικαστές, ορίζονταν πλέον από τον Βρετανό Κυβερνήτη.²⁹ Απαγορεύτηκε η διάδοση ενωτικών ιδεών και υιοθετήθηκαν μέτρα για την ανάσχεση της επιρροής και των δράσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας.³⁰ Επίσης εφαρμόστηκε σκληρή λογοκρισία στις εφημερίδες.³¹ Το 1933 η βρετανική κυβέρνηση τοποθέτησε ως Κυβερνήτη της Κύπρου τον Richmond Palmer, με την εξαετή περίοδο του (1933-1939) να μένει γνωστή ως «*Παλμεροκρατία*», εξαιτίας της ανελεύθερης και εξαιρετικά καταπιεστικής διοίκησής του.³² Μετά τον Palmer και συγκεκριμένα από το 1939 έως το 1941, Κυβερνήτης ορίστηκε ο William Denis Battershill, ο οποίος υιοθέτησε μετριοπαθέστερη στάση, γεγονός που εξασφάλισε μια σχετικά ευχερέστερη κατάσταση σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο.³³

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και συγκεκριμένα τον Ιούλιο του 1945 στη Βρετανία ανήλθε στην εξουσία το Κόμμα των Εργατικών υπό την ηγεσία του Clement Attlee. Οι προσδοκίες της ελληνικής κυβέρνησης αλλά και οι ελπίδες των Ελληνοκυπρίων, ότι θα υπάρξει ουσιαστική αλλαγή της βρετανικής πολιτικής σε σχέση με τις αποικίες, διαψεύστηκαν. Το Εργατικό Κόμμα διατήρησε, κατά το μάλλον ή ήττον, την ίδια προσέγγιση με το Συντηρητικό.³⁴ Το Σεπτέμβριο του 1945, ο Αντιβασιλέας της Ελλάδας Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός πραγματοποίησε επίσκεψη στο Λονδίνο, κατά την οποία παρουσίασε πρόταση για ένωση της

²⁷ Οπ. π. σ.σ. 135-136.

²⁸ Οπ. π.

²⁹ Wikipedia, *1931 Cyprus revolt*, οπ. π.

³⁰ Οπ. π.

³¹ Οπ. π.

³² Αθανασίου, Β., *Η Παλμεροκρατία*, διαθέσιμο στο: <https://docplayer.gr/11565415-I-palmerokratia-toy-valanti-athanasioy-istorikoy.html>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

³³ Richter, H., *A Concise History of Modern Cyprus*. Harrassowitz Verlag, Berlin, 2010, σ. 34.

³⁴ Βικιπαίδεια, *Αγγλοκρατία στην Κύπρο (1878-1960)*, διαθέσιμο στο: [https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B3%CE%B3%CE%BB%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%9A%CF%8D%CF%80%CF%81%CE%BF_\(1878-1960\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B3%CE%B3%CE%BB%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%9A%CF%8D%CF%80%CF%81%CE%BF_(1878-1960)), (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

Κύπρου με την Ελλάδα, με ανταλλάγματα τη διατήρηση βρετανικών βάσεων στην Κύπρο και τη δημιουργία νέων εντός ελληνικού εδάφους, η οποία και απορρίφθηκε από την κυβέρνηση Atlee.

Από το 1945 και εντεύθεν, έλαβαν χώρα σημαντικές πολιτικές εξελίξεις που κατέστησαν απολύτως απαραίτητη από πλευράς Βρετανών τη διατήρηση του πλήρους ελέγχου της Κύπρου. Το 1947, σε περίοδο αποδυνάμωσης της θέσης της στην ευρύτερη περιοχή, η Βρετανία ανακοινώνει την αποχώρησή της από την Παλαιστίνη και την ανεξαρτησία της Ινδίας και της Αιγύπτου.³⁵ Οι εξελίξεις αυτές κατέστησαν και πάλι την Κύπρο μια σημαντικότερη ναυτική βάση για τον έλεγχο των πετρελαίων της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, αλλά και μια μείζονος γεωστρατηγικής σημασίας αποικία για την προώθηση της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής στην Ανατολική Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή.³⁶

Για τους προαναφερθέντες λόγους και προκειμένου να διασφαλίσει τη συνέχιση της παρουσίας της στην Κύπρο, η Βρετανία πήρε την πρωτοβουλία διοργάνωσης μιας Διασκεπτικής Συνέλευσης, η οποία ξεκίνησε στις 11 Νοεμβρίου 1947 και ολοκλήρωσε τις εργασίες της στις 12 Αυγούστου 1948. Η Διάσκεψη αυτή, στην οποία δεν συμμετείχαν η Εκκλησία της Κύπρου και η δεξιά παράταξη, τελικώς πραγματοποιήθηκε με τη συμμετοχή μόνο του αριστερού ΑΚΕΛ και των εκπροσώπων των Τουρκοκυπρίων.³⁷ Αντικείμενο της Διάσκεψης ήταν η θέσπιση ενός συστήματος αυτοδιοίκησης – αυτοκυβέρνησης στην Κύπρο, προκειμένου να διασφαλιστούν μέσω της εφαρμογής του τόσο η παραμονή της Αγγλίας στο νησί, όσο και η αποτροπή του ενδεχομένου ένωσης της νήσου με την Ελλάδα.³⁸ Η Διάσκεψη αυτή αποδείχθηκε ατελέσφορη. Δι' αυτής παρά ταύτα, καταδείχθηκαν με τον πλέον πρόδηλο τρόπο οι εκ διαμέτρου αντίθετες στοχεύσεις και επιδιώξεις των εμπλεκόμενων μερών σε σχέση με το μέλλον της νήσου. Συγκεκριμένα, από την πλευρά των Ελληνοκυπρίων, παρατηρήθηκε η απόλυτη απροθυμία της δεξιάς παράταξης (που εξέφραζε τη μεγάλη πλειοψηφία) να μπει σε διαπραγματεύσεις με τους Βρετανούς, διότι αρνούνταν κάθε είδους Σύνταγμα ή θεσμικό πλαίσιο αυτοκυβέρνησης με *de facto* βρετανική παραμονή, έχοντας ως μοναδική της προοπτική την ένωση.³⁹ Τις απόψεις αυτές συμμεριζόταν απολύτως και η Εκκλησία της Κύπρου (Εθναρχία). Αντιθέτως, η αριστερή παράταξη των Ελληνοκυπρίων, συναινούσε τότε στη θέσπιση και την εφαρμογή ενός Συντάγματος Αυτοκυβέρνησης κατά το γνωστό της σύνθημα «*Αυτοκυβέρνηση-Ένωση*».⁴⁰ Στον αντίποδα οι Τουρκοκύπριοι, με τη σύμφωνη γνώμη της Τουρκίας, βρίσκονταν σε απόλυτη σύμπτωση με τις

³⁵ Richter, H., *A Concise History of Modern Cyprus*, οπ. π.

³⁶ Οπ. π.

³⁷ Χριστοδουλίδης, Ν., *Η Διασκεπτική Συνέλευση στην Κύπρο*. Καθημερινή, 29 Ιανουαρίου 2012, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/449028/i-diaskeptiki-syneleysi-stin-kypro/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

³⁸ Οπ. π.

³⁹ Οπ. π.

⁴⁰ Οπ. π.

βρετανικές επιδιώξεις, προσβλέποντας στη διαίωνιση της υφιστάμενης συνταγματικής κατάστασης στο νησί.⁴¹

Οι διαφορετικές τάσεις που αποκρυσταλλώθηκαν κατά τη Συνέλευση αυτή, μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, έγιναν αργότερα αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους Βρετανούς κατά τη χάραξη της πολιτικής τους στην Κύπρο. Οι Βρετανοί αρχικώς υποδαύλισαν και ενίσχυσαν όλες τις υπάρχουσες αντιθέσεις, αλλά κυρίως έλαβαν –ως απεδείχθη– την απόφαση να εμπλέξουν ευθέως την Τουρκία στους σχεδιασμούς τους για το μέλλον της νήσου.

1.2 Το Ενωτικό Δημοψήφισμα του 1950, η άνοδος του Μακαρίου Γ', τα νέα πολιτικά δεδομένα και η απόπειρα διεθνοποίησης του Κυπριακού ζητήματος (1950-1955)

Στις 15 και 22 Ιανουαρίου του 1950 διεξήχθη δημοψήφισμα το οποίο διοργανώθηκε από την Εθναρχία, που ως κύριο ερώτημα είχε την ένωση ή μη της Κύπρου με την Ελλάδα. Το 95,71% των Ελληνοκυπρίων ψήφισε υπέρ της ένωσης. Κατόπιν του αποτελέσματος αυτού οι Ελληνοκύπριοι αποφάσισαν να συγκροτήσουν δύο ξεχωριστές αποστολές. Η πρώτη εξ αυτών συγκροτήθηκε από τη δεξιά παράταξη (μέσω της Εθναρχίας), με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Κερύνειας Κυπριανό, η οποία ήταν επιφορτισμένη με το να δημοσιοποιήσει τα αποτελέσματα στις χώρες του δυτικού κόσμου όπως τη Βρετανία και τις ΗΠΑ, ενώ η δεύτερη συγκροτήθηκε από το αριστερό ΑΚΕΛ για να δημοσιοποιήσει τα αποτελέσματα στις χώρες του ανατολικού μπλοκ.⁴²

Στον αντίποδα, η ανακοίνωση για τη διενέργεια του δημοψηφίσματος δημιούργησε μεγάλη ανησυχία και προβληματισμό στους Τουρκοκυπρίους που αποτελούσαν μόλις το 18% του πληθυσμού της νήσου. Δεν αποδέχονταν σε καμία περίπτωση την υπαγωγή τους σε ελληνική διοίκηση, στάση την οποία συμεριζόταν βεβαίως απολύτως και η Άγκυρα. Το γεγονός οδήγησε σε έντονες αντιδράσεις με αποκορύφωμα, την πραγματοποίηση ενός μαζικού συλλαλητηρίου ενάντια στην ένωση στις 12 Δεκεμβρίου 1949, με τη συμμετοχή περίπου 15 χιλιάδων Τουρκοκυπρίων.⁴³ Χρήζει επισήμανσης ότι στη χρονική αυτή συγκυρία, η ελληνοκυπριακή πλευρά δεν θορυβήθηκε καθόλου από το προαναφερθέν πάνδημο συλλαλητήριο, διότι η τουρκοκυπριακή κοινότητα εθεωρείτο αμελητέα μειοψηφία και δεν αξιολογήθηκε ως σοβαρή πολιτική οντότητα ούτε ως ελλοχέων κίνδυνος για την πραγμάτωση των ελληνοκυπριακών στοχεύσεων.⁴⁴

⁴¹ Οπ. π.

⁴² Μηχανή του Χρόνου, «Αξιούμε την Ένωσιν της Κύπρου με την Ελλάδα» - Το δημοψήφισμα στην Κύπρο προκάλεσε την οργή των Άγγλων και διαδηλώσεις στην Αθήνα. διαθέσιμο στο: <http://www.mixanitouxronou.com.cy/stiles/sinevi-simera/axioume-tin-enosin-tis-kiprou-me-tin-ellada-to-istoriko-dimopsifisma-stin-ki-pro-prokalese-tin-orgi-ton-anglon-pou-apilousan-me-apolisis-daskalous-ke-dimosious-ipallilous-i-diadilosis-sti/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

⁴³ Κτωρής, Σ., *Ενωτικό δημοψήφισμα 1950 - Η τουρκοκυπριακή παράμετρος*. Cyprusnews.eu, 15 Ιανουαρίου 2016, διαθέσιμο στο: <https://cyprusnews.eu/sotos-ktoris/3995644-1950.html>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

⁴⁴ Οπ. π.

Από την άλλη πλευρά οι Τουρκοκύπριοι λόγω και της γενικότερης διεθνούς κατάστασης που ευνοούσε την αποαποικιοποίηση, ανησυχούσαν σφόδρα, ιδίως μετά την προσπάθεια διεθνούς προβολής του αποτελέσματος του δημοψηφίσματος από την ελληνοκυπριακή πλευρά, ότι η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα θα καταστεί η μόνη δόκιμη και αποδεκτή προοπτική διαμόρφωσης του μέλλοντος του νησιού.⁴⁵ Προ αυτής της πιθανότητας, οι Τουρκοκύπριοι έκριναν ότι ενδεχόμενη ένωση με την Ελλάδα θα ισοδυναμούσε με πλήρη εξοβελισμό και κατακερματισμό της εθνικής τους οντότητας, με αποτέλεσμα να αποφασίσουν συνειδητά την υιοθέτηση μιας πολύ πιο σκληρής και συγκρουσιακής πολιτικής προς ανάσχεση των ελληνοκυπριακών σχεδίων.⁴⁶ Στο πλαίσιο αυτό, οι Τουρκοκύπριοι προσδιόρισαν την εκείθεν στάση τους με βάση τις κάτωθι πολιτικές επιλογές:

1. Ως κεντρική τους στρατηγική επιλογή / επιδίωξη τέθηκε η προσπάθεια δυναμικής εμπλοκής της Τουρκίας στις εξελίξεις του Κυπριακού.⁴⁷
2. Δεδομένης της έντονα ψυχροπολεμικής πολιτικής ατμόσφαιρας που επηρέαζε άμεσα την εξωτερική πολιτική των ισχυρών χωρών, αποφασίστηκε να υιοθετηθεί, ως εξισορροπιστικό αντίβαρο στην αντιαποικιακή ρητορική της ελληνοκυπριακής πλευράς, ένας έντονος αντικομμουνιστικός λόγος, ο οποίος είχε και αυτός με τη σειρά του σημαντικότερη απήχηση σε διεθνές επίπεδο.⁴⁸ Εν προκειμένω, η καταγραφείσα πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων στο δημοψήφισμα παρουσιάστηκε ως αποσπασματική, συγκυριακή και κομμουνιστική και επομένως επικίνδυνη για τη σταθερότητα στην Κύπρο, αλλά και ευρύτερα για τη στρατηγική ασφάλεια της Τουρκίας και της Ελλάδας.⁴⁹
3. Ως απότοκο της ακραίας ανθενωτικής προσέγγισης των Τουρκοκυπρίων προέκυψε η επιδίωξή τους για ολοκληρωτική εκχώρηση της Κύπρου στην Τουρκία, την οποία αναγόρευαν ως μοναδικό νόμιμο ιδιοκτήτη της νήσου, υιοθετώντας το σύνθημα «*η Κύπρος είναι τουρκική*».⁵⁰

Παρά την ως άνω περιγραφείσα πολιτική τακτική των Τουρκοκυπρίων, την περίοδο εκείνη η Τουρκία είχε ως βασική προτεραιότητα την ανάσχεση της έξωθεν κομμουνιστικής απειλής και την προετοιμασία για να ενταχθεί στους νεοσυσταθέντες δυτικούς θεσμούς ασφαλείας.⁵¹ Κατά τούτο και λόγω της γεωγραφικής της θέσης, που την έθετε στο επίκεντρο της ψυχροπολεμικής διένεξης, επέλεξε να υιοθετήσει μια σχετικώς ήπια στάση στο κυπριακό, παρότι παρασκηνιακά κατέστησε σαφές κατά την περίοδο του δημοψηφίσματος, ότι σε ενδεχόμενο αλλαγής του status quo στη νήσο θα μετέστρεφε την ήπια αυτή πολιτική της σε επιθετική πολιτική

⁴⁵ Οπ. π.

⁴⁶ Οπ. π.

⁴⁷ Οπ. π.

⁴⁸ Οπ. π.

⁴⁹ Οπ. π.

⁵⁰ Οπ. π.

⁵¹ Οπ. π.

διεκδικήσεων.⁵² Η εν δυνάμει άκρως απειλητική διάσταση των στρατηγικών και πολιτικών αυτών διεργασιών των Τουρκοκυπρίων και της Τουρκίας, δεν έγιναν αντιληπτές έγκαιρα από τους Ελληνοκύπριους.⁵³

Τον Σεπτέμβριο του 1950 νέος Αρχιεπίσκοπος Κύπρου εκλέγεται ο Μακάριος ο Γ΄, ο οποίος τασσόταν αναφανδόν και με ιδιαίτερο φανατισμό υπέρ της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Αμέσως μετά την εκλογή του ο Μακάριος πήρε αμέσως πρωτοβουλίες προκειμένου να διεξαχθούν συνομιλίες με τους Βρετανούς και σε περίπτωση ανεπιτυχούς έκβασής τους, είχε λάβει την απόφαση να προχωρήσει σε διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος με την παραπομπή του στον ΟΗΕ. Η στάση όμως της ελληνικής κυβέρνησης υπό τον Πλαστήρα ήταν ιδιαίτέρως εφεκτική και προσεκτική, αποφεύγοντας να ενισχύσει τις ελληνοκυπριακές επιδιώξεις συμπεριλαμβανομένης και της διεθνοποίησης του ζητήματος.⁵⁴ Και τούτο προκειμένου να μη διαταραχθούν οι σχέσεις της Ελλάδος με τη Βρετανία και τις Η.Π.Α. αλλά και να μη δημιουργηθούν προϋποθέσεις ενεργού εμπλοκής της Τουρκίας.⁵⁵

Το 1952 αναλαμβάνει την πρωθυπουργία ο Στρατάρχης Αλέξανδρος Παπάγος ο οποίος ακολούθησε τελείως διαφορετική πολιτική σε σχέση με τη διεθνοποίηση του Κυπριακού. Ο Παπάγος δεχόταν ισχυρές πιέσεις από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και τους Ελληνοκυπρίους καθώς και από την ελληνική κοινή γνώμη, η οποία πίστευε ότι η διεθνοποίηση θα αποδώσει καρπούς.⁵⁶ Επιπροσθέτως η στροφή του Έλληνα Πρωθυπουργού στην κατεύθυνση της διεθνοποίησης, προέκυψε και από την απροθυμία-αδιαλλαξία της Βρετανίας να συζητήσει έστω το θέμα, παρά τις πολλές προσπάθειες της ελληνικής πλευράς.⁵⁷ Συγκεκριμένα το Δεκέμβριο του 1952 επιχείρησε για πρώτη φορά να «κινήσει» το κυπριακό ζήτημα τόσο εντός Ελλάδος όσο και διεθνώς, δηλώνοντας ευθαρσώς ότι η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων της Κύπρου θέλει να ενωθεί με την Ελλάδα και να πάψει το νησί να είναι βρετανική αποικία.

Τον Απρίλιο του 1950 ο Μακάριος είχε ζητήσει από τους Βρετανούς την εφαρμογή των αποφάσεων του δημοψηφίσματος, συναντώντας την πλήρη απαξίωση και τη σιβυλλική δήλωσή τους ότι το θέμα εθεωρείτο λήξαν. Επιπροσθέτως, τον Δεκέμβριο του 1953 έλαβε χώρα συνάντηση Παπάγου-Eden,⁵⁸ κατά την επίσκεψη του τελευταίου στην Αθήνα, όπου και κορυφώθηκε η αδιαλλαξία της βρετανικής κυβέρνησης. Κατά τη διάρκεια της έντονης συζήτησης των δύο ανδρών, κατά την οποία ο Έλληνας πρωθυπουργός διατύπωσε ευθέως τη βούληση της ελληνικής

⁵² Οπ. π.

⁵³ Οπ. π.

⁵⁴ Κλάφης, Α., *Πλαστήρας - Παπάγος: Το Κυπριακό*. Ιστορικό ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ, διαθέσιμο στο: https://www.youtube.com/watch?v=r_NtL0od8-s, λεπτό 1:00-1:30, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

⁵⁵ Οπ. π.

⁵⁶ Οπ. π.

⁵⁷ Οπ. π.

⁵⁸ Ελληνικό Ημερολόγιο – Ελληνοϊστορείν, *Η συνάντηση του Αλέξανδρου Παπάγου με τον Βρετανό Υπουργό Εξωτερικών Άντονι Ήντεν και η παραίτηση του Σ. Μαρκεζίνη*. 02 Απριλίου 2018, διαθέσιμο στο: <https://ellinoistorin.gr/?p=51410>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

κυβέρνησης για ένωση, ο Υπουργός Εξωτερικός της Μεγάλης Βρετανίας με αναιδή και απολύτως μη προσήκοντα τρόπο, γύρισε την πλάτη στον συνομιλητή του ενόσω εκείνος μιλούσε, επιδεικνύοντας πλήρη αδιαφορία για τα λεγόμενα του Έλληνα Πρωθυπουργού.⁵⁹ Ο Παπάγος αντέδρασε έντονα στην προσβλητική αυτή συμπεριφορά λέγοντας στον Eden ότι: «είμαι ο Πρωθυπουργός της Ελλάδος και όταν ομιλώ με κάποιον, αξιώνω να μου δείχνει το πρόσωπο και όχι τα οπίσθιά του», εγκαταλείποντας κατόπιν το γραφείο του Βρετανού Πρέσβη Charles Peake, εντός του οποίου ελάμβανε χώρα η συνάντηση.⁶⁰ Μετά τη συνάντηση αυτή, ο Eden δήλωσε εκ νέου ότι δεν ετίθετο θέμα αποχώρησης των Βρετανών από την Κύπρο.

Η στάση αυτή της Βρετανίας, σε συνδυασμό με τις πιέσεις που υφίστατο από την ελληνική κοινή γνώμη και την κυπριακή Εθναρχία,⁶¹ ώθησε τελικώς τον Παπάγο να ξεκινήσει τις διαδικασίες για διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος δια της προσφυγής στον ΟΗΕ. Πέραν των έντονων βρετανικών πιέσεων, εξίσου έντονες υπήρξαν και οι αμερικανικές που εκδηλώθηκαν από τις αρχές του 1954 με συνεχή διαβήματα και προσωπικές παρεμβάσεις του Αμερικανού Πρέσβη στην Αθήνα αλλά και του Υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ.⁶²

Οι Αμερικανοί ανησύχησαν σοβαρά ότι τυχόν διεθνοποίηση του κυπριακού θα δημιουργούσε σοβαρό ρήγμα εντός του νεοσυσταθέντος ΝΑΤΟ. Παρά ταύτα η προσφυγή κατετέθη στις 20 Αυγούστου του 1954 στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, βάσει του Άρθρου 1 του Καταστατικού Χάρτη. Η προσφυγή αυτή απεδείχθη ατελέσφορη και αποτέλεσε διπλωματική ήττα για την Ελλάδα με ιδιαίτερα σοβαρές συνέπειες, πρώτον για τα ελληνικά και τα ελληνοκυπριακά συμφέροντα στο Κυπριακό, δεύτερον για τις διμερείς σχέσεις της Ελλάδας με τις μεγάλες δυνάμεις Βρετανία και ΗΠΑ και τρίτον για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις.⁶³ Οι ελληνοβρετανικές σχέσεις ειδικώς έφθασαν στο ναδίρ,⁶⁴ με τους Βρετανούς να θέτουν έκτοτε ως στρατηγική τους επιλογή την ενεργό εμπλοκή της Τουρκίας στο Κυπριακό ως ισότιμου συνομιλητή.⁶⁵ Εφεξής, καταδείχθη πλήρως ότι ο αποφασιστικός τρόπος ανάμειξης της Τουρκίας στο Κυπριακό συναρτήθηκε άμεσα με το γεγονός ότι η Βρετανία επιθυμούσε πλέον να μετατρέψει ένα ζήτημα

⁵⁹ Οπ. π.

⁶⁰ Οπ. π.

⁶¹ Κουλούρης, Π-Π., *Οι ελληνικές προσφυγές στον ΟΗΕ για το Κυπριακό (1954–1958) (Α΄ Μέρος)*, Offlinepost.gr, 18/02/2019, διαθέσιμο στο: <https://www.offlinepost.gr/2019/02/18/%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%AD%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%BF%CE%B7%CE%B5-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

⁶² Οπ. π.

⁶³ Κλάνης, Α., *Πλαστήρας - Παπάγος: Το Κυπριακό*, οπ. π.

⁶⁴ Οπ. π.

⁶⁵ Οπ. π.

που σχετιζόταν με την βρετανική αποικιοκρατία σε μια ελληνοτουρκική διαφορά με την ίδια σε ρόλο επιδιαιτητή.⁶⁶

1.3 Ο ένοπλος αγώνας της ΕΟΚΑ, η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου (1955) και οι προσπάθειες επίλυσης του Κυπριακού (1955-1959)

Την 1η Απριλίου του 1955, μετά από έγκριση του Μακαρίου Γ' που είχε δοθεί κατά το προηγούμενο διάστημα,⁶⁷ η Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών – (ΕΟΚΑ) ξεκινά ένοπλο αγώνα για τον τερματισμό της βρετανικής αποικιακής κυριαρχίας και την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Κύριος στόχος της στρατηγικής της ΕΟΚΑ ήταν να πλήξει καθοριστικά τις δομές εσωτερικής ασφάλειας της αποικιακής διοίκησης.⁶⁸ Στο πλαίσιο αυτό, οι μαχητές της ΕΟΚΑ εστράφησαν κατά της αποικιακής αστυνομίας, κατά της οποίας επέτυχαν αποφασιστικά πλήγματα.⁶⁹ Ο τότε κυβερνήτης της Κύπρου Robert Armitage, ο οποίος είχε ελλιπή ενημέρωση για τη δράση της ΕΟΚΑ⁷⁰ πιάστηκε εξ απήνης. Η λειτουργία της αστυνομίας ουσιαστικά κατέρρευσε και οι Βρετανοί αποφάσισαν τη δημιουργία μιας Τουρκοκυπριακής Επικουρικής Αστυνομίας, η οποία θα συνεργαζόταν με τις βρετανικές αρχές για την αντιμετώπιση της δράσης της ΕΟΚΑ, γεγονός που απετέλεσε προάγγελο ανοιχτής σύγκρουσης μεταξύ των δύο κυπριακών κοινοτήτων.⁷¹

Η Βρετανία, που ήταν ήδη ιδιαίτερα ενοχλημένη –όπως προαναφέρθηκε– από τη διεθνοποίηση του Κυπριακού από την κυβέρνηση Παπάγου, θορυβήθηκε έντονα και αιφνιδιάστηκε από την ένοπλη δράση της ΕΟΚΑ. Τα γεγονότα αυτά την ώθησαν στο να υιοθετήσει μια πολύ συγκεκριμένη και δοκιμασμένη τακτική στο Κυπριακό, προκειμένου να διατηρήσει την κυριαρχία της στην Κύπρο⁷² και τον ουσιαστικό έλεγχο της νήσου χωρίς να επιτρέψει την κατάσταση να εκφύγει περαιτέρω από τον έλεγχό της: αποφασίζει να διεξάγει πολιτικές διαπραγματεύσεις, θέτοντας την Τουρκία ως τρίτο παράγοντα στις εξελίξεις του Κυπριακού, επιδιώκοντας προδήλως να μετατρέψει το ζήτημα σε ελληνοτουρκική διαφορά.⁷³ Η βρετανική αυτή τακτική δεν ήταν καινοφανής, τουναντίον καλλιεργείτο από μακρού χρόνου. Παρότι η Τουρκία είχε παραιτηθεί από κάθε δικαίωμα επί της Κύπρου με την υπογραφή της

⁶⁶ Βαρνάβα, Α., *Διεθνείς πτυχές του Κυπριακού*. Η Σημερινή - Sigmalive, 01 Ιανουαρίου 2016, διαθέσιμο στο: <https://simerini.sigmalive.com/article/2016/1/1/diethneis-ptukhes-tou-kupriakou/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

⁶⁷ Χατζηβασιλείου, Ε., *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2005, σ.σ. 267-271.

⁶⁸ Οπ. π.

⁶⁹ Οπ. π.

⁷⁰ Richter, H., *Ιστορία της Κύπρου, τόμος δεύτερος (1950-1959)*. Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 2011, σ.σ. 266-267.

⁷¹ Χατζηβασιλείου, Ε., *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*, οπ. π. σ. 268.

⁷² Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*. ΣΕΑΒ, Αθήνα, 2015, σ.σ. 53.

⁷³ Οπ. π.

Συνθήκης της Λοζάνης (άρθρο 16),⁷⁴ οι Βρετανοί ενεθάρρυναν την τουρκική εμπλοκή και υποδαύλιζαν τον τουρκικό εθνικισμό στην Κύπρο, προκειμένου να διατηρήσουν την κυριαρχία τους στη νήσο,⁷⁵ αφού ήταν προφανές ότι αν παραχωρούσαν καθεστώς αυτοδιάθεσης στο νησί, η Κύπρος θα περνούσε σε ελληνικά χέρια.⁷⁶ Η ειλημμένη απόφαση, για πάση θυσία αποτροπή της Ένωσης, που θα ήταν επιζήμια στα βρετανικά συμφέροντα, οδήγησε την Βρετανία στην υιοθέτηση της τακτικής διαίρει και βασίλευε, θέτοντας την Τουρκία απέναντι στην Ελλάδα στο Κυπριακό.⁷⁷ Στο πλαίσιο αυτό, ο Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας Harold Macmillan, κάλεσε την Ελλάδα και την Τουρκία να συζητήσουν διεξοδικά το θέμα σε τριμερή διάσκεψη στο Λονδίνο τον Αύγουστο του 1955.⁷⁸ Οι Βρετανοί με την κίνησή τους αυτή, να αποστείλουν δηλαδή πρόσκληση στην Τουρκία, την κατέστησαν πλέον ισότιμο συνομιλητή του θέματος. Χρήζει επισημάνσεως, ότι η Βρετανία, στην συγκεκριμένη συγκυρία, ουσιαστικά κεφαλαιοποίησε την ως άνω αναλυθείσα τακτική του διαίρει και βασίλευε, μετατρέποντας τη σε συγκεκριμένη διαπραγματευτική τακτική: από τη στιγμή που έκρινε ότι οι εξελίξεις είχαν αρχίσει να αποδυναμώνουν τη θέση της (διεθνοποίηση του 1954, ξέσπασμα του ένοπλου αγώνα της ΕΟΚΑ τον Απρίλη του 1955), συγκάλεσε αμέσως διαπραγματεύσεις, εισάγοντας a priori ένα τρίτο μέρος στη διαπραγμάτευση. Πέτυχε έτσι να αποδυναμώσει καθοριστικά τη διαπραγματευτική θέση του κυρίου αντιπάλου της (Ελλάδα / Ελληνοκυπριακή πλειοψηφία), δημιουργώντας εκ των προτέρων ένα διαπραγματευτικό πλαίσιο απολύτως ευνοϊκό προς αυτή. Στο σημείο αυτό επισημαίνεται ότι, η ελληνική κυβέρνηση, είτε διότι δεν αντελήφθη τη μεθόδευση αυτή εις βάρος της, είτε διότι υποχώρησε προ των έντονων πιέσεων των ΗΠΑ⁷⁹ και της Βρετανίας, υπέπεσε στο προφανές και καθοριστικό σφάλμα να κάνει δεκτή άνευ όρων την πρόσκληση αυτή,⁸⁰ νομιμοποιώντας έτσι οριστικά την Τουρκία ως ισότιμο μέλος στον καθορισμό του μέλλοντος της Κύπρου.

Όπως ήταν αναμενόμενο, κατά τη διάρκεια της διάσκεψης αυτής παρατηρήθηκε τεράστια απόκλιση απόψεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Η Ελλάδα ζήτησε την εισαγωγή συντάγματος και τη δέσμευση από την πλευρά των Βρετανών για εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης εν ευθέτω χρόνω.⁸¹ Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία δήλωσε πλήρως αντίθετη στο ενδεχόμενο αυτό και για πρώτη φορά δια χειλιών του Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών Fatih

⁷⁴ Οπ. π.

⁷⁵ Οπ. π.

⁷⁶ Οπ. π.

⁷⁷ Οπ. π.

⁷⁸ Holland, R., *Ελληνοτουρκικές σχέσεις, η Κωνσταντινούπολη και η βρετανική διακυβέρνηση της Κύπρου 1954-59: Μαρτυρίες από τα επίσημα βρετανικά αρχεία*. Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 1993, 10, 327-365, σ. 332.

⁷⁹ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π.

⁸⁰ Οπ. π.

⁸¹ Γιαγκου, Α., *Η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου*. Καθημερινή, 23 Φεβρουαρίου 2014, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/world/755282/i-trimeris-diaskepsi-toy-londinoy/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

Rüştü Zorlu⁸² υποστήριξε τη θέση ότι εάν η βρετανική κυριαρχία στο νησί λάβει τέλος, τότε η Κύπρος έπρεπε να επιστραφεί στην Τουρκία.⁸³

Κατά τη διάρκεια της τριμερούς διάσκεψης στο Λονδίνο, οι Τούρκοι προέβησαν σε εκτεταμένο πογκρόμ κατά των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης στις 6 και 7 Σεπτεμβρίου του 1955, τα γνωστά και ως «Σεπτεμβριανά». Τα γεγονότα αυτά προκλήθηκαν κατόπιν οργανωμένου σχεδιασμού της τουρκικής κυβέρνησης και του τουρκικού βαθέος κράτους,⁸⁴ αφού είχε υποδαυλιστεί στο εσωτερικό της χώρας ένα ακραίο εθνικιστικό κλίμα με επίκεντρο το Κυπριακό. Η δημιουργηθείσα κατάσταση αυτονοήτως προκάλεσε την άμεση κατάρρευση των συνομιλιών και τη ραγδαία επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Κατόπιν των εξελίξεων αυτών και ενώ οι δομές των αποικιακών δυνάμεων υφίσταντο σοβαρά πλήγματα από τη δράση της ΕΟΚΑ, οι Βρετανοί αντικατέστησαν στις 4 Οκτωβρίου 1955 τον Robert Armitage με τον John Harding και μετέφεραν στην Κύπρο ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις. Ο νέος κυβερνήτης πολύ σύντομα κήρυξε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης στο νησί και διέταξε την εφαρμογή πολύ σκληρών νόμων, κάνοντας επί παραδείγματι ευκολότερη την εφαρμογή της θανατικής ποινής για μια σειρά από αδικήματα.⁸⁵ Παρ' όλ' αυτά, το χειμώνα του 1955-56 οι Βρετανοί ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις με τον Μακάριο Γ', όντας αποφασισμένοι να προβούν σε σημαντικές παραχωρήσεις. Και τούτο, λόγω της αποδυνάμωσής τους κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής (εθνικοποίηση της Anglo-Iranian Oil Company (AIOC) από τον Mosaddegh το 1951 στο Ιράν, ανατροπή βασιλέως Farouk το 1952 από Naguib και Nasser στην Αίγυπτο, διαπραγματεύσεις Βρετανίας-Αιγύπτου το 1954 για αποχώρηση των Βρετανών από το Σουέζ, που έλαβε τελικώς χώρα το 1956)⁸⁶ και λόγω της σαφούς στόχευσής τους να εξασφαλίσουν την παραμονή τους στη νήσο με ταυτόχρονο τέλος των εχθροπραξιών με την ΕΟΚΑ.⁸⁷ Μετά την ολοκλήρωση των προαναφερθεισών διαπραγματεύσεων, ο Harding κατέθεσε το 1956 το ομώνυμο σχέδιό του, που θα εγκαθίδρυε *mutandis-mutandis* ένα καθεστώς αποικίας του Στέμματος με ταυτόχρονη παραχώρηση ευρείας αυτοδιοίκησης, Συντάγματος, αλλά και αναγνώρισης του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης.⁸⁸ Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των συνομιλιών η ΕΟΚΑ πραγματοποίησε επιθέσεις κατά βρετανικών στόχων στο νησί, οι οποίες έκαναν έξαλλους τους Βρετανούς, οι οποίοι αποχώρησαν αμέσως από το τραπέζι των συνομιλιών.⁸⁹ Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν αφενός την κατάρρευση των

⁸² Hale, W., *Turkish Foreign Policy 1774-2000*. Frank Cass Publishers, London, 2000, σ.σ. 130-131.

⁸³ Οπ. π.

⁸⁴ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π. σ.σ. 53-54.

⁸⁵ Richter, H., *Ιστορία της Κύπρου, τόμος δεύτερος (1950-1959)*, οπ. π. σ. 373.

⁸⁶ Χατζηβασιλείου, Ε., *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*, οπ. π. σ.σ. 286-293.

⁸⁷ Οπ. π. σ. 269.

⁸⁸ Γεωργής, Γ., *Η χαμένη ευκαιρία του 1956*. Εφημερίδα «Τα ΝΕΑ», 23 Απριλίου 2004, διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2004/04/23/greece/h-xameni-eykairia-toy-1956/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

⁸⁹ Οπ. π.

διαπραγματεύσεων, αφετέρου την πλήρη μεταστροφή της στάσης των Βρετανών, οι οποίοι τελικώς αποφάσισαν να εξορίσουν τον Μακάριο στις Σεϋχέλλες τον Μάρτιο του 1956.⁹⁰

Η κρίση στο Σουέζ ουσιαστικά απετέλεσε τον επιθανάτιο ρόγχο της Βρετανίας ως παγκόσμιας υπερδύναμης.^{91 92} Αντιμέτωπη με τη νέα πραγματικότητα, η νέα βρετανική κυβέρνηση υπό την ηγεσία του Harold Macmillan αποκατέστησε το 1957 τις σχέσεις Λονδίνου-Ουάσιγκτον που είχαν διαταραχθεί κατά τη κρίση, παραδίδοντας ταυτόχρονα τα ηνία του ελέγχου της Μέσης Ανατολής αλλά και της διαχείρισης του ίδιου του Κυπριακού ζητήματος στους Αμερικανούς.⁹³ Παρά ταύτα, για τους Βρετανούς εθεωρείτο εκ των ων ουκ άνευ το να συνεχίσουν να διαδραματίζουν έναν ισχυρό και πρωτεύοντα ρόλο στη Μέση Ανατολή,⁹⁴ γεγονός που για τους ίδιους σήμαινε ότι, η διαφύλαξη και η αναβάθμιση της συμμαχίας τους με την Τουρκία, του μοναδικού δηλαδή συμμάχου τους που θα μπορούσε να στηρίξει ουσιαστικά τη θέση τους στην νευραλγική αυτή περιοχή, ήταν η αποκλειστική τους προτεραιότητα.⁹⁵ Εκτός αυτού, η κρίση στο Σουέζ προκάλεσε μια άκρως σημαντική διαφοροποίηση στον τρόπο που η Βρετανία προσέγγιζε το Κυπριακό ζήτημα. Η κυβέρνηση Macmillan έπαυε πλέον να θεωρεί απαραίτητη την διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας στην Κύπρο και αποφάσισε πως η διατήρηση απλώς μερικών στρατιωτικών βάσεων στη νήσο επαρκούν για την προβολή ισχύος της στην περιοχή της Μέσης Ανατολής.^{96 97} Αυτό σήμαινε πως για τη Βρετανία, αφ' ης στιγμής θα εξασφάλιζε στρατιωτικές βάσεις στη νήσο, η Κύπρος θα μπορούσε να διαμοιραστεί σε Τουρκία και Ελλάδα.⁹⁸ Η συνειδητοποίηση από πλευράς Βρετανίας, ότι πλέον δεν έχει ανάγκη την κυριαρχία στο νησί, σε συνδυασμό με την εδραία πεποίθηση της κυβέρνησης Macmillan πως η Τουρκία αποτελεί μακράν τον σημαντικότερο σύμμαχο της Βρετανίας στην περιοχή, δημιούργησε την χειρότερη δυνατή συνθήκη για τα ελληνικά και ελληνοκυπριακά συμφέροντα στην Κύπρο και μετέτρεψε το Κυπριακό ζήτημα σε εργαλείο ικανοποίησης της Άγκυρας και σε ιδανικό πεδίο παραχωρήσεων υπέρ της Τουρκίας.⁹⁹ Τούτο συμπεραίνεται με τον πλέον πρόδηλο τρόπο από τη δήλωση του Πρωθυπουργού Macmillan το 1957, που ανέφερε χαρακτηριστικά ότι «οι Τούρκοι είναι ο πιο στιβαρός μας σύμμαχος σε αυτήν την περιοχή του κόσμου, και καμία λύση του Κυπριακού που τους προσβάλλει δεν είναι αποδεκτή».¹⁰⁰

⁹⁰ Richter, H., *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Δεύτερος (1950-1959)*, οπ. π. σ.σ. 419-421.

⁹¹ Reynolds, P., *Suez: End of empire*. BBC News, 24 Ιουλίου 2006, διαθέσιμο στο http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5199392.stm, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

⁹² Peden, G., *Suez and Britain's Decline as a World Power*, Cambridge University Press, *The Historical Journal*, 2012, 55 (4): 1073–1096.

⁹³ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π. σ. 58.

⁹⁴ Χατζηβασιλείου, Ε., *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*, οπ. π. σ.σ. 292, 297-298.

⁹⁵ Οπ. π..

⁹⁶ Οπ. π.

⁹⁷ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π. σ. 58.

⁹⁸ Οπ. π.

⁹⁹ Χατζηβασιλείου, Ε., *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*, οπ. π. σ. 298.

¹⁰⁰ Οπ. π. σ. 293.

Σε αυτό το νεοδιαμορφωθέν πολιτικό –και γεωπολιτικό– πλαίσιο, κατατέθηκαν τα επόμενα χρόνια δύο ακόμα σχέδια λύσης του Κυπριακού από τη Βρετανία. Αρχικώς, κι ενώ ο Μακάριος παρέμενε ακόμα εξόριστος, κατετέθη το Σχέδιο Radcliffe (Δεκέμβριος 1956), το οποίο προέβλεπε τα εξής: α) την παραχώρηση συντάγματος φιλελεύθερου χαρακτήρα που άφηνε ανοικτό το ενδεχόμενο της αυτοδιάθεσης, με παράλληλη προστασία των μειονοτήτων,¹⁰¹ β) την εγκαθίδρυση μιας μορφής δυαρχίας εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας, όπου ο Βρετανός Κυβερνήτης (ήτοι η εκτελεστική εξουσία) θα ήταν υπεύθυνος για την εξωτερική πολιτική, την άμυνα και την εσωτερική ασφάλεια, και ένα νομοθετικό σώμα θα ήταν υπεύθυνο για όλα τα άλλα ζητήματα.¹⁰² Το νομοθετικό αυτό σώμα, θα αποτελούνταν από 36 συνολικά μέλη, με τους Ελληνοκύπριους να κατέχουν μια ευρεία πλειοψηφία 24 εδρών.¹⁰³ Όσον αφορά τα υπόλοιπα 12 μέλη, 6 θα διορίζονταν από τον Βρετανό Κυβερνήτη και άλλα 6 θα εκλέγονταν από την τουρκοκυπριακή μειονότητα,¹⁰⁴ γ) όλοι οι νόμοι που θα ψηφίζονταν από το νομοθετικό σώμα θα καθίστατο έγκυροι μόνο κατόπιν εγκρίσεως του Βρετανού Κυβερνήτη, στον οποίο πρακτικά δίνονταν το δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο) επί του συνόλου της ψηφισθείσας νομοθεσίας,¹⁰⁵ δ) την παραμονή της Κύπρου υπό βρετανική κυριαρχία.¹⁰⁶ Η ελληνική κυβέρνηση απέρριψε το σχέδιο, ενώ η τουρκική κυβέρνηση, παρότι ήταν αρχικά θετικά διακείμενη προς το σχέδιο, τελικώς το απέρριψε,¹⁰⁷ κάνοντας ταυτόχρονα σαφή στροφή υπέρ της διχοτόμησης της Κύπρου, η οποία και συνοψίζεται στη δήλωση του Πρωθυπουργού Adnan Menderes στις 28 Δεκεμβρίου 1956: «*Η Τουρκία θα χαιρέτιζε ευχαρίστως ένα σχέδιο το οποίο θα χώριζε την Κύπρο σε δύο μέρη. Η ασφάλεια 25 εκατομμυρίων Τούρκων πολιτών κάνει αναγκαία γι' αυτή τη χώρα να έχει μια προφυλακή στην Κύπρο*».¹⁰⁸

Κατόπιν υπόδειξης των Αμερικανών, οι οποίοι προϊόντος του χρόνου εμπλέκονταν όλο και πιο έντονα στο Κυπριακό,¹⁰⁹ οι Βρετανοί προέβησαν σε δύο κινήσεις αποκλιμάκωσης: τερμάτισαν την εξορία του Μακαρίου Γ' τον Μάρτιο του 1957¹¹⁰ και λίγους μήνες μετά, στα τέλη του ίδιου έτους, αντικατέστησαν τον σκληρό και μισητό στους Ελληνοκυπρίους John Harding με τον πιο μετριοπαθή Hugh Foot,¹¹¹ στον οποίο και ανετέθη η αναζήτηση πολιτικών λύσεων για το

¹⁰¹ Richter, H., *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Δεύτερος (1950-1959)*, οπ. π. σ. 547.

¹⁰² Γιάγκου, Α., *Το σχέδιο Ράντκλιφ για την Κύπρο*. Εφημερίδα Καθημερινή, σ. 27, 06 Ιουλίου 2014, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/world/755282/i-trimeris-diaskepsi-toy-londinou/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

¹⁰³ Time magazine, *Cyprus: Proposed Constitution*. 31 Δεκεμβρίου 1956, διαθέσιμο στο: <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,867492-1,00.html>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

¹⁰⁴ Οπ. π.

¹⁰⁵ Οπ. π.

¹⁰⁶ Γιάγκου, Α., *Το σχέδιο Ράντκλιφ για την Κύπρο*, οπ. π.

¹⁰⁷ Οπ. π.

¹⁰⁸ Οπ. π.

¹⁰⁹ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π. σ. 58.

¹¹⁰ Οπ. π.

¹¹¹ Οπ. π.

Κυπριακό.¹¹² Στις 19 Ιουνίου 1958 παρουσιάστηκε από τους Βρετανούς το Σχέδιο Macmillan το οποίο προέβλεπε τα εξής: α) την εγκαθίδρυση μιας τριπλής συγκυριαρχίας Ελλάδας-Τουρκίας-Βρετανίας¹¹³ με διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας για τουλάχιστον 7 χρόνια,¹¹⁴ β) την εκτελεστική εξουσία θα ασκούσε Κυβερνήτης με τη συμμετοχή αντιπροσώπων της ελληνικής και της τουρκικής κυβέρνησης, που θα αναλάμβαναν ρόλο βοηθών του Κυβερνήτη,¹¹⁵ γ) την νομοθετική εξουσία δεν θα ασκούσε μία ενιαία κυπριακή βουλή των αντιπροσώπων, αλλά θα θεσπίζοντο δύο διαφορετικά κοινοτικά κοινοβούλια, ένα ελληνοκυπριακό και ένα τουρκοκυπριακό,¹¹⁶ γεγονός που αποτελούσε μία *de facto* διοικητική διχοτόμηση,¹¹⁷ δ) το υπουργικό συμβούλιο θα αποτελείτο από 4 Ελληνοκυπρίους, 2 Τουρκοκυπρίους, και από τους αντιπροσώπους της Ελλάδας και της Τουρκίας,¹¹⁸ ε) Τα μέλη της κάθε κοινότητας θα είχαν δικαίωμα να αποκτήσουν διπλή υπηκοότητα. Εκτός της βρετανικής, Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι θα μπορούσαν να αποκτήσουν επιπλέον την ελληνική και την τουρκική υπηκοότητα αντίστοιχα,¹¹⁹ στ) η Βρετανία παραχωρούσε στον εαυτό της το δικαίωμα να εφαρμόσει μονομερώς το σχέδιο αυτό, χωρίς την προηγούμενη συγκατάθεση της Ελλάδος ή της Τουρκίας.¹²⁰ Το σχέδιο αυτό, το οποίο είχε μια σαφή δυναμική διχοτόμησης,¹²¹ καταδείκνυε με σαφή τρόπο την πρόθεση των Βρετανών να ικανοποιήσουν τις τουρκικές απαιτήσεις και να έρθουν όσο το δυνατόν πιο κοντά στις τουρκικές θέσεις.¹²² Εκτός της *de facto* διχοτόμησης, το σχέδιο πρακτικά αναγνώριζε επισήμως, δια της νομικής οδού, δικαίωμα τουρκικής επικυριαρχίας στην Κύπρο, το οποίο, όπως αναφέρθηκε, είχε απεμπολήσει η ίδια η Τουρκία με την υπογραφή της στη Συνθήκη της Λοζάνης.¹²³ Η Τουρκία, αντιλαμβανόμενη πλήρως ότι το σχέδιο εξυπηρετούσε τα συμφέροντά της, αρχικώς απαίτησε την εφαρμογή του ακόμα και χωρίς τη συγκατάθεση της Αθήνας,¹²⁴ ενώ στη συνέχεια άσκησε ακόμη μεγαλύτερη διαπραγματευτική πίεση στη Βρετανία, επιδιώκοντας την επίσημη δέσμευσή της, ότι οι διατάξεις του σχεδίου Macmillan θα αποτελούσαν απλώς τον προάγγελο μιας μελλοντικής διχοτόμησης.¹²⁵ Από την άλλη πλευρά, η ελληνική κυβέρνηση απέρριψε το σχέδιο χωρίς δεύτερη σκέψη και

¹¹² Richter, H., *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Δεύτερος (1950-1959)*, οπ. π. σ.σ. 737-739.

¹¹³ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π. σ. 59.

¹¹⁴ Κάρυος, Α., *Το Σχέδιο Μακμίλαν*. Καθημερινή, 28 Δεκεμβρίου 2014, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/797416/to-schedio-makmilan/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

¹¹⁵ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π.

¹¹⁶ Κάρυος, Α., *Το Σχέδιο Μακμίλαν*, οπ. π.

¹¹⁷ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π.

¹¹⁸ Κάρυος, Α., *Το Σχέδιο Μακμίλαν*, οπ. π.

¹¹⁹ Pappas, B., *Cyprus: State creation without a national identity*. Thesis for Master of Arts in Liberal Studies, Georgetown University, Washington D.C., 31 Οκτωβρίου 2012, διαθέσιμο στο: https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/558324/Pappas_georgetown_0076M_12_017.pdf;sequence=1, (Ανακτήθηκε 08/02/2023), σ. 41.

¹²⁰ Κάρυος, Α., *Το Σχέδιο Μακμίλαν*, οπ. π.

¹²¹ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π.

¹²² Οπ. π.

¹²³ Κάρυος, Α., *Το Σχέδιο Μακμίλαν*, οπ. π.

¹²⁴ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π.

¹²⁵ Κάρυος, Α., *Το Σχέδιο Μακμίλαν*, οπ. π.

διαμαρτυρόμενη εντόνως, διεμήνυσε στην βρετανική πλευρά ότι σε περίπτωση εφαρμογής του σχεδίου η κυβέρνηση Καραμανλή θα παραιτείτο και θα διακυβεύετο ακόμα και η θέση της Ελλάδος στο ΝΑΤΟ.¹²⁶

¹²⁶ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π. σ.σ. 59-60.

2. Η ΚΥΠΡΟΣ ΩΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΚΡΑΤΟΣ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1959-1964

2.1 Η συνθήκη Ζυρίχης–Λονδίνου του 1959 και το δυσλειτουργικό Σύνταγμα του 1960

Το καθοριστικό γεγονός που άλλαξε τη μοίρα της Κύπρου ήταν όταν στις αρχές του 1959 τελικώς οι Βρετανοί αποφάσισαν ότι δεν χρειάζεται να διατηρήσουν την κυριαρχία επί του συνόλου της νήσου προκειμένου να μπορούν να ασκούν έλεγχο στην Ανατολική Μεσόγειο αλλά ότι αυτό θα ήταν δυνατόν να επιτευχθεί μόνο με τη διατήρηση βάσεων στο νησί.¹²⁷ Η κυβέρνηση Menderes αρχικώς ήταν υπέρ της δημιουργίας μιας μορφής συνομόσπονδου κράτους, αλλά αντελήφθη ότι κάτι τέτοιο θα απορριπτόταν αναφανδόν από τους Έλληνες διότι θα αποτελούσε ουσιαστικά μια κεκαλυμμένη μορφή διχοτόμησης.¹²⁸ Έτσι ο Τούρκος Πρωθυπουργός εκτίμησε ότι η επίτευξη της συμφωνίας δεν ήταν ούτε νίκη αλλά ούτε ήττα αλλά ένας συμβιβασμός που δεν ήταν ενάντια στα συμφέροντα της Τουρκίας και που σεβόταν τα συμφέροντα και τα δικαιώματα και της άλλης πλευράς.¹²⁹ Όσον αφορά την Ελληνική Κυβέρνηση, αυτή είχε αντιληφθεί πλέον ότι το σχέδιο της Ένωσης δεν θα γινόταν επ' ουδενί δεκτό από τους Βρετανούς και τους Τούρκους.¹³⁰ Κατόπιν αυτού, κύρια προτεραιότητά της αποτέλεσε η αποφυγή εφαρμογής του σχεδίου Macmillan που θα οδηγούσε μετά βεβαιότητας σε διχοτόμηση, εξέλιξη η οποία έπρεπε με κάθε τρόπο να αποφευχθεί και κατόπιν η δια των Συμφωνιών επίτευξη μιας ειρηνικής λύσης του κυπριακού εντός των συμμαχικών πλαισίων του NATO, ιδιαίτερα σε μια τόσο κρίσιμη φάση του ψυχρού πολέμου.¹³¹

Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, που τέθηκε σε εφαρμογή από την πρώτη ημέρα της ανεξαρτησίας της νήσου (16 Αυγούστου 1960), είχε προβλεφθεί στις συμφωνίες που υπογράφηκαν μεταξύ των αρχηγών των κυβερνήσεων Ελλάδας και Τουρκίας στη Ζυρίχη στις 11 Φεβρουαρίου 1959, οι οποίες με τη σειρά τους ενσωματώθηκαν στις συμφωνίες που υπογράφηκαν μεταξύ των κυβερνήσεων αυτών και εκείνης του Ηνωμένου Βασιλείου στο Λονδίνο στις 19 Φεβρουαρίου του ίδιου έτους. Την ημερομηνία εκείνη, επίσης, οι εκπρόσωποι της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας αποδέχθηκαν τα σχετικά έγγραφα και τις συνοδευτικές δηλώσεις των τριών κυβερνήσεων ως «το συμφωνημένο θεμέλιο για την τελική διευθέτηση του Κυπριακού προβλήματος». Τελικώς, το σύνολο των

¹²⁷ Hale, W., *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, οπ. π. σ. 131.

¹²⁸ Οπ. π. 131.

¹²⁹ Οπ. π. σ. 132.

¹³⁰ Οπ. π. σ. 131.

¹³¹ Κρανιδιώτης, Γ., *Το Κυπριακό Πρόβλημα: Η Ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο 1960-1974*. Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1984, σ. 395.

προαναφερθεισών συμφωνιών ενσωματώθηκαν στις συνθήκες που υπογράφηκαν στη Λευκωσία στις 16 Αυγούστου 1960.¹³²

Το Σύνταγμα που συνετάχθη τελικά μέσα στο άκαμπτο πλαίσιο των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, αποτελούνταν ουσιαστικά από τέσσερις ομάδες διατάξεων. Η πρώτη ομάδα αποτελούνταν από αυτές που αναγνωρίζουν σε καθεμία από τις δύο κοινότητες μια ξεχωριστή ύπαρξη. Έτσι, μεταξύ της πρώτης ομάδας διατάξεων, οι δύο διακριτές κοινότητες προσδιορίστηκαν (άρθρο 1) και ορίστηκαν (άρθρο 2) από το Σύνταγμα. Τους παραχωρήθηκε ισότιμο καθεστώς όσον αφορά τις επίσημες γλώσσες της Κυπριακής Δημοκρατίας (άρθρα 3 και 180), την επιλογή της σημαίας τους, το δικαίωμα να φέρουν την εθνική σημαία της Ελλάδας ή της Τουρκίας αντίστοιχα (άρθρο 4), και τον εορτασμό των εθνικών εορτών των δύο χωρών (άρθρο 5). Το σύνολο των εκλογικών διαδικασιών έπρεπε να γίνει βάσει χωριστών κοινοτικών εκλογικών καταλόγων (άρθρα 63 και 94) και με ξεχωριστή ψηφοφορία (άρθρα 1, 39, 62, 86, 173 και 175). Στις κοινότητες παραχωρήθηκαν δικαιώματα ειδικών σχέσεων με την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα, συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας χρηματοδότησης για ιδρύματα εκπαίδευσης, πολιτισμού, αθλητισμού και κοινωνικής μέριμνας που ανήκουν στις αντίστοιχες κοινότητες και της πρόσληψης καθηγητών και κληρικών, που θα παρέχονταν από την Ελληνική ή την Τουρκική Κυβέρνηση (άρθρο 108). Το πολιτικό σύστημα όπως διαμορφωνόταν, παγίωσε την διάκριση μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Ο Ελληνοκύπριος Πρόεδρος και ο Τουρκοκύπριος Αντιπρόεδρος έπρεπε να εκλέγονται από τις αντίστοιχες κοινότητές τους (άρθρο 1). Οι δύο ηγέτες είχαν την ευθύνη να ορίσουν ο καθένας ξεχωριστά τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου (επτά Ελληνοκύπριους και τρεις Τουρκοκύπριους Υπουργούς) (άρθρο 46). Στη Βουλή των Αντιπροσώπων, επίσης, ο Πρόεδρος έπρεπε να είναι Ελληνοκύπριος και ο Αντιπρόεδρος Τουρκοκύπριος, καθείς εκ των οποίων θα εξελέγετο από τα μέλη της δικής του κοινοτικής ομάδας (άρθρο 72).¹³³

Η δεύτερη ομάδα διατάξεων αφορούσε στη συμμετοχή κάθε κοινότητας στην άσκηση των καθηκόντων της κυβέρνησης, επιδιώκοντας σε μια σειρά θεμάτων να αποφευχθεί η αριθμητική επικράτηση της πλειοψηφούσας ελληνοκυπριακής κοινότητας αλλά και να διασφαλιστεί επίσης μια στοιχειώδης διοικητική αυτονομία για καθεμιά από τις δυο κοινότητες. Η αναλογία και ο τρόπος συμμετοχής των δύο κοινοτήτων στα διάφορα σώματα διέφερε. Προβλεπόταν Ελληνοκύπριος Πρόεδρος και Τουρκοκύπριος Αντιπρόεδρος (άρθρα 36-43). Ο Γενικός Εισαγγελέας και ο Διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας (άρθρα 112-121) και οι αρχηγοί του στρατού, της αστυνομίας και της χωροφυλακής (άρθρο 131) θα μπορούσαν να διοριστούν από οποιαδήποτε κοινότητα, αλλά σε κάθε περίπτωση θα υπήρχε αναπληρωτής διορισμένος από την άλλη κοινότητα. Όσον αφορά τον στρατό των

¹³² Μακρίδης, Μ., *Η Μεταβατική Περίοδος, Φεβρουάριος 1959 - Αύγουστος 1960*. Στο: Π. Παπαπολυβίου (επιμ.), *1960-2010: Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ. 1, 1960-1969: *Η δεκαετία της εγκαθίδρυσης*. Λευκωσία, 2010, σ. 21-31.

¹³³ Αιμιλιανίδης, Α.Κ., *Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας*. Στο: Π. Παπαπολυβίου (επιμ.), *1960-2010: Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ. 1, 1960-1969: *Η δεκαετία της εγκαθίδρυσης*. Εκδόσεις Φιλελεύθερος, Λευκωσία, 2010.

2.000 ανδρών προβλεπόταν αναλογία 60% Ελληνοκυπρίων και 40% Τουρκοκυπρίων (άρθρο 19). Διαφορετική αναλογία της τάξεως του 70%-30% ίσχυε για τη σύνθεση του Υπουργικού Συμβουλίου (άρθρο 46), για την Βουλή των Αντιπροσώπων (άρθρο 62) και για τις Δημόσιες Υπηρεσίες (άρθρο 123).¹³⁴

Η τρίτη ομάδα διατάξεων, όριζε τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που εγγυόταν το Σύνταγμα (άρθρα 6-35) και ότι κανένας νόμος ή εκτελεστική ή διοικητική απόφαση δεν έπρεπε να εισάγει διακρίσεις σε βάρος των μελών οιασδήποτε από τις δύο κοινότητες. Οι διατάξεις αυτές προέρχονταν ουσιαστικά από τις διατάξεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, στην οποία η Κύπρος ήταν συμβαλλόμενο μέρος. Η ευθύνη προστασίας από κάθε παραβίαση του Συντάγματος, δόθηκε τόσο στα τακτικά δικαστήρια όσο και στο Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο (άρθρα 144 και 146).¹³⁵

Η τέταρτη κύρια σειρά διατάξεων αποτελούσε ένα σύνθετο σύστημα εγγυήσεων για την τήρηση του Συντάγματος. Αυτές περιλάμβαναν, πρώτον, εγγυήσεις καθαρά νομικού χαρακτήρα: (1) τη σύσταση του Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου το οποίο θα μπορούσε να ακυρώσει οποιαδήποτε νομική απόφαση που έκρινε ότι παραβιάζει το Σύνταγμα (Άρθρα 137, 138, 139, 144, 146), (2) τη διάταξη που αφορούσε τα άρθρα εκείνα του Συντάγματος, τα οποία μπορούσαν να τροποποιηθούν και ότι κάθε τροποποίησή τους έπρεπε να εγκριθεί με χωριστή πλειοψηφία δύο τρίτων κάθε κοινοτικής ομάδας στη Βουλή των Αντιπροσώπων (άρθρο 182), (3) τα βασικά άρθρα του Συντάγματος που δεν θα μπορούσαν να τροποποιηθούν καθόλου (άρθρο 132), και (4) τη διεθνή υποχρέωση της Κυπριακής Δημοκρατίας να σέβεται το υφιστάμενο σύνταγμα, στο πλαίσιο της Συνθήκης Εγγυήσεων που είχε υπογραφεί με την Ελλάδα, την Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο (άρθρο 1).¹³⁶ Η Συνθήκη Εγγυήσεων υποχρέωνε την Κυπριακή Δημοκρατία «να διασφαλίσει τη διατήρηση της ανεξαρτησίας, της εδαφικής ακεραιότητας και της ασφάλειάς της, καθώς και τον σεβασμό του Συντάγματός της», «να μην συμμετέχει, εν όλω ή εν μέρει, σε καμία πολιτική ή οικονομική ένωση με οποιοδήποτε κράτος» και να απαγορεύσει κάθε δραστηριότητα που μπορεί να προωθήσει είτε την ένωση με οποιοδήποτε άλλο κράτος είτε τη διχοτόμηση του νησιού (άρθρο I). Τα άλλα τρία συμβαλλόμενα μέρη εγγυήθηκαν επίσης την ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας, την εδαφική της ακεραιότητα και ασφάλεια, καθώς και την τήρηση των συνθηκών που καθορίζονται από τα βασικά άρθρα του Συντάγματος (άρθρο II). Αναλάμβαναν, επίσης, τη δέσμευση να διαβουλεύονται από κοινού προκειμένου να εξασφαλίσουν την τήρηση των διατάξεων της Συνθήκης, και σε περίπτωση που δεν θα καθίστατο δυνατή η κοινή ή συντονισμένη δράση, η καθεμία θα επιφυλάσσετο του δικαιώματος «να αναλάβει δράση με μοναδικό στόχο την αποκατάσταση των συνθηκών που δημιουργήθηκαν από την παρούσα Συνθήκη» (άρθρο IV).¹³⁷

¹³⁴ Οπ. π.

¹³⁵ Οπ. π.

¹³⁶ Οπ. π.

¹³⁷ Μακρίδης, Μ., *Η Μεταβατική Περίοδος, Φεβρουάριος 1959 - Αύγουστος 1960*, οπ. π.

Η Συνθήκη Συμμαχίας μεταξύ Κύπρου, Ελλάδας και Τουρκίας, η οποία, όπως και η Συνθήκη Εγγυήσεων, είχε συνταγματική ισχύ, και είχε ως πρόνοια την παροχή άμεσης στρατιωτικής εγγύησης με την ίδρυση τριμερούς στρατιωτικού αρχηγείου στην Κύπρο, στο οποίο η Ελλάδα και η Τουρκία έστειλαν στρατεύματα, 950 και 650 ανδρών αντίστοιχα (Άρθρα III και IV και Πρόσθετο Πρωτόκολλο Άρθρο 1). Τέλος, η ύπαρξη των στρατιωτικών βάσεων στις οποίες το Ηνωμένο Βασίλειο είχε διατηρήσει την κυριαρχία του βάσει της χωριστής Ιδρυτικής Συνθήκης, θεωρήθηκε επίσης ότι αντιπροσώπευε μια πρόσθετη στρατιωτική εγγύηση της ακεραιότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας και του Συντάγματός της.¹³⁸

Οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου επισημοποίησαν τη διαίρεση της κυπριακής κοινωνίας στη βάση εθνοτικών διαχωριστικών γραμμών. Όλοι οι πολιτικοί και πολιτειακοί θεσμοί του νησιού θεσπίστηκαν σύμφωνα με αυστηρά κοινοτικά κριτήρια. Αντί να προωθήσουν την δημιουργία μιας ενοποιημένης κοινωνίας των πολιτών, οι συμφωνίες αυτές διεύρυναν τις υπάρχουσες διαιρέσεις. Πρέπει να σημειωθεί ότι καμία κοινότητα δεν ενθάρρυνε την ανάπτυξη της κυπριακής ταυτότητας. Όσοι ελάχιστοι επιχείρησαν να το πράξουν διώχθηκαν απηνώς από εθνικιστικά στοιχεία εντός της κοινότητάς τους.¹³⁹ Η άκαμπτη συνταγματική δομή αποδείχθηκε τελικώς πηγή και εστία σύγκρουσης μεταξύ των δύο κοινοτήτων και τελικώς το 1963 επήλθε κατάρρευση της συνταγματικής τάξης.¹⁴⁰

Το σύνταγμα παρείχε στην τουρκοκυπριακή κοινότητα τα απαραίτητα θεσμικά μέσα, προκειμένου να θωρακιστεί έναντι του ενδεχομένου καταπάτησης των δικαιωμάτων της από την ελληνοκυπριακή πλευρά. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τα 47 άρθρα που κατοχύρωναν τα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων, υπήρξε ειδική αναφορά στο σύνταγμα στο αμετάβλητο αυτών με οποιαδήποτε αιτιολογία.¹⁴¹ Όσον αφορά τους Ελληνοκύπριους, έχοντας ήδη βιώσει ένα ισχυρό σοκ από την αποτυχία της προσπάθειάς τους για Ένωση με την Ελλάδα, θεώρησαν ότι πολλές διατάξεις του συντάγματος ήταν σαφώς ευνοϊκές προς τους Τουρκοκυπρίους και καταφανώς υπονόμουν τα δικαιώματα της ελληνοκυπριακής πλειοψηφίας του 82%.¹⁴² Σύντομα προέκυψαν συγκρούσεις για διάφορα θέματα, όπως επί παραδείγματι για τους διορισμούς στη δημόσια διοίκηση, ενώ ανέκυψαν παράλληλα και σοβαρά πολιτικά ζητήματα που εξεπλήγαζαν από βασικές συνταγματικές προβλέψεις: το γεγονός ότι δόθηκε στον Τουρκοκύπριο Αντιπρόεδρο δικαίωμα veto σε ζητήματα ασφάλειας, άμυνας και εξωτερικής πολιτικής, που ουσιαστικά τον εξομοίωνε με τον Ελληνοκύπριο Πρόεδρο,¹⁴³ αλλά και η δημιουργία χωριστών δήμων Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στις 5 μεγάλες πόλεις της νήσου, κατ'

¹³⁸ Οπ. π.

¹³⁹ Hitchens, C., *Hostage to History: Cyprus From the Ottomans to Kissinger*. The Noonday Press, New York, 1989, σ.σ. 53-54.

¹⁴⁰ Μακρίδης, Μ., *Η Μεταβατική Περίοδος, Φεβρουάριος 1959 - Αύγουστος 1960*, οπ. π.

¹⁴¹ Μακάριος Δρουσιώτης, *Ματωμένα Χριστούγεννα 1963 - Πριν από την απόπειρα αναθεώρησης του Συντάγματος*, διαθέσιμο στο: <http://www.makarios.eu/cgibin/hweb?-A=392&-V=history>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

¹⁴² Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*, Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση, 1991, σ. 221.

¹⁴³ Hale, W., *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, οπ. π. σ. 132.

απαίτηση της τουρκοκυπριακής πλευράς,¹⁴⁴ θα αποτελούσαν όπως αποδείχτηκε στη συνέχεια μείζονα και ανυπέρβλητα εμπόδια που προκάλεσαν σοβαρές διοικητικές δυσλειτουργίες.¹⁴⁵

Ο συνταγματικός μηχανισμός άρχισε να διαλύεται υπό την πίεση των ανταγωνιστικών ελληνικών και τουρκικών συμφερόντων. Ο Μακάριος αναγκάστηκε να αυξήσει τη φορολογία μέσω του ελληνοκυπριακού κοινοτικού επιμελητηρίου, επειδή οι Τουρκοκύπριοι αρνήθηκαν να εγκρίνουν τη φορολογική του νομοθεσία. Μέχρι τον Νοέμβριο του 1963, Ο Μακάριος κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το Σύνταγμα ήταν ανεφάρμοστο και πρότεινε 13 σημεία που είχαν σκοπό, όπως ανέφερε, να άρουν «τα εμπόδια στην ομαλή λειτουργία και ανάπτυξη του κράτους».¹⁴⁶

2.2 Τα «13 σημεία»: Απόπειρα του Μακαρίου για αναθεώρηση του συντάγματος και οι αντιδράσεις Τουρκίας και Τουρκοκυπρίων

Στις 30 Νοεμβρίου 1963, τρία περίπου χρόνια αφότου τέθηκε σε εφαρμογή το Σύνταγμα, ο Μακάριος ανακοίνωσε 13 σημεία στα οποία έκρινε ότι αυτό έπρεπε να τροποποιηθεί. Ο Μακάριος το έπραξε με το σκεπτικό ότι στην υπάρχουσα μορφή του το Σύνταγμα δημιουργούσε πολλές δυσκολίες στην ομαλή λειτουργία του Κράτους και στην ανάπτυξη και πρόοδο της χώρας, ενώ οι πολλές *sui generis* διατάξεις του έρχονταν σε σύγκρουση με τις διεθνώς αποδεκτές δημοκρατικές αρχές, δημιουργώντας πηγές τριβής μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Κατέστη σαφές ότι οι παθογένειές του επέτειναν το χάσμα μεταξύ των δύο κοινοτήτων.¹⁴⁷

Ο Πρόεδρος Μακάριος, πρότεινε να καταργηθεί το δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο) του Προέδρου και του Αντιπροέδρου, αναφερόμενος στο γεγονός ότι ο τελευταίος είχε ασκήσει βέτο σε απόφαση της πλειοψηφίας του Υπουργικού Συμβουλίου για την οργανωτική δομή του κυπριακού στρατού, που θα έπρεπε κανονικά να στελεχώνεται από μικτές μονάδες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.¹⁴⁸

Επιπροσθέτως αναφέρεται ότι ο Μακάριος, κατά την πρότασή του για κατάργηση των συνταγματικών διατάξεων που απαιτούσαν χωριστές πλειοψηφίες για τη θέσπιση ορισμένων νόμων από τη Βουλή των Αντιπροσώπων, ανέφερε την αποτυχία της Βουλής να θεσπίσει νόμο περί φορολογίας εισοδήματος. Επίσης, πρότεινε να δημιουργηθούν ενιαίοι δήμοι, με το σκεπτικό ότι η συνταγματική

¹⁴⁴ Γιαγκου, Α., *Οι Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου*. Καθημερινή, 15 Μαρτίου 2015, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/807463/oi-symfonies-zyrichis-kai-londinoy/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

¹⁴⁵ Camp, G.D., *Greek-Turkish Conflict over Cyprus*. Political Science Quarterly 95, 1980.

¹⁴⁶ Kyle, K., *Cyprus*. Minority Rights Group, London, 1984, σ. 9.

¹⁴⁷ Τα 13 Σημεία του Μακαρίου – Νοέμβριος 1963, διαθέσιμο στο: [The 13 Points \(archive.org\)](https://www.archive.org/details/The_13_Points), (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

¹⁴⁸ Camp, G.D., *Greek-Turkish Conflict over Cyprus*, σπ. π.

διάταξη για χωριστούς κοινοτικούς δήμους στις πέντε κύριες πόλεις είχε αποδειχθεί ανεφάρμοστη, λόγω διαφωνίας που προέκυψε μεταξύ Προέδρου και του Αντιπροέδρου για τον καθορισμό των ορίων τους.¹⁴⁹

Ο Μακάριος πρότεινε επίσης την τροποποίηση των αναλογιών της ελληνικής και της τουρκικής εκπροσώπησης στις δημόσιες υπηρεσίες (70%-30%), στις δυνάμεις ασφαλείας (70%-30%) και στο στρατό (60%-40%), προκειμένου να ευθυγραμμιστούν σε βάθος χρόνου με την πληθυσμιακή αναλογία των δύο κοινοτήτων (81,14% - 18,86%).¹⁵⁰

Οι προτάσεις του Μακαρίου περιλάμβαναν επίσης τα εξής: 1) αλλαγές στον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης, 2) κατάργηση της διαίρεσης των δυνάμεων ασφαλείας σε αστυνομία και χωροφυλακή, 3) δια νόμου καθορισμό της αριθμητικής ισχύος των δυνάμεων ασφαλείας και άμυνας, 4) εκλογή του Ελληνοκύπριου Προέδρου και του Τουρκοκύπριου Αντιπροέδρου από την ολομέλεια της Βουλής των Αντιπροσώπων και 5) κατάργηση του Ελληνοκυπριακού Κοινοτικού Επιμελητηρίου.¹⁵¹

Ο ισχυρισμός του Μακαρίου ότι το Σύνταγμα είχε «αποτελέσει εμπόδιο στην ομαλή λειτουργία της Δημοκρατίας» χαρακτηρίστηκε ως ψευδής προπαγάνδα από το Τουρκοκυπριακό Κοινοτικό Επιμελητήριο. Κατά την τουρκική άποψη, οι Ελληνοκύπριοι ουδέποτε εφάρμοσαν πλήρως το Σύνταγμα με ειλικρίνεια και καλή τη πίστει, ενώ οι δυσχέρειες που παρουσιάστηκαν δεν οφείλονταν σε παθογένειες του Συντάγματος αλλά στην συνειδητή απόφαση των Ελληνοκυπρίων να μην τηρήσουν τα μέρη της συμφωνίας που αναγνώριζαν τα κοινοτικά δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων. Οι τελευταίοι υποστήριζαν ότι ολόκληρη η δομή της Κυπριακής Δημοκρατίας στηριζόταν στην ύπαρξη δύο ισότιμων κοινοτήτων, και όχι σε μια «πλειοψηφία» και μια «μειοψηφία» και αρνήθηκαν να εξετάσουν οποιαδήποτε τροποποίηση του Συντάγματος που θα έθιγε το ισότιμο καθεστώς της κοινότητάς τους. Υποστήριζαν ότι οι δυσχέρειες που προέκυψαν στα ζητήματα της δομής του στρατού, της ίδρυσης χωριστών δήμων, της φορολογικής νομοθεσίας και της τήρησης των σταθερών ποσοστών στις δημόσιες υπηρεσίες και τα σώματα ασφαλείας, οφείλονται αποκλειστικά στην προσπάθεια των Ελλήνων να προβούν σε διακρίσεις εναντίον τους αλλά και στη δική τους αποφασιστικότητα να προστατεύσουν τα δικαιώματά τους.¹⁵²

Η όποια πιθανότητα συνεννόησης και παραγωγικού διαλόγου μεταξύ των δύο κοινοτήτων ήρθη επ' αόριστον με την συνταγματική κρίση και το ξέσπασμα βίαιων διακοινοτικών συγκρούσεων στις 21

¹⁴⁹ Αιμιλιανίδης, Α.Κ., *Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας*, σπ. π.

¹⁵⁰ Στυλιανού, Φ., *Τα 13 Σημεία*. Στο: Π. Παπαπολυβίου (επιμ.), *1960-2010: Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ. 1, 1960-1969: *Η δεκαετία της εγκαθίδρυσης*. Εκδόσεις Φιλελεύθερος, Λευκωσία, 2010.

¹⁵⁰ Camp, G.D., *Greek-Turkish Conflict over Cyprus*, σπ. π.

¹⁵¹ Αιμιλιανίδης, Α.Κ., *Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας*, σπ. π.

¹⁵¹ Camp, G.D., *Greek-Turkish Conflict over Cyprus*, σπ. π.

¹⁵² Παπαδημήτρης, Π., *Η ρήξη με τους Τουρκοκύπριους*. Στο: Π. Παπαπολυβίου (επιμ.), *1960-2010: Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ. 1, 1960-1969: *Η δεκαετία της εγκαθίδρυσης*. Εκδόσεις Φιλελεύθερος, Λευκωσία, 2010.

Δεκεμβρίου 1963.¹⁵³ Οι προτάσεις του Μακαρίου απορρίφθηκαν από την τουρκική κυβέρνηση και την τουρκοκυπριακή ηγεσία, η οποία αποχώρησε από την Κυβέρνηση.¹⁵⁴

2.3 Η κρίση του Δεκεμβρίου 1963, οι διακοινοτικές συγκρούσεις 1963-1964 και οι τουρκικές απειλές του 1964 για εισβολή στην Κύπρο

Μετά την κρίση δημιουργήθηκε σταδιακά ένας *de facto* διαχωρισμός των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκύπριους. Η τουρκοκυπριακή κοινότητα ήταν απομονωμένη σε θύλακες διάσπαρτους σε όλο το νησί. Αυτοί οι θύλακες δημιουργήθηκαν κυρίως στις τουρκικές συνοικίες των έξι μεγάλων πόλεων και σε πολλά τουρκικά χωριά στην ύπαιθρο. Στο κλίμα έντασης και φόβου που επικρατούσε κατά τις διακοινοτικές συγκρούσεις του 1964, αρκετά απομονωμένα τουρκικά χωριά αλλά και μεγάλος αριθμός τουρκικών συνοικιών ορισμένων μικτών χωριών εγκαταλείφθηκαν από τον τουρκικό πληθυσμό του, ο οποίος μετακόμισε σε περιοχές που αργότερα ενοποιήθηκαν στους θύλακες.¹⁵⁵

Η κυβέρνηση του προέδρου των ΗΠΑ Lyndon Johnson ανησυχούσε ιδιαίτερα για την κατάσταση στο νησί. Οι φόβοι της αμερικανικής διοίκησης επιβεβαιώθηκαν όταν στις 22 Δεκεμβρίου 1963 ξεκίνησαν σφοδρές συγκρούσεις, με τις ανθρώπινες απώλειες να αυξάνονται ραγδαία και να ανέρχονται σε εκατοντάδες μέσα στον επόμενο χρόνο.¹⁵⁶ Τα βρετανικά στρατεύματα επενέβησαν, δημιουργώντας την «πράσινη γραμμή» που εξακολουθεί να χωρίζει την πρωτεύουσα.¹⁵⁷

Ανήμερα των Χριστουγέννων, ο Johnson έστειλε προσωπικό μήνυμα στον Μακάριο και τον Τουρκοκύπριο αντιπρόεδρο, Fazıl Küçük, προτρέποντας σε αυτοσυγκράτηση, με μη ορατά ωστόσο αποτελέσματα. Ενώ η βία συνεχιζόταν, η τουρκική κυβέρνηση απείλησε με στρατιωτική επέμβαση. Ως ένδειξη των προθέσεών της, η Άγκυρα έστειλε τη νύχτα τουρκικά πολεμικά αεροσκάφη να πετάζουν πάνω από τη Λευκωσία. Σε απάντηση, ο Μακάριος απευθύνθηκε στον ΟΗΕ για να ζητήσει έκτακτη συνεδρίαση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Τις εβδομάδες που ακολούθησαν, ΗΠΑ και Βρετανία μπλόκαραν τις διαδικασίες στον ΟΗΕ, με τους Βρετανούς να αναλαμβάνουν πρωτοβουλία για την ομαλοποίηση της κατάστασης. Ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών, υπεύθυνος για την Κοινοπολιτεία, Duncan Sandys, έπεισε τους Ελληνοκύπριους, τους Τουρκοκύπριους, τους Έλληνες και τους Τούρκους να συμμετάσχουν σε μια διάσκεψη στο Λονδίνο με σκοπό την επίλυση της σύγκρουσης.¹⁵⁸

Μέχρι τη Διάσκεψη του Λονδίνου τον Ιανουάριο του 1964, εν μέσω ακραίων εντάσεων και εχθροπραξιών, έγινε μια νέα προσπάθεια να επιτευχθεί μια διευθέτηση του προβλήματος. Οι θέσεις των

¹⁵³ Mirbagheri, F., *Historical Dictionary of Cyprus*. Scarecrow Press, UK, 2009.

¹⁵⁴ Παπαδημήτρης, Π., *Η ρήξη με τους Τουρκοκύπριους*, οπ. π.

¹⁵⁵ Soulioti, S., *Fettered Independence, Cyprus, 1878-1964*. Minnesota Mediterranean and East European Monographs, Minneapolis Minnesota, 2006.

¹⁵⁶ Mirbagheri, F., *Historical Dictionary of Cyprus*, οπ. π.

¹⁵⁷ Ker-Lindsay, J., *Britain and the Cyprus Crisis 1963-64*. University of Michigan, Bibliopolis, 2004.

¹⁵⁸ Τσαρδανίδης, Χ., *Η Κυπριακή εξωτερική πολιτική: 1960-1974*. Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων, Αθήνα, 2006.

εκπροσώπων των δύο κοινοτήτων σχετικά με τη μελλοντική δομή της Δημοκρατίας ωστόσο, είχαν σκληρύνει, με αποτέλεσμα, προϊόντος του χρόνου, οι αποστάσεις μεταξύ τους να μεγαλώνουν αντί να μικραίνουν. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα ήταν εμφανές σε όλους τους ενδιαφερόμενους ότι οι συνομιλίες δεν θα οδηγούσαν πουθενά.¹⁵⁹

Από την ελληνοκυπριακή πλευρά, διατυπωνόταν το αίτημα να λάβει το κράτος μια ανεξάρτητη, ενιαία και ολοκληρωμένη μορφή, η νομοθετική εξουσία να ανατεθεί σε μια Βουλή που θα εκλέγεται με καθολική ψηφοφορία και από τις δύο κοινότητες και η δικαστική εξουσία να ανατίθεται σε μια ανεξάρτητη, ενοποιημένη δικαιοσύνη. Οι Συνθήκες Εγγυήσεων και Συμμαχίας έπρεπε να ανακληθούν. Ωστόσο, θα υπήρχαν συγκεκριμένες προβλέψεις για να διασφαλιστεί η τουρκοκυπριακή εκπροσώπηση στο Κοινοβούλιο και στη Δημόσια Διοίκηση. Η τουρκική κοινότητα θα διατηρούσε την αυτονομία της σε θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και πολιτιστικά θέματα. Η προστασία των καθολικώς αποδεκτών ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα συνέχιζε να διασφαλίζεται από το Σύνταγμα και θα προεβλέπετο δικαίωμα προσφυγής στα διεθνή δικαστήρια σε περίπτωση παραβίασής τους.¹⁶⁰

Οι Τουρκοκύπριοι εκπρόσωποι, από την άλλη πλευρά, υποστήριζαν εκ νέου την πάγια θέση τους περί φυσικού διαχωρισμού των δύο κοινοτήτων, προτείνοντας τη συγκέντρωση των μελών της κοινότητάς τους σε μία ή περισσότερες μεγάλες περιοχές και τη δημιουργία μιας νέας πολιτικής και διοικητικής δομής σε αυτή τη βάση, καθώς και τη συνέχιση της ισχύος των Συνθηκών Συμμαχίας και Εγγυήσεων. Το προαναφερθέν επιχείρημα των Τουρκοκύπριων, εδράζετο στην διαπίστωση ότι, εκ των γεγονότων είχε πλέον αποδειχθεί οριστικά ότι οι δύο κοινότητες δεν μπορούσαν να ζήσουν μαζί ειρηνικά και έπρεπε να χωριστούν φυσικά.¹⁶¹

Στις 25 Ιανουαρίου 1964, ο Βρετανός πρέσβης στην Ουάσιγκτον, Sir David Ormsby-Gore, ενημέρωσε τον George Ball στο State Department ότι η βρετανική κυβέρνηση δεν σκόπευε να συνεχίσει να φέρει την κύρια ευθύνη για τη διατήρηση της ειρήνης στην Κύπρο. Ο Ormsby-Gore πρότεινε την αποστολή μιας διεθνούς ειρηνευτικής δύναμης προερχόμενης από τις χώρες του NATO. Εάν δεν καθίστατο δυνατό να αποσταλεί μια τέτοια δύναμη, ανέφερε ότι η Βρετανία θα παρέδιδε τη διευθέτηση του Κυπριακού προβλήματος στα Ηνωμένα Έθνη.¹⁶²

Το αυξανόμενο επίπεδο βίας, επέτεινε την ανησυχία μεταξύ των συμμάχων του NATO που συναίνεσαν τελικώς με το αίτημα του Μακαρίου, αποφασίζοντας τον Μάρτιο του 1964 να αποστείλουν ειρηνευτική δύναμη των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο.¹⁶³ Η ΕΣΣΔ υποστήριξε με θέρμη το αίτημα του Μακαρίου και έδωσε τη δυνατότητα στο Συμβούλιο Ασφαλείας να εγκρίνει το ψήφισμα 186 του 1964, που προέβλεπε την ανάπτυξη της Ειρηνευτικής Δύναμης των Ηνωμένων Εθνών στη νήσο

¹⁵⁹ Bryant, R., Papadakis, Y., *Cyprus and the Politics of Memory: History, Community and Conflict*. Bloomsbury Publishing, I.B.Tauris, London, 2012.

¹⁶⁰ Τσαρδανίδης, Χ., *Η Κυπριακή εξωτερική πολιτική: 1960-1974*, σπ. π.

¹⁶¹ Bryant, R., Papadakis, Y., *Cyprus and the Politics of Memory: History, Community and Conflict*, σπ. π.

¹⁶² Οπ. π.

¹⁶³ Mirbagheri, F., *Historical Dictionary of Cyprus*, σπ. π.

(UNFICYP). Οι χώρες που συμμετείχαν στην αποστολή της εν λόγω ειρηνευτικής δύναμης, που ανήλθε στον αριθμό των 6.238 στρατιωτών, ήταν: η Αυστρία, ο Καναδάς, η Δανία, η Φινλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιρλανδία και η Σουηδία. Βασικός στόχος της UNFICYP ήταν να αποτρέψει περαιτέρω συγκρούσεις μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Αν και επρόκειτο να σταθμεύσει στην Κύπρο για περίοδο τριών μηνών, η δύναμη παρέμεινε στο νησί για δεκαετίες.¹⁶⁴

Η UNFICYP εξυπηρετούσε τα συμφέροντα όλων των μόνιμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας, αν και τόσο οι Ηνωμένες Πολιτείες όσο και η Βρετανία ήταν σαφές ότι θα προτιμούσαν μια νατοϊκή λύση. Για την Γαλλία και την ΕΣΣΔ, η UNFICYP αντιπροσώπευε έναν τρόπο αποφυγής μιας επικίνδυνης κρίσης και μια ευκαιρία για λύση εκτός ΝΑΤΟ. Η περιορισμένη εντολή της δύναμης, παρείχε τις απαραίτητες διαβεβαιώσεις στη Γαλλία και την ΕΣΣΔ ότι θα υπήρχε εποπτεία επί των ενεργειών του Γενικού Γραμματέα και επί της ειρηνευτικής επιχείρησης αυτής καθεαυτής.¹⁶⁵

Στην περίοδο που ακολούθησε η Κυπριακή Κυβέρνηση και η Βουλή των Αντιπροσώπων λειτουργούσαν με βάση τις *«εξουσίες που τους παραχωρούνταν βάσει του Συντάγματος, αλλά χωρίς τη συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων εκπροσώπων που απαιτείτο από το ίδιο το Σύνταγμα»* και ισχυρίζονταν ότι *«ψηφίζουν νόμους και λάμβαναν αποφάσεις ιδιαίτερης βαρύτητας, συμπεριλαμβανομένου του σχηματισμού εθνοφρουράς, της εισαγωγής υποχρεωτικής στράτευσης, της απόκτησης μεγάλων ποσοτήτων όπλων και άλλου στρατιωτικού εξοπλισμού, των αλλαγών στη δομή του δικαστικού σώματος, του φορολογικού συστήματος καθώς και της δημιουργίας ενιαίων δήμων»*. Επιπλέον, στις 04 Απριλίου 1964, ο Μακάριος ενημέρωσε την κυβέρνηση της Τουρκίας ότι η αποχή των Τουρκοκυπρίων από τα συνταγματικά επιβαλλόμενα θεσμικά και διοικητικά τους καθήκοντα, ισοδυναμούσε με παραβίαση της Συνθήκης Συμμαχίας και ως εκ τούτου για την Κυπριακή Κυβέρνηση η Συνθήκη αυτή καθίστατο πλέον ανενεργή.¹⁶⁶

Τόσο η ελληνική όσο και η τουρκική κυβέρνηση κατέβαλαν έντονες προσπάθειες για να στηρίξουν τα συμφέροντα των εθνικών τους κοινοτήτων στην Κύπρο. Οι διακοινοτικές συγκρούσεις, μέχρι τα τέλη του 1964 όταν και άρχισαν να βαίνουν μειούμενες, είχαν αφήσει το νησί χωρισμένο σε περιοχές ελληνοκυπριακού και τουρκοκυπριακού ελέγχου. Μεγάλος αριθμός Τουρκοκυπρίων είχε αποσυρθεί σε ημιοχυρωμένους θύλακες, ενώ αξιωματικοί του τουρκικού στρατού οργάνωναν την άμυνά τους. Οι κάτοικοι των θυλάκων υφίσταντο έντονη πίεση κυρίως λόγω του οικονομικού αποκλεισμού που τους επιβλήθηκε από την ελληνοκυπριακή πλευρά, με σκοπό να αποτραπεί η διοχέτευση στρατιωτικών προμηθειών στις τουρκοκυπριακές δυνάμεις.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Το σχέδιο Ανάν, Καθημερινή, 11 Ιουνίου 2005.

¹⁶⁵ Ker-Lindsay, J., *Britain and the Cyprus Crisis 1963-64*, σπ. π.

¹⁶⁶ Τσαρδανίδης, Χ., *Η Κυπριακή εξωτερική πολιτική: 1960-1974*, σπ. π.

¹⁶⁷ Bryant, R., Papadakis, Y., *Cyprus and the Politics of Memory: History, Community and Conflict*, σπ. π.

Την 1η Ιουνίου 1964, ο Μακάριος κάλεσε όλους τους Ελληνοκυπρίους ηλικίας από 18 έως 50 ετών σε υποχρεωτική στρατιωτική θητεία για τη δημιουργία μιας νέας Εθνικής Φρουράς.¹⁶⁸ Παράλληλα, η ελληνική κυβέρνηση, απέστειλε στην Κύπρο μια στρατιωτική μεραρχία (10.000 ανδρών) στην Κύπρο, που καίτοι απεστάλη κατά παράβαση της Συνθήκης Συμμαχίας, ήταν απολύτως απαραίτητη για να αποτρέψει μια μελλοντική τουρκική εισβολή, που λόγω των όσων προηγήθηκαν εθεωρείτο εξαιρετικά πιθανή. Εκτός αυτού, στη λογική της ελληνικής κυβέρνησης, η αποστολή της μεραρχίας θα λειτουργούσε αποθαρρυντικά για τον Μακάριο και θα τον απέτρεπε από το να ακολουθήσει μια υπερβολικά ανεξάρτητη πολιτική.¹⁶⁹ Στο μεταξύ, η διακοινοτική βία είχε αναγκάσει περισσότερους από 25.000 Τουρκοκύπριους να υποχωρήσουν σε θύλακες. Οι Ελληνοκύπριοι, που μέχρι τώρα είχαν τον αποκλειστικό έλεγχο του επίσημου κυβερνητικού μηχανισμού, μεθόδευσαν, όπως προαναφέρθη, οικονομικό αποκλεισμό των θυλάκων. Υποστήριζαν δε ότι η Τουρκία ενεθάρρυνε τους μετακινήθεντες Τουρκοκύπριους να παραμείνουν οχυρωμένοι σε ένοπλους θύλακες, υπό την προστασία των τουρκοκυπριακών δυνάμεων, προκειμένου να νομιμοποιηθεί δι' αυτού του τρόπου η θέση της, ότι η μόνον η διχοτόμηση ή η ομοσπονδία θα μπορούσαν να αποτελέσουν ρεαλιστικές λύσεις για την κρίση.¹⁷⁰ Η σταθερή οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη της Τουρκίας προς τους Τουρκοκύπριους, αλλά και ο εξαναγκασμός τους από πλευράς Άγκυρας να απέχουν από οποιαδήποτε επίσημη πολιτική αλληλεπίδραση με τους Ελληνοκυπρίους, επιβεβαίωσε ως ένα βαθμό τα ελληνοκυπριακά αυτά επιχειρήματα.¹⁷¹

Η Τουρκία απάντησε, επίσης, με προετοιμασίες για μια μεγάλης κλίμακας εισβολή στην Κύπρο το καλοκαίρι του 1964, αλλά όπως θα αναλυθεί παρακάτω, της δόθηκε τελεσίγραφο από τις Ηνωμένες Πολιτείες ώστε να μην πράξει κάτι τέτοιο. Αντί εισβολής, η τουρκική αεροπορία βομβάρδισε τον Αύγουστο του 1964 ελληνοκυπριακές θέσεις. Οι τουρκικές αεροπορικές επιθέσεις εξανάγκασαν τελικώς τους Ελληνοκύπριους στην αποδοχή της κατάπαυσης του πυρός. Υπεγράφη εκεχειρία, οι όροι της εκεχειρίας διευθετήθηκαν άμεσα και η οποία διήρκεσε μέχρι το 1967.¹⁷²

Το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών ενέκρινε το ψήφισμα 193 που έκανε έκκληση στην κυβέρνηση της Τουρκίας «να σταματήσει αμέσως τους βομβαρδισμούς και τη χρήση στρατιωτικής δύναμης κάθε είδους εναντίον της Κύπρου, ενώ καλούσε και την Κυπριακή Κυβέρνηση να διατάξει τις ένοπλες δυνάμεις υπό τον έλεγχό της σε άμεση κατάπαυση του πυρός.¹⁷³ Κατά το ίδιο έτος, το Συμβούλιο Ασφαλείας ενέκρινε μια σειρά ψηφισμάτων, σε ορισμένα εκ των οποίων αναφερόταν ότι η κατάσταση στην Κύπρο εκρίνετο ως ιδιαίτερος σοβαρή και ότι θα εδύνατο να «απειλήσει τη διεθνή

¹⁶⁸ Mirbagheri, F., *Historical Dictionary of Cyprus*, σπ. π.

¹⁶⁹ Kyriakides, S., *Cyprus: Constitutionalism and Crisis Government*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1968, σ. 158.

¹⁷⁰ Erlich, T., *Cyprus 1958-1967: International Crises and the Role of Law*. Oxford University Press, New York and London, 1974, σ. 62.

¹⁷¹ Kyle, K., *Cyprus*, σπ. π.

¹⁷² Τσαρδανίδης, Χ., *Η Κυπριακή εξωτερική πολιτική: 1960-1974*, σπ. π.

¹⁷³ Mallinson, W., *Cyprus: A Modern History*. I.B. Tauris & Co Ltd, London, 2005.

ειρήνη και ασφάλεια», καλώντας ταυτόχρονα όλα τα κράτη μέλη «να απόσχουν από οποιαδήποτε ενέργεια ή απειλή δράσης που μπορούσε να επιδεινώσει την κατάσταση στην κυρίαρχη Κυπριακή Δημοκρατία ή να θέσει σε κίνδυνο τη διεθνή ειρήνη».¹⁷⁴ Η παρουσία της UNFICYP απέτυχε να προστατεύσει την ασφάλεια των τουρκικών κοινοτήτων στην κυπριακή επικράτεια, γεγονός που ωθούσε την τουρκική κυβέρνηση να θεωρεί ότι, ούτως ή άλλως, μια στρατιωτική επέμβαση θα αποτελούσε τη μόνη εναλλακτική λύση.¹⁷⁵

Η άμεση παρέμβαση της Ελλάδας και της Τουρκίας στην Κύπρο, δημιούργησε εμπόδιο στο έργο του ΟΗΕ και όξυνε περαιτέρω τον κοινοτικό διχασμό. Ως αποτέλεσμα, καμία κοινότητα δεν επέδειξε πραγματική βούληση για πολιτική συμφιλίωση. Ο Πρόεδρος Μακάριος δεν κατέβαλε καμία ουσιαστική προσπάθεια για την επανένταξη των Τουρκοκυπρίων στο πολιτικό σύστημα.¹⁷⁶ Στο ίδιο μήκος κύματος, και η τουρκοκυπριακή ηγεσία δεν άσκησε καμία ιδιαίτερη πίεση για επανένταξη των Τουρκοκυπρίων και ήταν προφανές ότι προτιμούσε τον πλήρη διαχωρισμό των δύο κοινοτήτων.¹⁷⁷ Η τουρκοκυπριακή πρόταση που παρουσίασε ο πρώην Αντιπρόεδρος Kūçük στα Ηνωμένα Έθνη το 1965 επιβεβαίωσε τη θέση αυτή.¹⁷⁸

2.4 Ο ρόλος των Η.Π.Α.: Αποτροπή της τουρκικής εισβολής με την επιστολή Johnson, οι αμερικανικές στοχεύσεις και τα σχέδια Acheson

Παρά την εκπεφρασμένη βούληση της κυβέρνησης Johnson να διατηρήσει ουδέτερη στάση, τα γεγονότα του πρώτου εξαμήνου του 1964 εξανάγκασαν τις ΗΠΑ να εμπλακούν πλήρως στο Κυπριακό Ζήτημα.¹⁷⁹ Η κυβέρνηση Johnson είχε αποφύγει μέχρι εκείνη τη στιγμή να δώσει τελεσίγραφο στην Τουρκία προκειμένου να μην εισβάλει στην Κύπρο, τελικώς όμως, δεν της είχε απομείνει άλλη ρεαλιστική επιλογή. Στις 4 Ιουνίου, ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Dean Rusk συνέταξε επιστολή, την οποία ο Ball αργότερα χαρακτήρισε ως «το διπλωματικό ισοδύναμο μιας ατομικής βόμβας».¹⁸⁰ Η περιβόητη αυτή επιστολή, την οποία υπέγραψε και απέστειλε ο Johnson στον Τούρκο Πρόεδρο İnönü, δεν άφηγε πολλά στην περιθώρια στην τουρκική πλευρά. Ο Johnson δήλωνε κατηγορηματικά ότι η Τουρκία, σε περίπτωση εισβολής της στην Κύπρο, θα αθετούσε τις δεσμεύσεις της απέναντι στον ΟΗΕ, το NATO και τις ΗΠΑ. Η Ουάσιγκτον προειδοποίησε την Άγκυρα να μην προχωρήσει σε στρατιωτική επέμβαση και απείλησε ευθέως την Τουρκία, ότι το NATO δεν θα συνέτρεχε προς βοήθειά της, σε περίπτωση που η ΕΣΣΔ επενέβαινε στρατιωτικά εναντίον της.¹⁸¹

¹⁷⁴ Οπ. π.

¹⁷⁵ Markides, K., *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. Yale University Press, New Haven, 1977.

¹⁷⁶ Bahcheli, T., *Greek-Turkish Relations Since 1950*. Westview Press, Boulder, Colorado, 1990, σ. 71.

¹⁷⁷ Kyle, K., *Cyprus*, οπ. π.

¹⁷⁸ Attalides, M., *Cyprus: Nationalism and International Politics*. Q Press, Edinburgh, 1979, σ. 85.

¹⁷⁹ Kitromilides, P., Evriviades M., *Cyprus*. Clio Press, Oxford, 1982.

¹⁸⁰ Ball, G., *The Past Has Another Pattern*. W. W. Norton & Company, New York, 1982, σ.σ. 340-341.

¹⁸¹ Brands, H.W. Jr., *America enters the Cyprus tangle 1964*. Middle Eastern Studies, 1987, 23(3): σ.σ. 348-362.

Παρότι η παρέμβαση του Προέδρου Johnson απέτρεψε το σχέδιο της Τουρκίας, η εισβολή και η διχοτόμηση της νήσου παρέμεναν κεντρικές επιλογές της Άγκυρας, τις οποίες προτίθετο να υλοποιήσει όταν θα εμφανιζόταν η κατάλληλη συγκυρία. Η επιστολή Johnson δημοσιεύτηκε στον τουρκικό τύπο, και προκάλεσε αλγεινή εντύπωση και έντονη απογοήτευση στον τουρκικό λαό, ενώ ο Ινδönü ένιωθε θιγμένος προσωπικά. Ως αποτέλεσμα, η Τουρκία υπό την επίνευση του ίδιου του Ινδönü, ωθήθηκε στο να επαναπροσδιορίσει την εξωτερική της πολιτική, αναζητώντας απεμπλοκή από το άρμα της Ουάσιγκτον δια της καλλιέργειας και της εμβάθυνσης των σχέσεών της, με χώρες εκτός της Δυτικής συμμαχίας και κυρίως με την ΕΣΣΔ.¹⁸² Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Μόσχα διευρύνθηκαν εξαιρετικά από το σημείο αυτό και εντεύθεν, γεγονός που επιβεβαιώθηκε από την απόφαση της Τουρκίας να επιτρέψει στην ΕΣΣΔ την μετακίνηση μεγάλου μέρους του σοβιετικού στόλου στη Μεσόγειο μέσω των Στενών το 1967.¹⁸³

Αντιλαμβανόμενη πλέον ότι η επιρροή της στην Τουρκία είχε μειωθεί, η κυβέρνηση Johnson αποφάσισε να ασκήσει πίεση στην ελληνική κυβέρνηση και να υπονομεύσει τον Μακάριο. Ο Dean Rusk, δια του Αμερικανού Πρέσβη στην Αθήνα, υπενθύμισε στην ελληνική κυβέρνηση ότι το ενδεχόμενο του πολέμου παραμένει ανοικτό, αναφέροντας συγκεκριμένα ότι «οι Έλληνες στην Αθήνα (και στη Λευκωσία) να καταλάβουν πλήρως ότι η δαμόκλειος σπάθη επικρέματο από πάνω τους και ότι η ειρήνη κρέμεται πια από μια κλωστή, πλέον κατά μία ίνα ασθενέστερη.»¹⁸⁴ Λίγες μέρες αργότερα, ο Johnson κάλεσε τον Έλληνα πρέσβη στον Λευκό Οίκο, επαναλαμβάνοντας με δυναμικό και σκαίο τρόπο το ίδιο μήνυμα και προειδοποιώντας ότι οι ΗΠΑ είχαν σώσει την Ελλάδα από τον πόλεμο μια φορά, αλλά στο μέλλον μπορεί οι Έλληνες να μην είναι το ίδιο τυχεροί. Ο Johnson απαίτησε από την ελληνική κυβέρνηση να ξεκινήσει άμεσα διαπραγματεύσεις με την Τουρκία για την Κύπρο, απειλώντας εμμέσως ότι «εάν δεν μπορέσω να σας κάνω να συνομιλήσετε, δεν μπορώ και να εμποδίσω τους Τούρκους απ' το να κινηθούν».¹⁸⁵

Λίγες ημέρες πριν από την επίσκεψη του Έλληνα πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου, ο Johnson είχε συναντηθεί με τον Ινδönü. Ο σκοπός πίσω από την πρόσκληση του Τούρκου αλλά εν συνεχεία και του Έλληνα πρωθυπουργού στην Ουάσιγκτον, ήταν να συμφωνηθεί η έναρξη διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας για μια οριστική επίλυση του Κυπριακού. Η κυβέρνηση Johnson επεδίωκε να διατηρήσει το θέμα εντός των πλαισίων του ΝΑΤΟ, επιβάλλοντας μια λύση χωρίς τη συμμετοχή της Κυπριακής Κυβέρνησης. Όταν η κυβέρνηση των ΗΠΑ πρότεινε τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας υπό την αιγίδα και την μεσολάβησή της, ο Ινδönü ήταν πρόθυμος να προχωρήσει, αλλά ο Παπανδρέου αντιτάχθηκε αμέσως στο ενδεχόμενο για τους εξής λόγους: 1) διότι εάν οι διαπραγματεύσεις αποτύγχαναν, όπως ήταν και το πιθανότερο, η

¹⁸² Lyndon Johnson to Makarios, İndönü, and Papandreou, 09 August 1964, NSF/NSCH/16/2A:l-27.

¹⁸³ Memorandum for the record, 08 September 1964, NSF/Aides/2/6.

¹⁸⁴ State to Athens, 06 June 1964, SF/Aides/2/6.

¹⁸⁵ Memorandum of conversation, 11 June 1964, SF/Aides/2/6.

ολοκληρωτική ρήξη και πιθανώς το ξέσπασμα ενός ελληνοτουρκικού πολέμου θα ήταν αναπόδραστο,¹⁸⁶ 2) η Ελλάδα δεν ήθελε να χειριστεί το Κυπριακό ως ελληνοτουρκικό πρόβλημα αλλά ως διεθνές ζήτημα,¹⁸⁷ 3) από τη στιγμή που ήδη οριστεί διεθνής μεσολαβητής, η πραγματοποίηση διμερών διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας θα υπέσκαπτε ευθέως τον ρόλο του.¹⁸⁸ Τελικά οι αντιρρήσεις του Παπανδρέου κάμφθηκαν και δέχτηκε την πραγματοποίηση διαπραγματεύσεων μεταξύ των δύο κυβερνήσεων υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, με τον Dean Acheson σε ρόλο βοηθού του μεσολαβητή του ΟΗΕ.^{189 190}

Οι διαπραγματεύσεις της Γενεύης ξεκίνησαν στα τέλη Ιουλίου. Ο Dean Acheson, πρώην Υπουργός Εξωτερικών τέθηκε από τον Johnson επικεφαλής της διαδικασίας λόγω του κύρους που διέθετε σε Ελλάδα και Τουρκία από το ρόλο του στη διαμόρφωση του Δόγματος Truman το 1947. Παρά την τυπική ιδιότητά του ως βοηθού μεσολαβητή, ο Acheson κατηύθυνε τις διαδικασίες, καταλήγοντας στο πρώτο (εκ των δύο) «σχέδιο Acheson». Η βασική πρόβλεψη του σχεδίου, ήταν η διχοτόμηση της Κύπρου, με την Ελλάδα να λαμβάνει τα 4/5 του νησιού και την Τουρκία το 1/5 κατά πλήρη κυριαρχία. Στην Τουρκία παραχωρήθηκε το δικαίωμα να δημιουργήσει μια στρατιωτική βάση στο έδαφος που θα της παραχωρείτο και συγκεκριμένα στη χερσόνησο της Καρπασίας.¹⁹¹

Αυτό το πρώτο σχέδιο έγινε δεκτό από την τουρκική κυβέρνηση, τουλάχιστον επί της αρχής και ως βάση για περαιτέρω διαπραγματεύσεις. Οι Έλληνες, ωστόσο, το απέρριψαν αμέσως, όπως και ο Μακάριος, ο οποίος, αν και δεν εκπροσωπείτο στη Γενεύη, ήταν ενήμερος για τις διαδικασίες. Ο Acheson εργάστηκε εκ νέου για μια αναθεώρηση του σχεδίου του, αλλά πριν ολοκληρωθεί, η συνεχιζόμενη κρίση στο νησί έφτασε και πάλι σε οξεία φάση.¹⁹²

Η Τουρκία απείλησε εκ νέου με εισβολή, επικαλούμενη τις «*απεγνωσμένες εκκλήσεις των Τουρκοκυπρίων για βοήθεια*».¹⁹³ Ο Αμερικανός πρέσβης στη Λευκωσία Taylor Belcher, προέτρεπε τον Μακάριο να επιβάλει κατάπαυση του πυρός για να σταματήσει το αυξανόμενο κύμα βίας. Ο Μακάριος απευθυνόμενος στον Πρέσβη ανέφερε ενδεικτικά: «*πιστεύετε ότι οι Τούρκοι θα σταματούσαν αν το έκανα;*», ενώ μετά από νέες τουρκικές αεροπορικές επιθέσεις του ανέφερε χαρακτηριστικά: «*τώρα τι μπορώ να κάνω;*»¹⁹⁴ Χρήζει δε επίσημης ότι την ίδια περίοδο ο Μακάριος, έκανε έκκληση για στρατιωτική βοήθεια στη Σοβιετική Ένωση αλλά και στην Αίγυπτο.¹⁹⁵ Η αντίδραση δε του Johnson στη νέα αυτή κρίση ουσιαστικά περιορίστηκε στην αποστολή πανομοιότυπων επιστολών προς τον

¹⁸⁶ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π. σ. 66.

¹⁸⁷ Οπ. π.

¹⁸⁸ Οπ. π.

¹⁸⁹ Οπ. π. σ.σ. 66-67.

¹⁹⁰ Memorandum of conversation, 11 June 1964, SF/Aides/2/6.

¹⁹¹ McLellan, D., Acheson, D., *Among Friends: Personal Letters of Dean Acheson*. Dodd, Mead, New York, 1980, σ.σ. 65-66.

¹⁹² Brands, H.W. Jr., *America enters the Cyprus tangle 1964*, οπ. π. σ.σ. 348-362.

¹⁹³ Ankara to State, 08 August, NSF/NSCH/16/3B:44-54.

¹⁹⁴ Nicosia to State, 09 August 1964, NSF/NSCH/16/3B:44-54.

¹⁹⁵ Οπ. π.

Μακάριο, τον Ινϋν και τον Παπανδρέου, προτρέποντας για τη μεγαλύτερη δυνατή αυτοσυγκράτηση, προ του κινδύνου περαιτέρω κλιμάκωσης της σύγκρουσης και διάχυσής της στην ευρύτερη περιοχή.¹⁹⁶

Τον Ιούνιο του 1964, επέστρεψε στο νησί ο στρατηγός Γεώργιος Γρίβας. Σε μυστικές επαφές που είχε με τον Υφυπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ George Ball, παρουσίασε ένα σχέδιο για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα που θα παρείχε προστασία στους Τουρκοκύπριους που θα επέλεγαν να παραμείνουν στην Κύπρο και αποζημίωση για όσους αποφάσιζαν να φύγουν. Κατά τον Ball, το πλέον ελκυστικό χαρακτηριστικό του λεγόμενου σχεδίου Γρίβα για τους Αμερικανούς, ήταν το γεγονός ότι προέβλεπε την ανατροπή του Μακαρίου.¹⁹⁷

Πριν όμως τεθεί σε εφαρμογή το Σχέδιο Γρίβα, η κρίση εκτονώθηκε και η προσοχή στράφηκε και πάλι στη Γενεύη, όπου ο Acheson αποκάλυψε το δεύτερο σχέδιό του.¹⁹⁸ Η πιο σημαντική διαφορά μεταξύ αυτού του σχεδίου και του πρώτου ήταν ότι όπου το παλιό σχέδιο προέβλεπε την παραχώρηση τμήματος της Κύπρου στην Τουρκία κατά πλήρη κυριαρχία, η νέα έκδοση προέβλεπε απλώς μακροχρόνια μίσθωση 50 ετών.¹⁹⁹ Σε αυτό το ενδεχόμενο, οι Τούρκοι αντιτάχθηκαν σθεναρά, ισχυριζόμενοι ότι μία μίσθωση δεν υποκαθιστούσε σε καμία περίπτωση την πλήρη κυριαρχία. Ο Μακάριος αυτονοήτως αφέστατο κάθε τέτοιου σχεδίου, ενώ ο Παπανδρέου, παρά την αρχική αποδοχή του σχεδίου ως βάση για περαιτέρω διαπραγμάτευση, τελικώς το απέρριψε, αφενός για να μην έρθει σε απευθείας σύγκρουση με τον Μακάριο και αφετέρου λόγω της κατηγορηματικής απόρριψης του σχεδίου από τον στρατηγό Γρίβα και τον γιό του Ανδρέα Παπανδρέου.^{200 201}

2.5 Ο ρόλος της ΕΣΣΔ και η σοβιετοτουρκική προσέγγιση μετά την άνοδο Brezhnev

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, οι ρόλοι της Ελλάδας και της Τουρκίας ήταν σαφώς καθορισμένοι. Λόγω της θέσης τους, αποτελούσαν το νατοϊκό προπύργιο της νοτιοανατολικής Μεσογείου και λειτουργούσαν ανασχετικά προς τον σοβιετικό επεκτατισμό στη Μέση Ανατολή αλλά και στην ευρύτερη περιοχή. Ωστόσο, το Κυπριακό πρόβλημα, και η εξ αυτού απορρέουσα επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ δύο σημαντικών νατοϊκών συμμάχων, αποτέλεσαν το καταλληλότερο έδαφος για την σοβιετική πολιτική και οικονομική διείσδυση στις χώρες της περιοχής.²⁰²

Συγκεκριμένα στην Κύπρο, η Σοβιετική Ένωση και τα κράτη-δορυφόροι της, ιδιαίτερα η Ανατολική Γερμανία και η Τσεχοσλοβακία, συνεργάστηκαν στενά με το Κυπριακό Κομμουνιστικό Κόμμα (ΑΚΕΛ) σε μια προσπάθεια να εκμεταλλευτούν την αναταραχή στην Κύπρο προκειμένου να

¹⁹⁶ Memorandum of conversation, 26 October 1964, NSF/NSCH/16/3B:44-54.

¹⁹⁷ Ball, G., *The Past Has Another Pattern*, οπ. π. σ. 375.

¹⁹⁸ Οπ. π.

¹⁹⁹ Summary to Acheson Plans I and II, NSF/NSCH/16/2A:1-27.

²⁰⁰ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π. σ.σ. 67-68.

²⁰¹ McLellan, D., Acheson, D., *Among Friends: Personal Letter of Dean Acheson*, οπ. π. σ. 284.

²⁰² Οπ. π.

υπονομεύσουν τη θέση των δυτικών χωρών. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία είχαν έντονες ανησυχίες ότι η σοβιετική πολιτική διείσδυση στην Κύπρο θα μπορούσε να αποδυναμώσει την κομβικής σημασίας νοτιοανατολική πλευρά του NATO. Οι ανησυχίες αυτές ενισχύθηκαν από την έντονη αντινατοϊκή στάση του ΑΚΕΛ, το οποίο αριθμούσε περί τα 10.000 μέλη, ήτοι το 3% του ενήλικου πληθυσμού και το 30% περίπου του εκλογικού σώματος, και το οποίο απολάμβανε της σταθερής στήριξης της Μόσχας.²⁰³

Το καλοκαίρι του 1964, ο Μακάριος ζήτησε επανειλημμένα τη σοβιετική στρατιωτική εμπλοκή σε περίπτωση τουρκικής επέμβασης. Αυτό τροφοδότησε τους φόβους των Αμερικανών αξιωματούχων, δημιουργώντας σταδιακά μια εικόνα της Κύπρου ως «μεσογειακής Κούβας».²⁰⁴ Ωστόσο, εξετάζοντας προσεκτικά τις δηλώσεις της Σοβιετικής Κυβέρνησης κατά την κρίσιμη αυτή περίοδο, καθίσταται σαφές ότι αφενός το Κυπριακό πρόβλημα δεν άπτετο των προτεραιοτήτων της. Στο πλαίσιο αυτό η τουρκοκυπριακή πλευρά, θέλοντας να εκμεταλλευτεί τις αντικομμουνιστικές ανησυχίες της Δύσης, επιχείρησε να αξιοποιήσει τις εκκλήσεις του Μακαρίου προς τους Σοβιετικούς για να παρουσιάσει τον Αρχιεπίσκοπο ως συνεργαζόμενο με τη ΕΣΣΔ και ως έχοντα την πρόθεση να μετατρέψει τη χώρα σε κομμουνιστική βάση, μετά την απομάκρυνση των Τουρκοκυπρίων.²⁰⁵ Από την άλλη ο Μακάριος, παρά το γεγονός ότι το δυτικό μπλοκ απαιτούσε από τον ίδιο την εφαρμογή μιας ξεκάθαρης αντικομμουνιστικής πολιτικής, δεν θεώρησε πως μια τέτοια επιλογή θα ήταν προς το συμφέρον του, δεδομένης της προαναφερθείσας ισχυρής βάσης υποστήριξης του ΑΚΕΛ στην Κύπρο αλλά και της σταθερής υποστήριξης του κόμματος αυτού στις πολιτικές του ίδιου μετά την ανεξαρτησία.²⁰⁶

Σε γενικό επίπεδο, χρήζει επισήμανσης ότι κατά το διάστημα 1960-1964 οι σοβιετοτουρκικές σχέσεις ήταν παγωμένες. Ο Khrushchev ήταν γενικώς θετικά διακείμενος προς τον Μακάριο, τον οποίο θεωρούσε ικανό να χαράξει ανεξάρτητη πολιτική και να στρέψει την Κύπρο σε μια αδέσμευτη πορεία, και ενδεχομένως σε μια πορεία προσέγγισης με την ΕΣΣΔ.²⁰⁷ Αυτό διεφάνη ξεκάθαρα, όταν και στήριξε ανοιχτά την ελληνοκυπριακή πλευρά και τον Μακάριο όταν οι Τούρκοι απείλησαν με εισβολή το 1964, απειλώντας και αυτός με τη σειρά του ευθέως τους Τούρκους.²⁰⁸ Επιπροσθέτως, κατά το ίδιο διάστημα η Μόσχα ενέτεινε τις προσπάθειες για τη βελτίωση της εικόνας της στην κυπριακή κοινωνία, χωρίς να προβαίνει ωστόσο σε ενέργειες που θα επιδείνωναν έτι περαιτέρω τη σχέση της με την Άγκυρα. Πολύ αποτελεσματική αποδείχθηκε η ανθρωπιστική βοήθεια που παρείχαν άλλες σοσιαλιστικές χώρες στην

²⁰³ Τσαρδανίδης, Χ., *Η Κυπριακή εξωτερική πολιτική: 1960-1974*, οπ. π.

²⁰⁴ Güney, A., *The USA's Role in Mediating the Cyprus Conflict: A Story of Success or Failure. Security Dialog*, Sage Publications, 2004, Vol. 35(1), σ. 30.

²⁰⁵ Ker-Lindsay, J., *Britain and the Cyprus Crisis 1963-64*, οπ. π. σ.σ. 66-68.

²⁰⁶ Οπ. π.

²⁰⁷ Sakkas, J., Zhukova, N., *The Soviet Union, Turkey and the Cyprus problem, 1967-74, Les pays d'Europe orientale et la Méditerranée: Relations et regards croisés 1967-1989*. Irice, Paris, 2013, σ.σ. 123-135.

²⁰⁸ Οπ. π.

Κύπρο κατόπιν προτροπής της. Παράλληλα, οι χώρες αυτές εξέφραζαν την αλληλεγγύη τους στον αγώνα του Κυπριακού λαού για αυτοδιάθεση.^{209 210}

Η ανατροπή όμως του Khrushchev το 1964 από τον Leonid Brezhnev άλλαξε τελείως τα δεδομένα. Η νέα ηγεσία της ΕΣΣΔ μετέβαλε ολοκληρωτικά την πολιτική της έναντι της Κύπρου και της Τουρκίας.²¹¹ Δόθηκε πολύ μεγάλο βάρος στην σοβιετοτουρκική προσέγγιση καθόσον ο Brezhnev, γνωρίζοντας το μεγάλο αίσθημα αντιαμερικανισμού που είχε επικρατήσει στην Τουρκία μετά το γράμμα του Johnson, επέλεξε στρατηγικά να προσεταιριστεί την Τουρκία προκειμένου να δημιουργήσει ρωγμές στο NATO.²¹²

Στον απόηχο της επιστολής Johnson προς τον İnönü, η σοβιετική πολιτική άρχισε να αλλάζει. Ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών επισκέφθηκε την ΕΣΣΔ τον Οκτώβριο του 1964 μετά από ένα κενό είκοσι ετών, ενώ αρκετές επισκέψεις υψηλού επιπέδου πραγματοποιήθηκαν τα επόμενα χρόνια. Το εμπόριο μεταξύ των δύο χωρών αυξήθηκε, ενώ αναπτύχθηκε και στρατιωτική συνεργασία (επιτρέποντας σοβιετικές στρατιωτικές υπερπτήσεις που μετέφεραν στρατιωτικό εξοπλισμό στη Μέση Ανατολή το 1973).²¹³ Ως αποτέλεσμα της σοβιετοτουρκικής προσέγγισης, αλλά και του επικρατούντος στη χώρα αντιαμερικανισμού, η Τουρκία αρνήθηκε να αυξήσει το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεών της στο NATO και το απόσπασμα των 800 ατόμων των τουρκικών στρατευμάτων στη Νότια Κορέα αποσύρθηκε.²¹⁴ Το πιο άμεσο αποτέλεσμα του τουρκικού ανοίγματος προς την ΕΣΣΔ έγινε εμφανές το 1965, όταν ο Σοβιετικός υπουργός Εξωτερικών Andrei Gromyko μίλησε για πρώτη φορά για «δύο εθνικές κοινότητες» στην Κύπρο που θα μπορούσαν να επιλέξουν την ομοσπονδία ως μορφή διακυβέρνησης. Εκείνη την εποχή, η δήλωση αυτή αντανάκλασε απόλυτα την τουρκική θέση για την Κύπρο. Αλλά και το επόμενο διάστημα, παρότι η σοβιετική πολιτική στο θέμα παρουσίασε κάποιες ελαφρές διαφοροποιήσεις, ουσιαστικώς παρέμεινε παθητική, προωθώντας ξεκάθαρα τους στόχους της Αγκυρας.²¹⁵

²⁰⁹ Federal Archive, 1964.

²¹⁰ Documents of GDR's Foreign Policy, σ.σ. 1097-1110.

²¹¹ Sakkas, J., Zhukova, N., *The Soviet Union, Turkey and the Cyprus problem, 1967-74, Les pays d'Europe orientale et la Méditerranée: Relations et regards croisés 1967-1989*, σπ. π.

²¹² Οπ. π.

²¹³ Khalilzad, Z., *The Superpowers and the Northern Tier*. International Security, 4(3), σ. 14.

²¹⁴ Οπ. π.

²¹⁵ Evriviades, E., *US-Turkey Contingency Planning and Soviet Reaction 1978-1983. Themata Policy and Defence* 8, Athens, Defence Analyses Institute, 2001, σ.σ. 45-46.

3. Η ΚΥΠΡΟΣ ΩΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΚΡΑΤΟΣ: ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1964-1967

3.1 Η αποτυχία των σχεδίων Acheson, η πολιτική της κυβέρνησης Γεωργίου Παπανδρέου στο Κυπριακό και η πτώση της στα «Ιουλιανά»

Οι συνομιλίες στο Λονδίνο τον Ιανουάριο του 1964, στις οποίες συμμετείχαν και οι τρεις εγγυήτριες δυνάμεις, είχαν αποδειχτεί άκαρπες, όπως και τα σχέδια του πρώην Αμερικανού Υπουργού Εξωτερικών Dean Acheson που προέβλεπαν τη διχοτόμηση του νησιού μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.²¹⁶ Η κατάρρευση των συνομιλιών της Γενεύης σήμανε το τέλος της τελευταίας αμερικανικής διπλωματικής πρωτοβουλίας του έτους για το Κυπριακό. Ο Acheson επέστρεψε στην Ουάσιγκτον στις αρχές Σεπτεμβρίου, πεπεισμένος ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν κάνει ό,τι μπορούσαν για να επιτύχουν μια ειρηνική διευθέτηση.²¹⁷

Μεταξύ 1965 και 1966, η Κύπρος γνώρισε μια περίοδο «ασταθούς ειρήνης», με τις διακοινοτικές διαπραγματεύσεις να προχωρούν αργά. Οι Τουρκοκύπριοι συνέχισαν να λειτουργούν με δική τους διοίκηση, εκτός της διεθνώς αναγνωρισμένης κυβέρνησης της Κύπρου. Οι δύο κοινότητες χωρίστηκαν πλήρως και η Πράσινη Γραμμή της UNFICYP, η γραμμή δηλαδή που χώριζε τις δύο κοινότητες στην πόλη της Λευκωσίας ήταν διάτρητη, με αποτέλεσμα τα διακοινοτικά περιστατικά να αυξάνονται συνεχώς.²¹⁸ Τόσο η ελληνική, όσο και η τουρκική κυβέρνηση μετέφεραν στρατό και οπλισμό στην Κύπρο, προετοιμάζοντας τον επόμενο γύρο της σύγκρουσης.²¹⁹

Αν και η κυβέρνηση Johnson συνέχισε να πιέζει τους Έλληνες, λίγοι στη αμερικανική διοίκηση ανέμεναν να τελεσφορήσουν αυτές οι προσπάθειες. Ο Γεώργιος Παπανδρέου, που εξελέγη πρωθυπουργός τον Φεβρουάριο του 1964, θεωρήθηκε ότι ήταν ιδιαίτερα μεγάλος σε ηλικία και ότι δεν διέθετε την απαραίτητη πυγμή για να αντιμετωπίσει ένα τόσο ακανθώδες ζήτημα όπως το Κυπριακό. Επιπλέον, ο Παπανδρέου επηρεαζόταν όλο και περισσότερο κάτω από τον γιο του, Ανδρέα Παπανδρέου, ο οποίος εμφανιζόταν ως εμφορούμενος από έντονο αντιαμερικανισμό. Έτσι, κυβερνητικοί αξιωματούχοι δεν εξεπλάγησαν όταν, σε μια επίσκεψη στην Ουάσιγκτον στα μέσα Ιουνίου, ο Παπανδρέου αρνήθηκε να αποδεχτεί τα αμερικανικά σχέδια για διευθέτηση του Κυπριακού.²²⁰

Κατά τη γνώμη της κυβέρνησης Johnson, την πρωταρχική ευθύνη για την αποτυχία των συνομιλιών της Γενεύης έφεραν οι Έλληνες. Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι πίστευαν ότι εάν ο Παπανδρέου είχε επιδείξει μεγαλύτερη αποφασιστικότητα, η αντίθεση του Μακαρίου θα μπορούσε να

²¹⁶ Borowiec, A., *Cyprus: A Troubled Island*. Praeger, Connecticut, 2000.

²¹⁷ Joseph, J. S., *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics*. Macmillan Press Ltd, London, 1997.

²¹⁸ Calame, J., Charlesworth E., *Divided Cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar, and Nicosia*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2009.

²¹⁹ Mallinson, W., *Cyprus: A Modern History*, οπ. π.

²²⁰ Nicolet, C., *United States Policy towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*. Bibliopolis - Peleus, Mannheim and Möhnesee, 2001.

είχε καμφθεί και το ζήτημα να είχε διευθετηθεί μέσω της διχοτόμησης που προέβλεπαν τα σχέδια Acheson, τα οποία κατά τους Αμερικανούς θα σταθεροποιούσαν όχι μόνο την Κύπρο, αλλά και την ευρύτερη περιοχή.²²¹

Οι σχέσεις μεταξύ του Έλληνα Πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου και του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου ήταν τεταμένες, τόσο λόγω των διαφορών για τη προηγούμενη μεσολάβηση του Acheson όσο και γενικά των δυστάμενων απόψεών τους για το Κυπριακό. Επιπλέον, ο Μακάριος επεδίωκε συχνά να φέρνει την ελληνική κυβέρνηση προ τετελεσμένων, υποχρεώνοντάς τη να συμφωνεί δημοσίως με τις εκάστοτε στρατηγικές του, προσπαθώντας έτσι να την καταστήσει άβουλο συνοδοιπόρο των αποφάσεών του. Η περιφρόνηση του Μακαρίου για το «Εθνικό Κέντρο» και η τάση του να ενεργεί προκλητικά προς την Τουρκία και τους Τουρκοκύπριους, χωρίς να συμβουλευεται την ελληνική κυβέρνηση, προκαλούσε την έντονη ενόχληση του Έλληνα πρωθυπουργού.²²² Ο Παπανδρέου επιθυμούσε να λύσει το Κυπριακό το συντομότερο δυνατό με στόχο την Ένωση με μικρές εδαφικές παραχωρήσεις προς την Τουρκία, διότι κατά τη λογική του αυτή θα ήταν η μόνη ενδεδειγμένη λύση που θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του NATO και θα εξαφάνιζε την σοβιετική επιρροή στο νησί.²²³ Ο Μακάριος όμως ήταν κάθετα αντίθετος σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο.

Σημαντικό ορόσημο της χρονιάς ήταν η έκθεση του Διαμεσολαβητή του ΟΗΕ Galo Plaza, τον Μάρτιο του 1965.²²⁴ Η κύρια πρόταση της έκθεσης ήταν να επιτραπεί στις δύο κυπριακές κοινότητες να διαπραγματευτούν μια διέξοδο από την κρίση. Ο Plaza τόνισε ωστόσο, το γεγονός ότι οι δύο κοινότητες είχαν διαφορετικές αντιλήψεις για το καθεστώς τους, διότι οι Ελληνοκύπριοι έδιναν έμφαση στο γεγονός ότι ήταν η πλειοψηφία, ενώ οι Τουρκοκύπριοι στο γεγονός ότι εφόσον ήταν ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη στις Συνθήκες του 1959, ήταν πολιτικά ισότιμοι. Η κύρια βάση για την εξεύρεση μιας δίκαιης λύσης σύμφωνα με τον Plaza, ήταν αρχικά ο σεβασμός των φιλοδοξιών και των επιθυμιών των δύο βασικών κοινοτήτων και στη συνέχεια η ικανοποίηση των στοχεύσεων των έτερων εμπλεκομένων που επιθυμούσαν τη διευθέτηση. Αυτή η λύση, σύμφωνα με τον Plaza, θα έπρεπε να προϋποθέτει την ίδρυση ενός ανεξάρτητου, κυρίαρχου και ενιαίου κράτους, που θα απέκλειε την Ένωση με την Ελλάδα και θα κατοχύρωνε όλα τα ανθρώπινα και μειονοτικά δικαιώματα. Επιπλέον, θα έπρεπε να καταργηθούν ή τουλάχιστον να τροποποιηθούν οι Συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου. Στις 23 Ιουνίου 1965, ο Galo Plaza υπέβαλε την έκθεσή του. Η πρώτη αντίδραση τόσο της ελληνικής, όσο και της κυπριακής κυβέρνησης ήταν θετική. Οι μόνες επιφυλάξεις που καταγράφηκαν, αφορούσαν στον όρο περί μη άσκησης του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης στο μέλλον. Η τουρκική κυβέρνηση και η τουρκοκυπριακή ηγεσία απέρριψαν αμέσως την έκθεση, καθώς ο φεντεραλισμός δεν ήταν αποδεκτός γι' αυτούς. Ως αποτέλεσμα, ο Galo Plaza παραιτήθηκε από τη θέση του Διαμεσολαβητή του ΟΗΕ. Τελικώς όμως, αντί η έκθεση αυτή να αποτελέσει τη βάση για περαιτέρω διαπραγματεύσεις,

²²¹ Οπ. π.

²²² Κληρίδης, Γ., *Κύπρος: Η Κατάθεση μου*. Τόμοι I-IV, Εκδόσεις Αλήθεια, Λευκωσία, 1989, σ. 88.

²²³ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π. σ. 66.

²²⁴ Αναφορά του μεσολαβητή του ΟΗΕ Galo Plaza, 1965, παρ. 94, 139-141.

εργαλειοποιήθηκε από την κυπριακή κυβέρνηση, με αποτέλεσμα την αντίδραση της τουρκικής πλευράς και τη διατήρηση του αδιεξόδου.²²⁵

Αμέσως μετά την υποβολή της έκθεσης, ανακοινώθηκε ότι η Κύπρος ετοιμαζόταν να εισάγει πυραύλους μεγάλου βεληνεκού που αγοράστηκαν με τις συμφωνίες του προηγούμενου έτους από τη Σοβιετική Ένωση. Οι πυραύλοι είχαν σταλεί στην Αίγυπτο, όπου είχε φτάσει ήδη κυπριακό στρατιωτικό προσωπικό και είχε λάβει οδηγίες για τη χρήση τους. Επιπλέον, είχαν ήδη εισαχθεί 30 άρματα μάχης T-34. Ωστόσο, οι πυραύλοι δεν έφτασαν ποτέ στην Κύπρο. Αυτό ήταν πιθανότατα αποτέλεσμα της τουρκικής πίεσης, της αμερικανικής και βρετανικής επιρροής και της σοβιετικής απροθυμίας για μια κρίση τύπου Κούβας.²²⁶

Επίσης, η τουρκική πλευρά θεώρησε ως προκλητικά τα νομικά βήματα που έγιναν τον Ιούλιο. Δεν ήταν τόσο το γεγονός ότι ο Μακάριος και η Βουλή αποφάσισαν να παρατείνουν τη θητεία τους για έναν ακόμη χρόνο, αλλά το γεγονός ότι ψήφισαν την αλλαγή του εκλογικού νόμου που προηγουμένως επέτρεπε στους Τουρκοκύπριους να εκλέγονται χωριστά για τη Βουλή. Εκτός από την Τουρκία, η Βρετανία, ως συμβαλλόμενο μέρος των Συμφωνιών του 1959, διαμαρτυρήθηκε επίσης για τις νέες αλλαγές.²²⁷

Τον Ιούλιο του 1965, η Ελληνική Κυβέρνηση υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου έπεσε, γεγονός που οδήγησε σε πολιτική κρίση, η οποία επηρέασε σε μεγάλο βαθμό και την Κύπρο. Ο ελληνοτουρκικός διάλογος διεκόπη και δεν υπήρχαν ρεαλιστικές προοπτικές για ταχεία επανέναρξή του. Μέχρι και τις αρχές Σεπτεμβρίου δεν υπήρχε ακόμη σταθερή κυβέρνηση στην Ελλάδα, ενώ η Τουρκία ετοιμαζόταν για τις δικές της εκλογές του Οκτωβρίου. Χωρίς άλλη διαδικασία σε εξέλιξη, η Λευκωσία υπολόγισε ότι θα ήταν ευκολότερο για τους Τουρκοκύπριους να αποδεχτούν την πρόσκληση του Μακαρίου σε διάλογο, χωρίς να θέσουν καμία προϋπόθεση.²²⁸

Ο Μακάριος αποφάσισε την επιβολή περαιτέρω περιορισμών και ελέγχων στην κίνηση των Τουρκοκυπρίων στο νησί, ενώ οι ίδιοι οι Τουρκοκύπριοι συνέχιζαν να απαγορεύουν στους Ελληνοκύπριους την είσοδο στους θύλακες που είχαν υπό τον έλεγχό τους. Η κατεύθυνση προς την οποία θα κινούνταν η κυπριακή κυβέρνηση, έγινε εμφανής τον Οκτώβριο του 1965. Ενθαρρυμένη από την έκθεση Galo Plaza, η κυβέρνηση ανακοίνωσε πρόταση για «*αυτονομία για τις μειονότητες, στην εκπαίδευση, τη θρησκεία, τον πολιτισμό και αλλά συναφή θέματα, καθώς και συμμετοχή στη Βουλή και στην τοπική αυτοδιοίκηση κατ' αναλογία με τον αριθμό τους*».²²⁹ Η πρόταση απερρίφθη, αφού οι Τουρκοκύπριοι την εξέλαβαν ως μια σαφή προσπάθεια υποβιβασμού τους από ισότιμη κοινότητα σε

²²⁵ Κρανιδιώτης, Γ., *Το Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974: Η ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο*, οπ. π.

²²⁶ Sammoutis, A., *Relations between Cyprus and Germany (1960 – 1968)*. Dissertation, Faculty of Arts, University of Malta, 2007.

²²⁷ Οπ. π.

²²⁸ Borowiec, A., *Cyprus: A Troubled Island*, οπ. π.

²²⁹ Οπ. π.

μειονότητα και ως απόπειρα αποστέρησης, των εκ του συντάγματος κατοχυρωμένων δικαιωμάτων τους.²³⁰

Στις 24 Σεπτεμβρίου 1965, σε συνάντηση Τούρκων κυβερνητικών αξιωματούχων με Αμερικανούς ομόλογούς τους, η τουρκική πλευρά εξέφρασε την απροθυμία της για διεξαγωγή διαπραγματεύσεων με την ελληνική κυβέρνηση, την οποία θεωρούσε θνησιγενή και αδύναμη, ενώ υποστήριξε ότι απέρριψε την πρόταση Galo Plaza, διότι δεν θα δεχόταν ποτέ μια λύση του Κυπριακού που θα υποβίβαζε εκ νέου τους Τουρκοκυπρίους στο επίπεδο της μειονότητας. Η κυβέρνηση του Suleyman Demirel συνέχισε κατά το μάλλον ή ήττον την πολιτική των προκατόχων του στο Κυπριακό, ενώ ήταν σαφές ότι ο ίδιος είχε θέσει ως προτεραιότητά του την αντιμετώπιση των εσωτερικών προβλημάτων του τουρκικού κράτους και όχι την επίλυση του Κυπριακού.²³¹

Στις 18 Δεκεμβρίου 1965, το ψήφισμα 2077 (XX) του ΟΗΕ πέρασε με 47 ψήφους υπέρ (συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας και της Κύπρου), 5 κατά (συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών και της Τουρκίας) και 54 αποχές (συμπεριλαμβανομένης της Σοβιετικής Ένωσης). Το ψήφισμα καλούσε σε σεβασμό της κυριαρχίας, της ενότητας, της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κύπρου. Έτσι, ήταν ένα ισχυρό ράπισμα για την τουρκική εξωτερική πολιτική, καθώς η Τουρκία αντλούσε την δυνατότητα επέμβασής της στην Κύπρο, απευθείας από τις Συμφωνίες Λονδίνου-Ζυρίχης. Παρά ταύτα, ο νέος υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας İhsan Sabri Çağlayangil δεν θεώρησε το ψήφισμα ως δεσμευτικό.²³²

Η επιστολή του Johnson το 1964 αποτέλεσε την απαρχή της συνειδητοποίησης από πλευράς Τουρκίας ότι οι ΗΠΑ δεν ήταν πλέον ο σύμμαχος στον οποίο θα μπορούσαν να στηριχθούν πλήρως, καθώς της είχαν απαγορέψει ρητώς να χρησιμοποιήσει νατοϊκά όπλα για να εξασκήσει το επεμβατικό δικαίωμά της ως εγγυήτρια δύναμη, ενώ παράλληλα είχαν δηλώσει απερίφραστα ότι θα την άφηναν ακάλυπτη σε περίπτωση αντίδρασης και εμπλοκής της ΕΣΣΔ. Η στάση αυτή των ΗΠΑ, δημιούργησε μια έντονη ανησυχία στην Τουρκία για το κατά πόσο η στρατιωτική εξάρτησή της από δυτικά όπλα της επέτρεπε να υπερασπιστεί τα συμφέροντα της.²³³

Η αδυναμία της Τουρκίας να επέμβει στην Κύπρο, αποδόθηκε στην πολιτική εξάρτηση από τις ΗΠΑ. Κατέστησε παράλληλα εδραία την πεποίθηση στις τάξεις της τουρκικής κυβέρνησης, ότι η Τουρκία οφείλει από τούδε και στο εξής να εμβαθύνει τις σχέσεις της με την ΕΣΣΔ. Η επίσκεψη του Τούρκου υπουργού Εξωτερικών Erkin στη Μόσχα στις 30 Οκτωβρίου 1964, σηματοδότησε μια μεταστροφή της σοβιετικής πολιτικής έναντι της Τουρκίας. Η ΕΣΣΔ για πρώτη φορά αναγνώρισε τα νόμιμα δικαιώματα των Τουρκοκυπρίων και κατέστησε σαφές ότι οι δύο κοινότητες της Κύπρου θα

²³⁰ Κρανιδιώτης, Γ., *Το Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974: Η ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο*, οπ. π.

²³¹ Οπ. π.

²³² Erçelik, D., *Unravelling diplomacy: Turkish and American Diplomats on the Cyprus Crises of 1954-1967*. Dissertation, İhsan Doğramacı Bilkent University, Department of History, Ankara, 2020, σ. 95.

²³³ Οπ. π. σ.σ. 95-96.

έπρεπε να είναι ισότιμες. Το γεγονός αυτό σηματοδοτούσε την απαρχή της υιοθέτησης μιας πολυσχιδούς τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, που είχε ως κύριο άξονά της την προσέγγιση και την ανάπτυξη στενών σχέσεων με την ΕΣΣΔ, πολιτική την οποία ασπάστηκε και εφάρμοσε πλήρως και το Κόμμα Δικαιοσύνης του Demirel από τον Νοέμβριο του 1964 και εντεύθεν.²³⁴

Η τουρκική κοινή γνώμη επέρριπτε την ευθύνη για την αποτυχία της επέμβασης στην Κύπρο στον αμερικανικό παράγοντα, αλλά και στην έλλειψη ετοιμότητας των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων. Σε αναφορές στον τύπο μάλιστα, αναφερόταν ότι οι ΗΠΑ ευνόησαν σκοπίμως την Ελλάδα, παραδίδοντάς της 44 αποβατικά σκάφη, χωρίς να πράξει κάτι αντίστοιχο με την Τουρκία.²³⁵ Σε ερώτηση που ετέθη στον πρωθυπουργό Demirel σε συνέντευξη τύπου στις 4 Ιανουαρίου 1966, γιατί η Τουρκία δεν έστελνε στρατεύματα στην Κύπρο, ενώ υπήρχαν 10.000 Έλληνες στρατιώτες στο νησί, ο ίδιος απάντησε ότι η αποστολή στρατευμάτων θα σήμαινε πόλεμο και γι' αυτό δεν επέλεξαν να πράξουν κάτι τέτοιο.²³⁶

3.2 Η αλλαγή πολιτικής στο Κυπριακό από τις κυβερνήσεις των «αποστατών» και το πρωτόκολλο Τούμπα-Çağlayangil (1966)

Οι σχέσεις του Μακαρίου με τον νέο Έλληνα πρωθυπουργό Στέφανο Στεφανόπουλο, ο οποίος ανέβηκε στην εξουσία τον Σεπτέμβριο του 1965, απεδείχθησαν ακόμα πιο προβληματικές απ' ό,τι εκείνες με τον Παπανδρέου. Κύρια στόχευση της κυβέρνησης Στεφανόπουλου, ειδικά μετά τη μεσολάβηση του Plaza,²³⁷ ήταν η διαμόρφωση ενός συμβιβαστικού πλαισίου λύσης με την Άγκυρα, το οποίο θα εξασφάλιζε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, με την παράλληλη εκχώρηση ανταλλαγμάτων προς την Τουρκία.²³⁸ Ήταν διατεθειμένη δηλαδή να δεχθεί, ένα σχέδιο λύσης παρεμφερές με τα σχέδια Acheson, τα οποία είχαν απορριφθεί το 1964 από την κυβέρνηση Παπανδρέου.²³⁹ Κατά την κυβέρνηση Στεφανόπουλου, ενδεχόμενη λύση του Κυπριακού θα είχε ως απότοκο την ταχεία εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, ενώ αντίστοιχη στόχευση είχαν οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, ώστε να απομειωνόταν ο κίνδυνος ελληνοτουρκικής πολεμικής σύγκρουσης.²⁴⁰ Άλλωστε, η κυβέρνηση Στεφανόπουλου φαινόταν ίσως περισσότερο διατεθειμένη να κρατήσει στο Κυπριακό μια πιο νομιμόφρονα προς τις αμερικανικές και νατοϊκές επιδιώξεις στάση απ' ό,τι η

²³⁴ Nicolet, C., *United States Policy towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*, οπ. π.

²³⁵ Çetiner, Y., *Amerikan Askeri Yardımı ve Gerçekler*, Cumhuriyet gazetesi, 30 April 1965, σ. 2.

²³⁶ BMFAT, Vol. 16, σ. 59.

²³⁷ Nicolet, C., *United States Policy towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*, οπ. π.

²³⁸ Κλάψης, Α., *Η «Συμφωνία» Τούμπα-Τσαγλανγιαγκιλ*, Καθημερινή, 03 Απριλίου 2017, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/903356/i-symfonia-toympa-tsaglagiangkil/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

²³⁹ Οπ. π.

²⁴⁰ Οπ. π.

κυβέρνηση Παπανδρέου, γι' αυτό άλλωστε και απεδέχτο μία λύση του ζητήματος στα πρότυπα των σχεδίων Acheson.²⁴¹

Τον Ιανουάριο του 1966, ο υπουργός Rusk επανέλαβε τη σύσταση των Ηνωμένων Πολιτειών ότι «αυτή τη στιγμή, είναι απαραίτητη η επανέναρξη της ενεργού διαμεσολάβησης του ΟΗΕ».²⁴² Καταγράφεται έτσι, ότι οι ΗΠΑ πίστευαν ότι τα Ηνωμένα Έθνη θα έπρεπε να είναι ο κύριος μεσολαβητής. Η Τουρκία, ωστόσο, δεν συμφώνησε με αυτή την εκτίμηση και ο νέος Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, Çağlayanğil, ζήτησε μια πιο ουσιαστική εμπλοκή των ΗΠΑ, πράγμα το οποίο δεν έγινε αποδεκτό απ' αυτές. Ο Ball το 1966 ανέφερε: «Η κυβέρνηση των ΗΠΑ συμπάσχει με όσους υποφέρουν ως αποτέλεσμα των μεταβαλλόμενων συνθηκών στο νησί» και «οι ΗΠΑ παρακολουθούν στενά και ενθαρρύνουν τον εκπρόσωπο του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, Πρέσβη Bernardes, στις προσπάθειες για τη βελτίωση των συνθηκών στο νησί».²⁴³

Στις 27 Ιανουαρίου 1966, ο Αντιπρόεδρος της Κύπρου Kūçük εξέφρασε σε ομιλία του την προθυμία των Τουρκοκυπρίων να διαπραγματευτούν ξανά με τους Ελληνοκύπριους,²⁴⁴ ενώ την επομένη, ο Çağlayanğil συναντήθηκε με τον Πρέσβη Parker Hart και σε ερώτησή του για τις προηγούμενες σχέσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων στο νησί, του απάντησε: «ποτέ δεν είχαν ζήσει χωρίς εντάσεις και συγκρούσεις, αλλά προβλήματα τοπικής φύσης, η πιθανότητα της Ένωσης και η ανεξαρτησία προκάλεσαν εντονότερες συγκρούσεις».²⁴⁵

Στις 9 Μαρτίου 1966, ο Στεφανόπουλος, χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με τον Μακάριο, διόρισε επίσημα τον Γρίβα διοικητή όλων των Σωμάτων Ασφαλείας του νησιού, δηλαδή της Εθνικής Φρουράς και της Ελληνικής Μεραρχίας, κίνηση η οποία ερμηνεύτηκε ως προσπάθεια προβολής ισχύος της ελληνικής κυβέρνησης στο Κυπριακό.²⁴⁶ Ο Μακάριος αντέδρασε άμεσα, υποστηρίζοντας ότι επρόκειτο για ανάμιξη στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας, ενώ υπογράμμισε ότι ο Γρίβας ήταν επικίνδυνος και θα μπορούσε να οδηγήσει τη χώρα ακόμα και σε εμφύλιο πόλεμο.²⁴⁷ Η Ελληνική Κυβέρνηση δεν δέχτηκε τα επιχειρήματα του Μακαρίου. Η πολιτική κρίση μεταξύ Αθήνας και Λευκωσίας είχε περάσει σταδιακά σε μια πιο επικίνδυνη φάση.

Ο Αμερικανός Πρέσβης στην Ελλάδα Phillips Talbot, συναντήθηκε στις 06 Μαΐου 1966 με τον Έλληνα Πρωθυπουργό Στεφανόπουλο, παρόντος του Υφυπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ Raymond Hare, όπου και συζητήθηκε το Κυπριακό. Ο Στεφανόπουλος δήλωσε διατεθειμένος να συνεχίσει τις διαπραγματεύσεις με την Τουρκία, με τον όρο αυτές να παραμείνουν μυστικές. Υποστήριξε ως πλέον

²⁴¹ Οπ. π.

²⁴² O'Malley, B., Craig, I., *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*. I.B. Tauris & Co Ltd, New York, 1999.

²⁴³ MoC, 21 February 1966, DSCF, POL 27, NARA, MD.

²⁴⁴ BMFAT, Vol. 16, σ.σ 73-75.

²⁴⁵ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey, σ. 221.

²⁴⁶ Κρανιδιώτης, Γ., *Το Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974: Η ανάμιξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο*, οπ. π. σ. 359.

²⁴⁷ Παπαγεωργίου, Σ., *Από Την Ζυρίχη Εις Στον Αττίλαν* (3 Vols). Εκδόσεις Λαδιά, Αθήνα, 1980, Vol. III, σ. 69.

ενδεδειγμένη λύση την Ένωση, δια της οποίας θα προστατεύονταν και οι Τουρκοκύπριοι από τυχόν ανεπιθύμητες ενέργειες του Μακαρίου.²⁴⁸ Οι κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας φάνηκαν πρόθυμες να συζητήσουν εκ νέου τη δυνατότητα εξεύρεσης μιας λύσης, φοβούμενες όμως αμφότερες από τυχόν δημοσιοποίησή τους.²⁴⁹ Άλλωστε οι μυστικές ελληνοτουρκικές επαφές είχαν ήδη ξεκινήσει υποτυπωδώς τον Μάρτιο του ίδιου έτους με τη διερευνητική συνάντηση του υπουργού Συντονισμού της Ελλάδας Κωνσταντίνου Μητσοτάκη και του Çağlayangil.²⁵⁰

Έτσι, τον Ιούνιο του 1966 έλαβε χώρα νέα συνάντηση στη βελγική πρωτεύουσα, αυτή τη φορά ανάμεσα στον Çağlayangil και στον Έλληνα ομόλογό του Ιωάννη Τούμπα. Θέμα της συζήτησης αποτελούσε ο προσδιορισμός της διαδικασίας που θα ακολουθείτο για την πορεία των διαπραγματεύσεων, με τις συνομιλίες σε επίπεδο πρέσβων να αρχίζουν άμεσα και να διαρκούν περίπου ένα εξάμηνο.²⁵¹ Έτσι, στις 17 Δεκεμβρίου 1966 οι Τούμπας και Çağlayangil υπέγραψαν στο Παρίσι ένα πρωτόκολλο «*επί των στοιχείων μιας ενδεχόμενης λύσης*» του Κυπριακού.²⁵² Ουσιαστικά και οι δύο πλευρές γνωστοποίησαν ότι δεν είχαν αποποιηθεί των θεμελιωδών θέσεών τους: η Ελλάδα είχε ως στόχο την ένωση, ενώ η Τουρκία επιζητούσε είτε τη διατήρηση του ανεξάρτητου κυπριακού κράτους, είτε την εγκαθίδρυση συγκυριαρχίας στην Κύπρο.²⁵³ Το πρωτόκολλο αυτό παρότι αποτελούσε μια κίνηση καλής θέλησης και από τις δύο πλευρές, επ' ουδενί δεν αποτύπωνε την επίτευξη κάποιου είδους συμφωνίας, καθόσον οι εκατέρωθεν προσεγγίσεις παρέμεναν διαμετρικά αντίθετες.²⁵⁴ Επιπροσθέτως, το εν λόγω κείμενο δεν ήταν δεσμευτικό για τις δύο πλευρές.²⁵⁵

3.3 Πτώση της κυβέρνησης Στεφανόπουλου, κατάρρευση του πρωτοκόλλου Τούμπα-Çağlayangil και το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967

Κύρια εξέλιξη κατά το έτος 1966 αποτέλεσαν οι ως άνω αναλυθείσες μυστικές διαπραγματεύσεις μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής κυβέρνησης και η υπογραφή του πρωτοκόλλου Τούμπα-Çağlayangil, ωστόσο η όλη διαπραγματευτική προσπάθεια διεκόπη απότομα, αφού η ελληνική κυβέρνηση υπό τον Στέφανο Στεφανόπουλο παραιτήθηκε στα τέλη του ίδιου έτους.²⁵⁶ Η πολιτική αστάθεια στην Ελλάδα, η οποία χρονολογούνταν από τα «*Ιουλιανά*» του 1865 και εντεύθεν,

²⁴⁸ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey, σ. 231.

²⁴⁹ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey, σ. 243.

²⁵⁰ Κλάψης, Α., *Η «Συμφωνία» Τούμπα-Τσαγλανγιαγκίλ*, οπ. π.

²⁵¹ Οπ. π.

²⁵² Οπ. π.

²⁵³ Οπ. π.

²⁵⁴ Οπ. π.

²⁵⁵ Οπ. π.

²⁵⁶ Κρανιδιώτης, Γ., *Το Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974: Η ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο*, οπ. π.

ήταν προφανές ότι θα είχε αρνητικές συνέπειες όχι μόνο στις προσπάθειες επίλυσης του Κυπριακού προβλήματος, αλλά και στις σχέσεις της ελληνικής με την κυπριακή κυβέρνηση.²⁵⁷

Όταν η κυβέρνηση Στεφανόπουλου έπεσε, ο πρώην πλέον υπουργός Εξωτερικών Τούμπα, επικοινωνήσε με τον Çağlayanlı για να τον διαβεβαιώσει ότι η βούληση της Ελλάδος για συνέχιση των διαπραγματεύσεων παρέμενε ισχυρή, αλλά μόνο στη βάση της Ένωσης με αντάλλαγμα εδαφικές παραχωρήσεις συμπεριλαμβανομένης στρατιωτικής βάσης.²⁵⁸ Παρά ταύτα, το πρωτόκολλο Τούμπα-Çağlayanlı απετέλεσε οριστικά παρελθόν, διότι οι επόμενες κυβερνήσεις του Ιωάννη Παρασκευόπουλου (Δεκέμβριος 1966 – Απρίλιος 1967) και του Παναγιώτη Κανελλόπουλου (Απρίλιος 1967) δεν επεδίωξαν συνέχιση των διαπραγματεύσεων με την Τουρκία.²⁵⁹ Κατά τούτο, οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα σε Τούμπα και Çağlayanlı θα συνιστούσαν την έσχατη απόπειρα ειρηνικής επίλυσης του ζητήματος πριν το πραξικόπημα των συνταγματαρχών.²⁶⁰

Στις 21 Απριλίου 1967, λίγο πριν τις γενικές εκλογές στην Ελλάδα, ομάδα επίορκων αξιωματικών του Ελληνικού Στρατού κατέλυσαν το πολίτευμα, διαλύοντας τη Βουλή και την Κυβέρνηση και διόρισαν, με την έγκριση του Βασιλιά Κωνσταντίνου, πραξικοπηματική κυβέρνηση. Ο συνταγματάρχης Γεώργιος Παπαδόπουλος, που ήταν επικεφαλής του καθεστώτος, ανέπτυξε μια επιθετική και εθνικιστική στάση απέναντι στην Κύπρο, ενώ η πολιτική κατάσταση στο νησί επιδεινώθηκε μετά τις εξελίξεις αυτές.²⁶¹

3.4 Η πολιτική της Χούντας στο Κυπριακό και οι συναντήσεις Παπαδόπουλου-Demirel (Σεπτέμβριος 1967)

Λίγους μήνες μετά την κατάληψη της εξουσίας στην Ελλάδα, ο Γεώργιος Παπαδόπουλος και ο Τούρκος πρωθυπουργός Suleyman Demirel, συναντήθηκαν διαδοχικά στις 9 και 10 Σεπτεμβρίου 1967 στην Κεσσάνη και την Αλεξανδρούπολη) προκειμένου να συζητήσουν το θέμα της Κύπρου.²⁶² Πολλοί εκ των επικεφαλής της Χούντας είχαν υπηρετήσει στις ελληνικές δυνάμεις στην Κύπρο και ήταν στοιχειωδώς εξοικειωμένοι με το πρόβλημα. Στόχευαν αρχικά στην επίλυση του Κυπριακού, προκειμένου να εξομαλύνουν τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και να ενδυναμώσουν τη θέση του NATO στην ανατολική Μεσόγειο. Η ελληνική αντιπροσωπεία του χουντικού καθεστώτος, είχε υποθέσει ότι η Τουρκία θα δεχόταν να επαναλάβει τις διαπραγματεύσεις του προηγούμενου έτους, και υπέβαλε πρόταση που ομοιάζε με το πρώτο σχέδιο Acheson του 1964, το οποίο η Τουρκία είχε αποδεχθεί επί της

²⁵⁷ Οπ. π.

²⁵⁸ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey, σ. 243.

²⁵⁹ Κλάνης, Α., *Η «Συμφωνία» Τούμπα-Τσαγλανγιαγκίλ*, οπ. π.

²⁶⁰ Οπ. π.

²⁶¹ UN Resolution 2077 (XX).

²⁶² *Η μοιραία συνάντηση Παπαδόπουλου-Ντεμιρέλ στον Έβρο*. Καθημερινή, Ιστορικό Λεύκωμα 1997, διαθέσιμο στο: https://www.kaliterilamia.gr/2019/10/blog-post_620.html. (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

αρχής. Ωστόσο, ο Demirel απέρριψε την ελληνική πρόταση, εκτιμώντας ότι θα μπορούσε να εξασφαλίσει περαιτέρω παραχωρήσεις από το ελληνικό χουντικό καθεστώς.²⁶³

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ούτε η Ελλάδα ούτε η Τουρκία διαβουλευτήκαν με τη νομικά αναγνωρισμένη κυβέρνηση της Κύπρου.²⁶⁴ Οι Ελληνοκύπριοι είχαν απορρίψει την επιλογή της «διπλής ένωσης» το 1964 και συνέχισαν να αντιτίθενται σε παραχωρήσεις προς την Τουρκία και τους Τουρκοκύπριους. Η Κυβέρνηση της Κύπρου ένιωθε εκείνη την περίοδο ιδιαίτερα ανασφαλής, καθώς η παρουσία του ελληνικού στρατού και το γεγονός ότι η Εθνική Φρουρά διοικείται από Έλληνες αξιωματικούς, θα μπορούσε να επιτρέψει στο στρατιωτικό καθεστώς της Αθήνας να επιβάλει οποιαδήποτε λύση.²⁶⁵

Οι σχέσεις του Μακαρίου με την ελληνική κυβέρνηση επιδεινώθηκαν ραγδαία. Οι συνταγματάρχες, που διεπνούντο από έντονο αντικομμουνισμό και από πιστή προσήλωση στις νατοϊκές δεσμεύσεις της χώρας, ένιωθαν άβολα με την αδέσμευτη εξωτερική πολιτική του Μακαρίου. Η Χούντα επιχείρησε να υπονομεύσει την πολιτική εξουσία του Μακαρίου, ενισχύοντας τον στρατηγό Γρίβα που ήλεγχε την Εθνική Φρουρά και υποδαυλίζοντας τη δράση παραστρατιωτικών ομάδων στην Κύπρο.²⁶⁶ ²⁶⁷ Στις 28 Σεπτεμβρίου 1967, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος δήλωσε ξεκάθαρα ότι οι συνομιλίες μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας δεν είχαν πλέον κανένα νόημα.²⁶⁸

3.5 Η αποτυχία των διαπραγματεύσεων και η νέα σοβαρή κρίση στην Κύπρο με τα γεγονότα της Κοφίνου

Παρότι οι δύο κοινότητες στην Κύπρο είχαν αποφύγει στο διάστημα 1965-67 σοβαρές συγκρούσεις, οι μεταξύ τους σχέσεις δεν είχαν βελτιωθεί και οι θέσεις τους σχετικά με το πολιτικό μέλλον της νήσου παρέμεναν αποκλίνουσες. Το φθινόπωρο του 1967, όμως, η Κύπρος γνώρισε τη μεγαλύτερη κρίση από το 1964. Στις 15 Νοεμβρίου 1967 με εντολή Γρίβα, περίπολος της Εθνικής Φρουράς διατάχθη να επιθεωρήσει δύο τουρκοκυπριακά χωριά, την Κοφίνου και τον Άγιο Θεόδωρο. Ο Μακάριος φέρεται να μην είχε ενημερωθεί εγκαίρως για την επιχείρηση και ως εκ τούτου άργησε να αντιδράσει στην εκτυλισσόμενη κατάσταση.²⁶⁹

Των ως άνω γεγονότων είχε προηγηθεί επίθεση των Τουρκοκυπρίων στο χωριό Κοφίνου εναντίον περιπόλου της ελληνοκυπριακής αστυνομίας. Τέτοιες επιθέσεις ελάμβαναν συχνά χώρα στην περιοχή, καθώς οι Τουρκοκύπριοι επιχειρούσαν συνεχώς, να παρεμποδίζουν την κίνηση, στις

²⁶³ Κρανιδιώτης, Γ., *Το Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974: Η ανάμειξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο*, οπ. π.

²⁶⁴ Οπ. π.

²⁶⁵ Οπ. π.

²⁶⁶ Markides, K., *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, οπ. π. σ. 83.

²⁶⁷ Kyle, K., *Cyprus*, οπ. π. σ. 13.

²⁶⁸ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Vol. 37, σ. 27.

²⁶⁹ Mallinson, W., *Cyprus: A Modern History*, οπ. π.

διερχόμενες από την περιοχή κεντρικές οδικές αρτηρίες Λευκωσίας – Λεμεσού και Λάρνακας – Λευκωσίας. Ο στρατηγός Γρίβας, επικεφαλής πλέον της Εθνικής Φρουράς, επιτέθηκε στον τουρκικό θύλακα της Κοφίνου, χρησιμοποιώντας υπέρμετρη βία και προκαλώντας το θάνατο 24 Τουρκοκυπρίων, οι οποίοι έφεραν αντίσταση στην επιχείρηση. Εκτός των 24 νεκρών, τραυματίστηκαν 9 Τουρκοκύπριοι και σχεδόν 1.000 έμειναν άστεγοι, ενώ όλοι οι άνδρες από τα χωριά τέθηκαν υπό κράτηση και ανακρίθηκαν. Από την πλευρά των Ελληνοκυπρίων, υπήρξε ένας νεκρός.^{270 271} Ο Τούρκος Πρέσβης στην Κύπρο Yavuzalp συναντήθηκε με τον Έλληνα Πρέσβη Αλεξανδράκη, εκφράζοντας του την άποψη πως ο Γρίβας δεν είχε το δικαίωμα να φέρει τις δύο χώρες στο χείλος του πολέμου. Ο Αλεξανδράκης του απάντησε ότι κατανοούσε τους κινδύνους και επρόκειτο να επισκεφτεί αμέσως τον Μακάριο.²⁷²

Η τουρκική αντίδραση ήταν άμεση. Η Άγκυρα έστειλε στρατιωτικά αεροσκάφη σε προειδοποιητικές πτήσεις πάνω από την Κύπρο και κινητοποίησε στρατιωτικές δυνάμεις, δίνοντας και πάλι την εντύπωση για προετοιμασία άμεσης απόβασης στην Κύπρο. Ωστόσο οι Τουρκοκύπριοι δυσαρεστήθηκαν εκτιμώντας τις τουρκικές κινήσεις ως περιορισμένες. Σε επικοινωνία του Yavuzalp με το Υπουργείο Εξωτερικών της Τουρκίας, τονίζεται η τουρκοκυπριακή δυσαρέσκεια, με τον Cağlayangil να δηλώνει ότι η Τουρκία δεν πρόκειται να εγκαταλείψει τους ομοεθνείς της και ότι ήταν έτοιμη να κάνει ό,τι απαιτείται.²⁷³

Στις 17 Νοεμβρίου, ο Πρόεδρος Johnson απέστειλε τηλεγραφήματα στον Μακάριο, τον Τούρκο Πρόεδρο Sunay και τον Βασιλιά Κωνσταντίνο της Ελλάδας, ζητώντας να καταβληθούν προσπάθειες για την απομείωση της έντασης. Οι περιγραφές του Cağlayangil προς τον Αμερικανό Πρέσβη Hart, για τις έκρυθμες συνθήκες τις οποίες βίωναν οι 120.000 Τουρκοκύπριοι και για την απογοήτευση που εξέφραζαν ότι ουσιαστικά είχαν εγκαταλειφθεί στην τύχη τους από την Τουρκία, συνάντησαν τη συγκαταβατική αμερικανική στάση. Στη συνέχεια, ο Cağlayangil κατέστησε σαφές στους Αμερικανούς ότι η Τουρκία ανέμενε από αυτούς μια πολύ διαφορετική στάση και ότι η τουρκική κυβέρνηση εξεπλάγη αρνητικά από την επιστολή Johnson. Συγκεκριμένα ανέφερε, ότι κατόπιν των όσων διημερίφθησαν στην Κοφίνου, η Τουρκία προσδοκούσε από τις ΗΠΑ, αφενός να παραδεχτεί ότι έκανε λάθος που απέτρεψε την τουρκική εισβολή το 1964 και αφετέρου να της δώσει το πράσινο φως να επέμβει στην Κύπρο και να χειριστεί την κατάσταση όπως αυτή επιθυμούσε.^{274 275}

Στο αμέσως επόμενο διάστημα, ο Yavuzalp περιέγραψε στην Άγκυρα ότι η κατάσταση μετά τα γεγονότα της Κοφίνου είχε σταθεροποιηθεί και ότι δεν ελάμβαναν χώρα σοβαρές εχθροπραξίες μεταξύ

²⁷⁰ Οπ. π.

²⁷¹ Στούκας, Μ., *Νοέμβριος 1967: Τα γεγονότα της Κοφίνου και η αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας από την Κύπρο*, Πρώτο Θέμα, 18 Νοεμβρίου 2018, από το: Παπαγεωργίου, Σ., *Επιχείρηση Κοφίνου, Πώς διώχτηκε από την Κύπρο η Ελληνική Μεραρχία*, Εκδόσεις Κ. Επιφανίου, 1987, διαθέσιμο στο: <https://www.protothema.gr/stories/article/839798/noemvrios1967-ta-gegonota-tis-kofinou-kai-i-apohorisi-tis-ellinikis-merarhias-apo-tin-kupro/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

²⁷² Οπ. π.

²⁷³ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey, σ. 311.

²⁷⁴ DoS, 1967.

²⁷⁵ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey, σ. 311.

των δύο πλευρών, διαψεύδοντας έτσι ανυπόστατες φήμες που είχε ασπαστεί η Άγκυρα, ότι εξελίσσονταν και άλλα σοβαρά περιστατικά βίας στο νησί.²⁷⁶

3.6 Το τουρκικό τελεσίγραφο για εισβολή στην Κύπρο, η παρέμβαση των ΗΠΑ και η υποχώρηση της χούντας με την απόσυρση της Ελληνικής Μεραρχίας.

Μετά τα γεγονότα της Κοφίνου, η Τουρκία κινητοποίησε, όπως προαναφέρθηκε, μεγάλο όγκο δυνάμεων στα παράλια απέναντι στην Κύπρο, απειλώντας με άμεση εισβολή, παράλληλα όμως συγκέντρωσε και στρατεύματα στον Έβρο, γεγονός που καταδείκνυε ότι προετοιμαζόταν για γενικευμένο ελληνοτουρκικό πόλεμο.²⁷⁷ Ταυτόχρονα, απέστειλε τελεσίγραφο στην ελληνική πλευρά, απαιτώντας την απομάκρυνση του ελληνικού Στρατού και συγκεκριμένα της ελληνικής μεραρχίας από την Κύπρο, την άμεση ανάκληση του Στρατηγού Γρίβα και την διάλυση της Εθνικής Φρουράς.²⁷⁸ Η Χούντα των Αθηνών δεν προέβη σε ανάλογη πολεμική προετοιμασία και σε κινητοποίηση δυνάμεων στη Θράκη, διότι κατά τον Hart το καθεστώς δεν ήθελε με τίποτα τον πόλεμο, τον οποίο θεωρούσε καταστροφή κυρίως για την Ελλάδα.²⁷⁹ Ωστόσο στις 22 Νοεμβρίου 1967, η Ελλάδα απέρριψε το τουρκικό τελεσίγραφο.²⁸⁰

Η κυβέρνηση Johnson, προ αυτών των εξελίξεων, απέστειλε στις 23 Νοεμβρίου 1967 τον πρώην Υφυπουργό Άμυνας, Cyrus Vance, ως διαπραγματευτή/μεσολαβητή, με σκοπό να επιτύχει κατάπαυση του πυρός στην Κύπρο και να πείσει την Τουρκία να υποχωρήσει για να αποφευχθεί ένας πόλεμος μεταξύ δύο συμμάχων του NATO. Μεταξύ 23 Νοεμβρίου και 4 Δεκεμβρίου ο Vance, κατέβαλε έντονες προσπάθειες, μεταβαίνοντας σε Άγκυρα, Αθήνα και Λευκωσία. Η κυβέρνηση Johnson παρείχε πλήρη υποστήριξη στον Vance, αναθέτοντας του εν λευκώ την διευθέτηση της κρίσης με κύριο στόχο την αποσόβηση της επαπειλούμενης σύρραξης.²⁸¹

Μετά από πολλές προσπάθειες, ο Vance συνέταξε ο ίδιος το τελικό σχέδιο απεμπλοκής, συμβατού με τις Συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου, το οποίο προτάθηκε στις εμπλεκόμενες πλευρές.²⁸² Το σχέδιο Vance προέβλεπε η μεν Τουρκία να αποσύρει τα στρατεύματα της από τα σύνορα του Έβρου και τα παράλια της Μερσίνας και να άρει την απειλή πολέμου, η δε Ελλάδα να αποσύρει τις στρατιωτικές δυνάμεις που διατηρούσε στην Κύπρο, ήτοι την ελληνική μεραρχία που είχε αποστείλει η κυβέρνηση

²⁷⁶ Yavuzalp, E., *Kıbrıs yangınında büyükelçilik 1967-1970*. Bilgi Yayinevi, Ankara, 1993, τόμος 80, σ. 92.

²⁷⁷ Στούκας, Μ., *Νοέμβριος 1967: Τα γεγονότα της Κοφίνου και η αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας από την Κύπρο*, Πρώτο Θέμα, 18 Νοεμβρίου 2018, από το: Παπαγεωργίου, Σ., *Επιχείρηση Κοφίνου, Πώς διώχτηκε από την Κύπρο η Ελληνική Μεραρχία*, οπ. π.

²⁷⁸ Οπ. π.

²⁷⁹ Erçelik, D., *Unravelling diplomacy: Turkish and American Diplomats on the Cyprus Crises of 1954-1967*, οπ. π.

²⁸⁰ Οπ. π.

²⁸¹ Οπ. π.

²⁸² Hart, P., *Two NATO Allies at the Threshold of War: Cyprus, a firsthand account of crisis management, 1965-1968*. Duke Press Policy Studies, Duke University Press, Durham, 1990, σ.σ. 75-85.

Παπανδρέου το 1964. Όταν ο Vance έφτασε στην Αθήνα, περιέγραψε πως η κατάσταση κρεμόταν σε μια κλωστή, αλλά παρά το γεγονός ότι ο Υπουργός Εξωτερικών Πιπινέλης ήταν αρχικά διστακτικός, στη συνέχεια, αναλογιζόμενος τις συνέπειες σε περίπτωση μη συμφωνίας, απεδέχθη το σχέδιο απεμπλοκής.²⁸³

Ο υπουργός Εξωτερικών Rusk έστειλε τηλεγράφημα στις 23 Νοεμβρίου στους πρεσβευτές των τριών πρωτευουσών, λέγοντας ότι «δεν χρειάζεται να ζητήσουμε συγγνώμη από καμία από τις κυβερνήσεις σας για τις σκληρές πιέσεις που μπορεί να ασκήσουμε προς το συμφέρον της διατήρησης της ειρήνης. Τα προβλήματα της Κύπρου, αυστηρά από την σκοπιά του εθνικού συμφέροντος των ΗΠΑ, είναι ασήμαντα σε σύγκριση με την διασφάλιση της ειρήνης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Η ευθύνη μας είναι να υποστηρίζουμε το εθνικό συμφέρον των ΗΠΑ».^{284 285}

Στις 28 Νοεμβρίου, η κυβέρνηση της Ελλάδας, αποδέχτηκε τους τουρκικούς όρους: 1) για αποχώρηση όλων των ελληνικών δυνάμεων πάνω από τα όρια που όριζε η Συνθήκη Συμμαχίας, για απόσυρση δηλαδή της ελληνικής μεραρχίας των 10.000 ανδρών και 2) για απομάκρυνση του στρατηγού Γρίβα από την Κύπρο και ανάκλησή του στην Αθήνα. Μάλιστα, το χουντικό καθεστώς συμφώνησε να ξεκινήσει άμεσα την απόσυρση της μεραρχίας από το νησί, ενώ η διαδικασία ολοκληρώθηκε τελικά στις αρχές του 1968. Η συμφωνία προέβλεπε επίσης τη διάλυση της Εθνικής Φρουράς και την επέκταση σε μέγεθος και εξουσίες της UNFICYP, αλλά λόγω της αντίθεσης του Μακαρίου, οι διατάξεις αυτές δεν εφαρμόστηκαν ποτέ. Κατά ιστορική ειρωνεία, η Εθνική Φρουρά, στελεχωμένη από Έλληνες αξιωματικούς, ήταν αυτή που θα επιχειρούσε 7 χρόνια αργότερα να ανατρέψει πραξικοπηματικά τον Μακάριο.²⁸⁶

Ο Vance απέδωσε την επιτυχία των διαπραγματεύσεων στο γεγονός ότι απολάμβανε της πλήρους εμπιστοσύνης του Johnson, που του είχε επιτρέψει να χειριστεί το ζήτημα με απόλυτη αυτονομία.²⁸⁷ Κατά την 579η συνεδρίαση του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας στην Ουάσινγκτον στις 29 Νοεμβρίου, κατέστη σαφές ότι ο πόλεμος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας είχε αποφευχθεί.²⁸⁸

Παρά ταύτα, πρέπει να καταγραφεί με έμφαση ότι η αποχώρηση της ελληνικής μεραρχίας άφησε την Κύπρο παντελώς ακάλυπτη και ευάλωτη έναντι οποιασδήποτε μελλοντικής τουρκικής εισβολής.²⁸⁹ Γεγονός που επιβεβαιώθηκε από τις παγκοίμως γνωστές μεταγενέστερες εξελίξεις.

²⁸³ Οπ. π.

²⁸⁴ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey, σ. 318.

²⁸⁵ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey, σ. 331.

²⁸⁶ Mallinson, W., *Cyprus: A Modern History*, οπ. π.

²⁸⁷ Mulhollan P., *Cyrus Vance Interview I, II, III*. LBJ Library Oral Histories, LBJ Presidential Library, Secretary Cyrus R. Vance, 29 December, 1969, σ.σ. 31-38.

²⁸⁸ FRUS, 1964-1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey, σ. 332.

²⁸⁹ Joseph, J. S., *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics*, οπ. π.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το συνταγματικό πλαίσιο της Κυπριακής Δημοκρατίας σχεδιάστηκε για να περιορίσει και να διευθετήσει την εθνοτική σύγκρουση, ικανοποιώντας μερικές από τις πιο βασικές απαιτήσεις των δύο κυπριακών κοινοτήτων, αποκλείοντας παραδείγματος χάριν τόσο την ένωση, όσο και τη διχοτόμηση. Πέραν αυτού ωστόσο, το κυπριακό σύνταγμα, που βασίζεται στον εθνοτικό δυϊσμό, δεν συνέβαλε σε μια ουσιαστική επίλυση του προβλήματος και οδήγησε τελικά σε συνταγματικό αδιέξοδο και σε διακοινοτικές συγκρούσεις. Παρότι το σύνταγμα συνετάχθη προκειμένου να αμβλύνει τις εθνοτικές αντιθέσεις και να εδραιώσει ένα κράτος με δομική και θεσμική σπονδύλωση, οι περίπλοκες φόρμουλες και οι δυσκίνητες δομές του παγίωσαν αντίθετα και διαιώνισαν τον εθνοτικό διχασμό. Αντί να ενθαρρύνει τη συνεργασία, ουσιαστικά υποδαύλιζε τις αποσχιστικές τάσεις μέσω των διατάξεων που προέβλεπαν, επί παραδείγματι, εθνικές ψηφοφορίες στο κοινοβούλιο και διχασμένους δήμους, Έτσι, η δημόσια ζωή της Κύπρου προσανατολίστηκε από το ίδιο το πνεύμα του συντάγματος, προς την κατεύθυνση του εθνοτικού ανταγωνισμού, αντί να στραφεί προς τη διαμόρφωση μιας συνεργατικής δημοκρατικής αντίληψης μεταξύ των δύο κοινοτήτων και προς την ανάπτυξη ενός κοινού οράματος για την εδραίωση ενός λειτουργικού κράτους που θα εξασφάλιζε την κοινωνική συνοχή. Στο πλαίσιο αυτό, χρήζει επισήμανσης το γεγονός ότι οι προβλέψεις του συντάγματος επ' ουδενί δεν ανταποκρίνονταν στην πληθυσμιακή αναλογία των δύο κοινοτήτων (82% Ελληνοκύπριοι, 18% Τουρκοκύπριοι), παραχωρώντας δυσανάλογα προνόμια προς την τουρκοκυπριακή πλευρά, γεγονός που ισοδυναμούσε με κατάφορη παραβίαση ακόμα και των πλέον στοιχειωδών ισορροπιών που πηγάζουν από την αρχή της πλειοψηφίας. Πρακτικά το σύνταγμα προέβλεπε, ότι οι Τουρκοκύπριοι του 18% θα καταστούν συγκυρίαρχοι με την πλειοψηφία του 82% των Ελληνοκυπρίων.

Έτσι, η γέννηση του νέου κράτους στηρίχτηκε στα θεμέλια ενός συντάγματος που έβριθε παθογενειών και παρουσίαζε πολλά καταφανή μειονεκτήματα, γεγονός που κατέστησε εδραία την πεποίθηση σε ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού, ότι η πρακτική εφαρμογή των διατάξεών του ήταν a priori δυσχερής και ουσιαστικά αδύνατη. Δημιουργήθηκε έτσι εξαρχής, ένα διάχυτο κλίμα αμφιβολίας, καχυποψίας, ανασφάλειας, αμφισβήτησης και διατήρησης του εθνοτικού και διακοινοτικού ανταγωνισμού. Είναι άλλωστε ξεκάθαρο ότι η συντριπτική πλειοψηφία των συνταγματολόγων συμφωνεί ότι το κυπριακό σύνταγμα, παρά την «εφευρετικότητα» του, ήταν πρακτικά ανεφάρμοστο. Τούτου δοθέντος, η αποδοχή ενός ανεφάρμοστου και θνησιγενούς, όπως αποδείχτηκε, συνταγματικού πλαισίου κατά την υπογραφή των Συνθηκών Ζυρίχης-Λονδίνου από την ελληνική κυβέρνηση και κυρίως από την ελληνοκυπριακή πλευρά, κρίνεται ως επιπόλαια και ως προάγγελος των δυσμενών καταστάσεων που ακολούθησαν. Ουσιαστικός ο Μακάριος, συμφώνησε να υπογράψει τις Συνθήκες, αποδεχόμενος εν γνώσει του ένα απολύτως προβληματικό συνταγματικό πλαίσιο (το οποίο ενέκρινε δε ασμένως η Τουρκία), καθιστώντας ταυτόχρονα με την υπογραφή του την Τουρκία εγγυήτρια δύναμη αυτής της εύθραυστης και ανεπαρκούς συνταγματικής δομής.

Εκτός των ανωτέρω, η αποτυχία του εγχειρήματος των Συνθηκών Ζυρίχης-Λονδίνου έγκειται στον από μακρού καιρού καλλιεργούμενο και προϊόντος του χρόνου κλιμακούμενο εθνοτικό και κοινοτικό ανταγωνισμό, ο οποίος επιταχύνθηκε και οξύνθηκε, αφενός μεν από την πάνδημη υποστήριξη της ιδέας της Ένωσης από την ελληνοκυπριακή πλευρά, η οποία, μέσα σε μία περίοδο πλήρους κατίσχυσης του κινήματος της αποαποικιοποίησης, ήταν φυσιολογικό και σχεδόν νομοτελειακό να επικρατήσει ως ο πρωταρχικός στόχος μιας πλειοψηφίας της τάξεως του 82%, αφετέρου δε από την μεθοδική υποδαύλιση του τουρκικού εθνικισμού στην Κύπρο από την βρετανική πλευρά. Η απορρέουσα από τα παραπάνω εθνοτική βία της δεκαετίας του 1950 και η τουρκοκυπριακή δράση ενάντια στον αντιαποικιακό αγώνα της ΕΟΚΑ, εμπόδισε και απέκλεισε κάθε ενδεχόμενο κοινωνικής και πολιτικής ζύμωσης και κάθε περιθώριο συνεργασίας μεταξύ των δύο κοινοτήτων, που θα ήταν σαφώς εκ των ων ουκ άνευ, προκειμένου το νεοϊδρυθέν κράτος, η ανεξάρτητη πλέον Κύπρος να θεμελιωθεί επάνω σε σταθερό κοινωνικοπολιτικό έδαφος. Η μόνη περίπτωση που στην Κύπρο υπήρξαν κοινωνικές ζυμώσεις και κάποιας μορφής κοινωνική ενσωμάτωση μεταξύ των μελών των δύο κοινοτήτων, με παράλληλη (σχετική) άμβλυνση της σκληρής εθνοτικής αντίθεσης, ήταν στη βάση του υπάρχοντος κοινωνιολογικού πλαισίου της παραδοσιακής συνύπαρξης που υφίστατο στην ύπαιθρο του νησιού. Ωστόσο, οι εκ διαμέτρου αντίθετες εθνικές και πολιτικές στοχεύσεις, η σφοδρή σύγκρουση της δεκαετίας του 1950, η θεσμοθέτηση του εθνοτικού δυϊσμού στο κυπριακό σύνταγμα και το συνακόλουθο πολιτικό κλίμα εθνικού και κοινοτικού διχασμού των αρχών της δεκαετίας του 1960, εμπόδισαν ουσιαστικά κάθε είδους πολιτικές πρωτοβουλίες θα εδύναντο να ληφθούν προς την κατεύθυνση της κοινωνικής εξέλιξης και της εμπέδωσης μιας νέας πολιτικής αντίληψης και κουλτούρας, που θα συνέβαλε στην μακροήμερευση του νεοσύστατου κυπριακού κράτους.

Επιπλέον, ένας αριθμός ισχυρών εξωγενών παραγόντων εμπόδισε επίσης το ενδεχόμενο μιας πιθανής συνύπαρξης. Στον πυρήνα του εθνικού, κοινωνικού, πολιτικού και θεσμικού κατακερματισμού της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας βρισκόταν η κληρονομιά της βρετανικής αποικιακής πολιτικής, η οποία εδράζετο στην παγίωση και την εκμετάλλευση των εθνοτικών διαιρέσεων, τις οποίες η Βρετανία προωθούσε και ενίσχυε θεσμικά μέσω της χωριστής οργάνωσης των διαφορετικών κοινοτικών ομάδων, πρακτική που εφαρμόζε στις περισσότερες αποικίες του στέμματος. Ακόμη πιο ισχυρός παράγοντας ήταν οι στενοί πολιτικοί δεσμοί μεταξύ των δύο κυπριακών κοινοτήτων με την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα. Αμέσως μετά την ανεξαρτησία, αλλά κυρίως μετά τη συνταγματική κατάρρευση του 1963-64, η αδιαλλαξία και των δύο κυπριακών κοινοτήτων είχε ενισχυθεί σημαντικά από τις πολιτικές της Ελλάδας και της Τουρκίας. Και οι δύο χώρες, η Τουρκία περισσότερο από την Ελλάδα, αντιμετώπιζαν τις αντίστοιχες εθνοτικές τους κοινότητες στην Κύπρο ως αυθύπαρκτες οντότητες ελεγχόμενες πολιτικά από τις ίδιες, επιδεικνύοντας σχεδόν ανύπαρκτο σεβασμό στην κυπριακή κυριαρχία και ανεξαρτησία.

Η Τουρκία δε, υποστήριζε με έμφαση ότι οι Τουρκοκύπριοι ήταν μία από τις δύο συνιδρυτικές κοινότητες του νέου κράτους και όχι μειονότητα στην Κυπριακή Δημοκρατία. Κατά τούτο, μετά τη

συνταγματική κρίση των «13 Σημείων» του Μακάριου, προώθησε τη μέγιστη δυνατή αυτονομία τους και αντιτάχθηκε με σφοδρότητα σε κάθε προσπάθεια περιορισμού των εξουσιών αρνησικυρίας που παραχωρήθηκαν στους Τουρκοκύπριους από τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου. Καθίσταται απολύτως σαφές, ότι η υποστήριξη, οι οδηγίες και οι κατευθύνσεις που έδινε η Άγκυρα προς την τουρκοκυπριακή ηγεσία, υπήρξαν σημαντικός παράγοντας για τη δημιουργία των θυλάκων και την προώθηση του διαχωρισμού των δύο κυπριακών κοινοτήτων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960. Ιδίως μετά τη συνταγματική κρίση του 1963, η Τουρκία συνέχισε να χρηματοδοτεί, να εξοπλίζει, να εκπαιδεύει και να κατευθύνει τους Τουρκοκύπριους, αλλά και να διαχειρίζεται τη μετακίνησή τους στους εν λόγω θύλακες που δεν θα υπόκειντο στον κυβερνητικό έλεγχο. Αυτές οι ενέργειες σε συνδυασμό με τα γνωστά τουρκικά σχέδια για τη διχοτόμηση της Κύπρου, επιβεβαίωσαν τις υποψίες της κυπριακής κυβέρνησης σχετικά με τα πραγματικά κίνητρα της πολιτικής της Τουρκίας και των ενεργούμενων της στην Κύπρο.

Αρχικά οι θύλακες εμφανίστηκαν με το πρόσχημα της αναζήτησης ασφάλειας και καταφυγίου κατά τη διάρκεια των σφοδρών διακοινοτικών συγκρούσεων. Προϊόντος όμως του χρόνου κατέστη πρόδηλο ότι η δημιουργία και η διατήρηση των θυλάκων αποτελούσε στρατηγική επιλογή της Τουρκίας. Ήταν ένα μέτρο που αποσκοπούσε στην τροποποίηση της εθνικής, διοικητικής και δημογραφικής πραγματικότητας της Κύπρου και στη δημιουργία μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής βάσης προκειμένου να παγιωθεί ο πολιτικός και διοικητικός διαχωρισμός των δύο εθνικών κοινοτήτων, διά του οποίου θα προωθείτο τελικώς ένα σύστημα ομοσπονδίας ή και ολοκληρωτικής διχοτόμησης που θα αντικαθιστούσε το ενιαίο κράτος της Κυπριακής Δημοκρατίας.²⁹⁰ Οι τουρκοκυπριακοί θύλακες παρέμειναν απρόσιτοι για την κυβέρνηση της Κύπρου και έγιναν απαγορευμένες περιοχές για τους Ελληνοκύπριους. Οι Τουρκοκύπριοι ανέπτυξαν σταδιακά κατ' εντολή της Άγκυρας ξεχωριστές διοικητικές δομές (στρατιωτικές, αστυνομικές, φορολογικές και δικαστικές) εντός των θυλάκων και αποσύρθηκαν από τη συμμετοχή στην κυπριακή κυβέρνηση, η οποία παρέμεινε ως η μόνη διεθνώς αναγνωρισμένη αρχή στο νησί.

Στρατηγική επιλογή της Άγκυρας υπήρξε επίσης η εξουδετέρωση όλων των μετριοπαθών στοιχείων στην ηγεσία των Τουρκοκυπρίων και η σταθερή υποστήριξη της αυτονομιστικής πορείας που πρέσβευαν και υπηρετούσαν οι ακραίοι εθνικιστές και οι εξτρεμιστές. Η σταδιακή επικράτηση ακραίων εξτρεμιστικών στοιχείων στον πυρήνα της τουρκοκυπριακής πολιτικής ελίτ, έδωσε τη δυνατότητα στην Τουρκία να ασκήσει απόλυτο έλεγχο και καθοριστική επιρροή στους θύλακες, οι οποίοι παρέμειναν εξαρτημένοι από την οικονομική βοήθεια και την στρατιωτική προστασία από την ηπειρωτική χώρα.

Σε διεθνές επίπεδο αλλά και στο επίπεδο των ελληνοτουρκικών σχέσεων πρέπει να αναφερθεί συμπερασματικά ότι η συνταγματική κρίση του 1963 και οι διακοινοτικές συγκρούσεις του 1964, μετέτρεψαν οριστικά το κυπριακό πρόβλημα από ένα ζήτημα που άπτετο της αποαποικιοποίησης, σε

²⁹⁰ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, σπ. π. σ. 65.

σοβαρό ελληνοτουρκικό και κυρίως ψυχροπολεμικό πρόβλημα.²⁹¹ Είναι σαφές ότι εν μέσω μιας κρίσιμης φάσης του Ψυχρού Πολέμου, η στρατηγική σημασία της Κύπρου για της ΗΠΑ ήταν ιδιαίζοντος σημαντική, καθώς την εποχή εκείνη, η κύρια στόχευσή τους ήταν η δημιουργία ενός αρραγούς πολιτικοστρατιωτικού νατοϊκού μετώπου σε Ελλάδα και Τουρκία αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, που μεταξύ άλλων θα λειτουργούσε ανασχετικά προς την επαπειλούμενη αύξηση της σοβιετικής επιρροής στη Μέση Ανατολή και στις αραβικές χώρες.²⁹² Κατόπιν αυτών διεφάνη, ότι μετά την κατάρρευση της Διάσκεψης του Λονδίνου του 1964, οι ΗΠΑ έπαψαν να θεωρούν ότι η διατήρηση ενός ανεξάρτητου κυπριακού κράτους με τον Μακάριο επικεφαλής, εξυπηρετούσε πλέον τα συμφέροντά τους στην περιοχή.²⁹³ Και αυτό διότι ο Μακάριος συμμετείχε στο Κίνημα των Αδεσμεύτων, ηρνείτο να κάνει την Κύπρο μέλος του ΝΑΤΟ, διατηρούσε σχέσεις με την ΕΣΣΔ και βρισκόταν σε συνεργασία με το ΑΚΕΛ, ενώ επεδείκνυε σταθερή άρνηση υποχώρησης προ των αιτημάτων των Τουρκοκυπρίων.²⁹⁴ Από την άλλη πλευρά η ΕΣΣΔ επί ηγεσίας Khrushchev, σταθερά την πολιτική του Μακαρίου και την ανεξαρτησία της Κύπρου, προσδοκώντας την απομείωση της ισχύος του ΝΑΤΟ στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο και στην μελλοντική περαιτέρω ενδυνάμωση του ΑΚΕΛ.²⁹⁵ Χρήζει αναφοράς ότι με το ψήφισμα 186 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ που πέτυχε ο Μακάριος και την εγκατάσταση στο νησί της UNFICYP, ενίσχυσε σαφώς τη θέση του θέτοντας όμως τις ΗΠΑ σε τροχιά εναντίον του.²⁹⁶

Η αποτροπή της επαπειλούμενης εισβολής της Τουρκίας στην Κύπρο τον Ιούνιο του 1964 με την επιστολή του Προέδρου Johnson κατέδειξε ότι στην τότε συγκυρία οι ΗΠΑ δεν ήθελαν επ' ουδενί να διακινδυνεύσουν την στρατιωτική εμπλοκή της Τουρκίας και το ξέσπασμα ενός ελληνοτουρκικού πολέμου, που αφενός θα δημιουργούσε τεράστιο πλήγμα στη συνοχή του ΝΑΤΟ και αφετέρου την εμπλοκή της καιροφυλακτούσας ΕΣΣΔ. Η επιστολή Johnson και η στάση των ΗΠΑ στο θέμα, προκάλεσαν σημαντική επιδείνωση των αμερικανοτουρκικών σχέσεων και την συνειδητοποίηση από πλευράς Τουρκίας, ότι η μονοδιάστατη φιλοαμερικανική και φιλονατοϊκή πολιτική δεν εξασφάλιζε την αμερικανική υποστήριξη και δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντά της. Η συνειδητοποίηση αυτή επέφερε μια σημαντική αλλαγή στην τουρκική εξωτερική πολιτική, που από το σημείο αυτό και πέρα προχώρησε στην υιοθέτηση μιας πολυσχιδούς εξωτερικής πολιτικής, επιδιώκοντας την προσέγγιση με την ΕΣΣΔ. Ταυτόχρονα και η νέα ηγεσία της ΕΣΣΔ υπό τον Brezhnev, από το 1964 και μετά άλλαξε ολοκληρωτικά την πολιτική της έναντι της Κύπρου και κεφαλαιοποιώντας το μεγάλο αντιαμερικανικό αίσθημα που είχε επικρατήσει τότε στην Τουρκία, επέλεξε στρατηγικά να προσεταιριστεί την Άγκυρα, με στόχο την δημιουργία ρωγμών στο ΝΑΤΟ.²⁹⁷ Ιδίως από το 1966 και εντεύθεν, η ΕΣΣΔ υλοποίησε αυτήν την

²⁹¹ Οπ. π.

²⁹² Οπ. π. σ.σ. 65-77.

²⁹³ Οπ. π.

²⁹⁴ Οπ. π.

²⁹⁵ Οπ. π.

²⁹⁶ Οπ. π.

²⁹⁷ Sakkas, J., Zhukova, N., *The Soviet Union, Turkey and the Cyprus problem, 1967-74, Les pays d'Europe orientale et la Méditerranée: Relations et regards croisés 1967-1989*, οπ. π.

προσέγγιση δια της ανάπτυξης των οικονομικών σχέσεων, έχοντας ως στόχο την απομάκρυνση της Τουρκίας από τον πυρήνα του ΝΑΤΟ και την αύξηση της σοβιετικής επιρροής επί αυτής.²⁹⁸

Από την άλλη φορά προκύπτει ότι η Ελλάδα και συγκεκριμένα η κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου ακολούθησε μια δυναμική πολιτική στο Κυπριακό, μη υποχωρώντας στις έντονες αμερικανικές πιέσεις και απορρίπτοντας τα διχοτομικά σχέδια Acheson.²⁹⁹ Παρότι ο ίδιος ο Παπανδρέου ήταν πιστά προσηλωμένος στη Δύση και το ΝΑΤΟ, ακολούθησε στο Κυπριακό μια στιβαρή πολιτική επιδιώκοντας να λογίζεται ως σύμμαχος και όχι ως εκβιαζόμενος ή εντολοδόχος.³⁰⁰ Η πολιτική του αυτή προκάλεσε την εχθρική στάση της κυβέρνησης των ΗΠΑ εναντίον του, γεγονός που πιθανότατα συνετέλεσε στην πτώση της κυβέρνησής του στα «Ιουλιανά» του 1965.³⁰¹

Όσον αφορά τις κυβερνήσεις των «αποστατών» και συγκεκριμένα την κυβέρνηση Στεφανόπουλου που κατάφερε να πάρει ψήφο εμπιστοσύνης, στόχος της ήταν να φτάσει σ' έναν συμβιβασμό με την Τουρκία, που θα εδράζετο σ' ένα σχέδιο επίλυσης, το οποίο θα προέβλεπε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, με ταυτόχρονη παραχώρηση εδαφικών ανταλλαγμάτων προς την Τουρκία.³⁰² Ήταν διατεθειμένη δηλαδή να δεχθεί μία λύση στα πρότυπα των σχεδίων Acheson που είχε απορρίψει ο Παπανδρέου, έτσι ώστε να ικανοποιηθούν οι ΗΠΑ, οι οποίες πίεζαν προς αυτήν την κατεύθυνση.³⁰³ Όπως φαίνεται λοιπόν, πεποίθηση της εν λόγω κυβέρνησης ήταν ότι μια τέτοια λύση θα εξασφάλιζε άμεση εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων και μια νατοϊκή διευθέτηση του ζητήματος.³⁰⁴ Παράλληλα η τουρκική πλευρά, μετά την εκλογή του Suleyman Demirel στην εξουσία και λόγω της δυσμενούς γι' αυτήν απόφαση των ΗΕ, διάκειτο θετικά στην έναρξη διαπραγματεύσεων με την Αθήνα, οι οποίες ωστόσο κατέρρευσαν λίγο αργότερα λόγω της πτώσης της κυβέρνησης Στεφανόπουλου.³⁰⁵

Τέλος, ως ιδιαίτερα σοβαρές αξιολογούνται οι ευθύνες του χουντικού καθεστώτος της 21^{ης} Απριλίου 1967 για τις αποτυχημένες, ερασιτεχνικού επιπέδου διαπραγματεύσεις μεταξύ Παπαδόπουλου-Demirel το 1967, που οδήγησαν σε ραγδαία επιδείνωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, στα τραγικά γεγονότα της Κοφίνου και στην άτακτη υποχώρηση του δικτατορικού καθεστώτος, με την άρον άρον απόσυρση της Ελληνικής Μεραρχίας από την Κύπρο, κατόπιν των τουρκικών απειλών για εισβολή στη νήσο και των εντονότατων αμερικανικών πιέσεων. Η απόσυρση των ελληνικών στρατευμάτων από την Κύπρο, απεδείχθη μοιραία και καθοριστική για τα όσα ακολούθησαν, αφού απογύμνωσε εντελώς την άμυνα της Κύπρου.

²⁹⁸ Οπ. π.

²⁹⁹ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, οπ. π. σ.σ. 65-75.

³⁰⁰ Οπ. π.

³⁰¹ Οπ. π.

³⁰² Κλάφης, Α., *Η «Συμφωνία» Τούμπα-Τσαγλανγιαγκίλ*, οπ. π.

³⁰³ Οπ. π.

³⁰⁴ Οπ. π.

³⁰⁵ Οπ. π.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αβέρωφ – Τσοίτσας, Ε., (1982), *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό 1950-1963)*, Α & Β Τόμοι, Β' Έκδοση, (Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας).
- Αιμιλιανίδης, Α. Κ., (2010), *Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας*. Στο: Π. Παπαπολυβίου (επιμ.), *1960-2010: Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ. 1, *1960-1969: Η δεκαετία της εγκαθίδρυσης*, (Λευκωσία: Εκδόσεις Φιλελεύθερος).
- Αλεξανδρής, Α., Βερέμης, Θ., Καζάκος, Π., Κουφουδάκης, Β., Ροζάκης, Χ., Τσιτσόπουλος, Γ., (1991), *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*, (Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση).
- Βερέμης, Θ., (2003), *Ιστορία των ελληνοτουρκικών σχέσεων 1453-2003*, (Αθήνα: Σιδέρης).
- Γιωργαλλής, Κ., (2015), *Το ζήτημα του «φόρου υποτέλειας» - Φορολογία και πολιτική στην πρώτη περίοδο της Βρετανικής επικυριαρχίας στην Κύπρο*. Διδακτορική διατριβή, (Πανεπιστήμιο Κύπρου).
- Ηρακλείδης, Α., (2006), *Το Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2005*, (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης).
- Θεοδωρόπουλος, Β., (1988), *Οι Τούρκοι και εμείς*, (Αθήνα: Εκδόσεις Φυτράκη).
- Θεοφάνους, Α., (2000), *Η Κύπρος στην ΕΕ και στο νέο διεθνές περιβάλλον*, (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης).
- Θρασυβούλου Μ., (2023), *Μακάριος 1948-1959 – Η πολιτική ηγεμονία και η εξέλιξη προς τον αυταρχισμό*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση).
- Κιτσίκης, Δ., (1990), *Συγκριτική ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20ο αιώνα*, (Αθήνα: Εστία).
- Κληρίδης, Γ., (1989), *Κύπρος: Η Κατάθεση μου, Τόμοι I-IV*, (Λευκωσία: Εκδόσεις Αλήθεια).
- Κούπανου, Α., Παπαδημήτρη, Π., (2010), Χρονολόγιο 1960-1969, στο: Π. Παπαπολυβίου (επιμ.), *1960-2010: Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ. 1, *1960-1969: Η δεκαετία της εγκαθίδρυσης*.
- Κρανιδιώτης, Γ., (1984), *Το Κυπριακό Πρόβλημα 1960-1974: Η ανάμιξη του ΟΗΕ και οι ξένες επεμβάσεις στην Κύπρο*, (Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο).
- Κρανιδιώτης, Ν., (1981), *Δύσκολα χρόνια, Κύπρος 1950-1960*, (Αθήνα: Εκδόσεις Εστία).
- Κτωρής, Σ., (2013), *Τουρκοκύπριοι: από το περιθώριο στο συνεταιρισμό, 1923-1960*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση).
- Λιάκουρας, Π., (2007), *Το Κυπριακό από την Ζυρίχη στην Λουκέρνη - Σε αναζήτηση ομοσπονδιακής επίλυσης*, (Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης).
- Μακρίδης, Μ., (2010), *Η Μεταβατική Περίοδος, Φεβρουάριος 1959 - Αύγουστος 1960*, στο: Π. Παπαπολυβίου (επιμ.), *1960-2010: Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ. 1, *1960-1969: Η δεκαετία της εγκαθίδρυσης*, (Λευκωσία).
- Ντάλης, Σ., (2020), *Mare Nostrum: Μετατοπίσεις ισχύος στον γεωπολιτικό χάρτη της Μεσογείου - Γεωπολιτικές και γεωοικονομικές προκλήσεις*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση).
- Παπαγεωργίου, Σ., (1980), *Από Την Ζυρίχη Εις Στον Αττίλαν (3 Vols)*, (Αθήνα: Εκδόσεις Λαδιά).

- Παπαδημήτρης, Π., (2010), *Η ρήξη με τους Τουρκοκύπριους*, στο: Π. Παπαπολυβίου (επιμ.), *1960-2010: Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ. 1, *1960-1969: Η δεκαετία της εγκαθίδρυσης*, (Λευκωσία: Εκδόσεις Φιλελεύθερος).
- Σακκάς, Ι., (2015), *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004 Εξωτερική Πολιτική και Περιφερειακές Διενέξεις*, (Αθήνα: ΣΕΑΒ).
- Στυλιανού, Φ., (2010), *Τα 13 Σημεία*, στο: Π. Παπαπολυβίου (επιμ.), *1960-2010: Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ. 1, *1960-1969: Η δεκαετία της εγκαθίδρυσης*, (Λευκωσία: Εκδόσεις Φιλελεύθερος).
- Συρίγος, Α., (2015), *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη).
- Τσαρδανίδης, Χ., (2006), *Η Κυπριακή εξωτερική πολιτική: 1960- 1974*, (Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων).
- Τσίσιος, Ε., (2011), *Παλαιό και Νέο Λιμάνι Λεμεσού – Μετεξέλιξη και Ανάπλαση*, (Διπλωματική Εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο).
- Χατζηβασιλείου, Ε., (2005), *Στρατηγικές του Κυπριακού – Η δεκαετία του 1950*, (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη).
- Χατζηδημητρίου, Τ., (2018), *Κύπρος 1950-1959 το τέλος του αλτρωτισμού - Πολιτική και ιδεολογική θεώρηση*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση).
- Χατζηδημητρίου, Τ., (2021), *Κυπριακή Δημοκρατία 1959-1964: Κράτος και παρακράτος - Αιχμάλωτοι ενός χαμένου αλτρωτισμού - Πολιτική και ιδεολογική θεώρηση*, (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση).
- Clogg, R., (2003), *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, (Αθήνα: Κάτοπτρο).
- Holland, R., (1993), *Ελληνοτουρκικές σχέσεις, η Κωνσταντινούπολη και η βρετανική διακυβέρνηση της Κύπρου 1954-59: Μαρτυρίες από τα επίσημα βρετανικά αρχεία*, (Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, 10, 327-365).
- Richter, H., (2011), *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Δεύτερος (1950-1959)*, (Αθήνα: Εκδόσεις Εστία).
- Zürcher, E., (2004), *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, (Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια).

Ξένη

- Adams, T.W., (1972), *The American Concern in Cyprus*, (The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 401:95).
- Adams, T.W., Cottrell, A.J., (1968), *Cyprus Between East and West*, (Baltimore: Johns Hopkins Press).
- Asmussen, J., (2008), *Cyprus At War: Diplomacy and Conflict during the 1974 Crisis*, (London: I.B. Tauris & Co Ltd).
- Attalides, M., (1979), *Cyprus: Nationalism and International Politics*, (Edinburgh: Q Press).

- Bahcheli, T., (1990), *Greek-Turkish Relations Since 1950*, (Boulder, Colorado: Westview Press).
- Ball, G., (1982), *The Past Has Another Pattern*, (New York: W. W. Norton & Company).
- Borowiec, A., (2000), *Cyprus: A Troubled Island*, (Connecticut: Praeger).
- Brands, H.W. Jr., (1987), America enters the Cyprus tangle 1964. *Middle Eastern Studies*, 23(3): 348-362.
- Bryant, R., Papadakis, Y., (2012), *Cyprus and the Politics of Memory: History, Community and Conflict*, (London: Bloomsbury Publishing, I.B.Tauris).
- Calame, J., Charlesworth E., (2001), *Divided Cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar, and Nicosia*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press).
- Camp, G.D., (1980), *Greek-Turkish Conflict over Cyprus*, (Political Science Quarterly 95).
- Çetiner, Y., (1965), *Amerikan Askeri Yardımı ve Gerçekler*, Cumhuriyet gazetesi, 30 April 1965, σ. 2.
- Cutler, R., (1985), Domestic and Foreign Influences on Policy Making: The Soviet Union in the 1974 Cyprus Conflict, *Soviet Studies*, 37(1): 60-89.
- Erçelik, D., (2020), *Unravelling diplomacy: Turkish and American Diplomats on the Cyprus Crises of 1954-1967*, (Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent University, Department of History).
- Erlich, T., (1974), *Cyprus 1958-1967: International Crises and the Role of Law*, (New York and London: Oxford University Press).
- Evriviades, E., (2001), US–Turkey Contingency Planning and Soviet Reaction 1978-1983. *Themata Policy and Defence* 8, Athens, Defence Analyses Institute, σ.σ. 45-46.
- Güney, A., (2004), The USA’s Role in Mediating the Cyprus Conflict: A Story of Success or Failure. *Security Dialogue*, Sage Publications, Vol. 35(1): 30.
- Hale, W., (2000), *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, (London: Frank Cass Publishers).
- Hart, P., (1990), *Two NATO Allies at the Threshold of War: Cyprus, a first-hand account of crisis management, 1965-1968*, (Durham: Duke University Press).
- Hitchens, C., (1989), *Hostage to History: Cyprus From the Ottomans to Kissinger*, (New York: The Noonday Press).
- Holland, R., (1998), *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, (Oxford: Oxford University Press).
- Joseph, J. S., (1997), *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics*, (London: Macmillan Press Ltd).
- Ker-Lindsay, J., (2004), *Britain and the Cyprus Crisis 1963-64*, (University of Michigan: Bibliopolis).
- Ker-Lindsay, J., (2006), The UN force in Cyprus after the 2004 reunification referendum. *International Peacekeeping*, 13 (3).

- Khalilzad, Z., (1979-1980), *The Superpowers and the Northern Tier*, (International Security, 4(3): 14).
- Kitromilides, P., Evriviades M., (1982), *Cyprus*, (Oxford: Clio Press).
- Kyle, K., (1984), *Cyprus*, (London: Minority Rights Group).
- Kyriakides, S., (1968), *Cyprus: Constitutionalism and Crisis Government*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press).
- Mallinson, W., (2005), *Cyprus: A Modern History*, (London: I.B. Tauris & Co Ltd).
- Markides, K., (1977), *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, (New Haven: Yale University Press).
- McLellan, D., Acheson, D., (1980), *Among Friends: Personal Letters of Dean Acheson*, (New York: Dodd, Mead).
- Mercieca, S., (2012), *Review of British Imperialism in Cyprus, 1878–1915. The inconsequential Possession* by Andrekos Varnava, (Journal of Mediterranean Studies, Project MUSE, Vol. 21 No. 1, 2012).
- Mirbagheri, F., (2009), *Historical Dictionary of Cyprus*, (UK: Scarecrow Press).
- Nicolet, C., (2001), *United States Policy towards Cyprus, 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*, (Mannheim and Möhnesee: Bibliopolis - Peleus).
- Mulhollan P., (1969), *Cyrus Vance Interview I, II, III*. LBJ Library Oral Histories, LBJ Presidential Library, Secretary Cyrus R. Vance, 29 December 1969.
- O'Malley, B., Craig, I., (1999), *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*, (New York: I.B. Tauris & Co Ltd).
- Peden, G., *Suez and Britain's Decline as a World Power*, (Cambridge University Press, The Historical Journal, 2012, 55 (4): 1073–1096).
- Richter, H., (2010), *A Concise History of Modern Cyprus*, (Berlin: Harrassowitz Verlag).
- Richter, H., (2014), *The Grand Game and Britain's Acquisition of Cyprus*, (Çanakkale Araştırmaları, Türk Yıllığı Yıl: 12, Güz 2014, Sayı: 17).
- Sakkas, J., Zhukova, N., (2013), *The Soviet Union, Turkey and the Cyprus problem, 1967-74, Les pays d'Europe orientale et la Méditerranée: Relations et regards croisés 1967-1989*, (Paris: Irice).
- Sammoutis, A., (2007), *Relations between Cyprus and Germany (1960 – 1968)*, (Malta: University of Malta, Faculty of Arts).
- Soulioti, S., (2006), *Fettered Independence, Cyprus, 1878-1964*, (Minneapolis Minnesota: Minnesota Mediterranean and East European Monographs).
- Warner, G., (2009), *The United States and the Cyprus Crisis of 1974, International Affairs - Royal Institute of International Affairs 1944. International Order: Politics, Power and Persuasion*, 85(1), 129-143.
- Yavuzalp, E., (1993), *Kıbrıs yangınında büyükelçilik 1967-1970*, (Ankara: Bilgi Yayınevi).

Πρωτογενείς πηγές

- [«Αναφορά του μεσολαβητή του ΟΗΕ Galo Plaza, 1965, παρ. 94, 139-141»](#). Αρχειοθετήθηκε από το πρωτότυπο στις 13 Οκτωβρίου 2007.
- *Τα 13 Σημεία του Μακάριου – Νοέμβριος 1963*, διαθέσιμο στο: [The 13 Points \(archive.org\)](#), (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Ankara to State, 08 August, NSF/NSCH/16/3B:44-54.
- Bulletin of Ministry of Foreign Affairs of Turkey:
 1. Dışişleri Bakanlığı Belleteni 1964-1965, Vol. 1-15.
 2. Dışişleri Bakanlığı Belleteni 1966, Vol. 16-27.
 3. Dışişleri Bakanlığı Belleteni 1967, Vol. 28-3.
- Dokumente zur Außenpolitik der DDR [Documents of GDR's Foreign Policy] (Ost-Berlin, Dietz Staatsverlag), Bd. XII, pp. 1097-1110.
- DoS, 1967.
- Federal Archive, Archive of Parties and Organisations in the Former East Germany (Quoted as SAPMO), DY 30 IV A 2/20/541, *Informationsbericht von Plaus Schütt an das ZK vom 8 Juni 1964* (Plaus Schütt's Report to the C.C., 08 June 1964).
- Foreign Relations of the United States:
 1. 1958–1960, Volume X, Part 1, Eastern Europe Region; Soviet Union; Cyprus. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1993.
 2. 1961–1963, Volume XVI, Eastern Europe; Cyprus; Greece; Turkey. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1994.
 3. 1964–1968, Volume XVI, Cyprus; Greece; Turkey. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 2000.
- Johnson to Makarios, Inonu, and Papandreou, 09 August 1964, NSF/NSCH/16/2A:l-27.
- Memorandum of conversation, 11 June 1964, SF/Aides/2/6.
- Memorandum of conversation, February 21, 1966, DSCF, POL 27, NARA, MD#.
- Nicosia to State, 09 August 1964, NSF/NSCH/16/3B:44-54.
- Summary to Acheson Plans I and II, NSF/NSCH/16/2A:l-27.
- State to Athens, 06 June 1964, SF/Aides/2/6.
- UN Resolution 2077 (XX).

Ελληνικές πηγές διαδικτύου

- Αθανασίου, Β., *Η Παλμεροκρατία*, διαθέσιμο στο: <https://docplayer.gr/11565415-I-palmerokratia-toy-valanti-athanasioy-istorikoy.html>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

- Βαρνάβα, Α., *Διεθνείς πτυχές του Κυπριακού*. Η Σημερινή - Sigmalive, 01 Ιανουαρίου 2016, διαθέσιμο στο: <https://simerini.sigmalive.com/article/2016/1/1/diethneis-ptukhes-tou-kupriakou/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Βικιπαίδεια, *Αγγλοκρατία στην Κύπρο (1878-1960)*, διαθέσιμο στο: [https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B3%CE%B3%CE%BB%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%9A%CF%8D%CF%80%CF%81%CE%BF_\(1878-1960\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B3%CE%B3%CE%BB%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%9A%CF%8D%CF%80%CF%81%CE%BF_(1878-1960)), (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Γεωργής, Γ., *Η χαμένη ευκαιρία του 1956*, Εφημερίδα «Τα ΝΕΑ», 23 Απριλίου 2004, διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2004/04/23/greece/h-xameni-eykairia-toy-1956/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Γιάγκου, Α., *Οι Συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου*. Καθημερινή, 15 Μαρτίου 2015, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/807463/oi-symfonies-zyrichis-kai-londinoy/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Γιάγκου, Α., *Το σχέδιο Ράντκλιφ για την Κύπρο*, Εφημερίδα Καθημερινή, σ. 27, 06 Ιουλίου 2014, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/world/755282/i-trimeris-diaskepsi-toy-londinoy/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Γιάγκου, Α., *Η Τριμερής Διάσκεψη του Λονδίνου*, Καθημερινή, 23 Φεβρουαρίου 2014, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/world/755282/i-trimeris-diaskepsi-toy-londinoy/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Δρουσιώτης, Μ., *Ματωμένα Χριστούγεννα 1963 - Πριν από την απόπειρα αναθεώρησης του Συντάγματος*, διαθέσιμο στο: <http://www.makarios.eu/cgi-bin/hweb?-A=392&-V=history>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Ελληνικό Ημερολόγιο – Ελληνοϊστορεΐν, *Η συνάντηση του Αλέξανδρου Παπάγου με τον Βρετανό Υπουργό Εξωτερικών Άντονι Ήντεν και η παραίτηση του Σ. Μαρκεζίνη*. 02 Απριλίου 2018, διαθέσιμο στο: <https://ellinoistorin.gr/?p=51410>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Καθημερινή, *Η μοιραία συνάντηση Παπαδόπουλου-Ντεμιρέλ στον Έβρο*. Ιστορικό Λεύκωμα 1997, διαθέσιμο στο: https://www.kaliterilamia.gr/2019/10/blog-post_620.html, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Κάρυος, Α., *Το Σχέδιο Μακμίλαν*, Καθημερινή, 28 Δεκεμβρίου 2014, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/797416/to-schedio-makmilan/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Κλάψης, Α., *Η «Συμφωνία» Τούμπα-Τσαγλανγιαγκίλ*, Καθημερινή, 03 Απριλίου 2017, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/903356/i-symfonia-toympa-tsaqlagiangkil/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Κλάψης, Α., *Πλαστήρας - Παπάγος: Το Κυπριακό*. Ιστορικό ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ, διαθέσιμο στο: https://www.youtube.com/watch?v=r_NtL0od8-s, λεπτό 1:00-1:30, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Κουλούρης, Π., *Οι ελληνικές προσφυγές στον ΟΗΕ για το Κυπριακό (1954–1958) (Α΄ Μέρος)*, Offlinepost.gr, 18 Φεβρουαρίου 2019, διαθέσιμο στο:

<https://www.offlinepost.gr/2019/02/18/%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%AD%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%BF%CE%B7%CE%B5-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

- Κτωρής, Σ., *Ενωτικό δημοψήφισμα 1950 - Η τουρκοκυπριακή παράμετρος*. Cyprusnews.eu, 15 Ιανουαρίου 2016, διαθέσιμο στο: <https://cyprusnews.eu/sotos-ktoris/3995644-1950.html>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Μηχανή του Χρόνου, «Αξιούμε την Ένωσιν της Κύπρου με την Ελλάδα» - Το δημοψήφισμα στην Κύπρο προκάλεσε την οργή των Άγγλων και διαδηλώσεις στην Αθήνα. διαθέσιμο στο: <http://www.mixanitouxronou.com.cy/stiles/sinevi-simera/axioume-tin-enosin-tis-kiprou-me-tin-ellada-to-istoriko-dimopsifisma-stin-kipro-prokalese-tin-orgi-ton-anglon-pou-apilousan-me-apolisis-daskalous-ke-dimosious-ipallilous-i-diadilosis-sti/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Στούκας, Μ., *Νοέμβριος 1967: Τα γεγονότα της Κοφίνου και η αποχώρηση της Ελληνικής Μερραρχίας από την Κύπρο*, Πρώτο Θέμα, 18 Νοεμβρίου 2018, από το: Παπαγεωργίου, Σ., *Επιχείρηση Κοφίνου, Πώς διόχτηκε από την Κύπρο η Ελληνική Μερραρχία*, Εκδόσεις Κ. Επιφανίου, 1987, διαθέσιμο στο: <https://www.protothema.gr/stories/article/839798/noemvrios1967-ta-gegonota-tis-kofinou-kai-i-apohorisi-tis-ellinikis-merarhias-apo-tin-kupro/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Χριστοδουλίδης, Ν., *Η Διασκεπτική Συνέλευση στην Κύπρο*. Καθημερινή, 29 Ιανουαρίου 2012, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/society/449028/i-diaskeptiki-syneleysi-stin-kypro/>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).

Ξένες πηγές διαδικτύου

- Pappas, B., *Cyprus: State creation without a national identity*, Thesis for Master of Arts in Liberal Studies, Georgetown University, Washington D.C., 31 Οκτωβρίου 2012, διαθέσιμο στο: https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/558324/Pappas_georgetown_0076M_12017.pdf;sequence=1, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Reynolds, P., *Suez: End of empire*. BBC News, 24 Ιουλίου 2006, διαθέσιμο στο http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/5199392.stm, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Time magazine, *Cyprus: Proposed Constitution*. 31 Δεκεμβρίου 1956, διαθέσιμο στο: <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,867492-1,00.html>, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).
- Wikipedia, *1931 Cyprus revolt*, διαθέσιμο στο: https://en.wikipedia.org/wiki/1931_Cyprus_revolt, (Ανακτήθηκε 08/02/2023).